

Svenska Linné-Sällskapets
Årsskrift

Årg. XVIII 1935

SVENSKA
LINNÉ-SÄLLSKAPETS
ÅRSSKRIFT

ARGÅNG XVIII · 1935

U P P S A L A

1935

UPPSALA 1935
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Systema Naturae. Ett 200-årsminne. Av NILS VON HOFSTEN . . .	1— 15
Om Linné och »den osynliga världen». II. Av O. T. HULT . . .	16— 22
Linnés avhandling <i>Migrationes avium</i> . Övers. av C. A. BROLÉN. Inl. och kommentar av EINAR LÖNNBERG	23— 58
Pehr Osbeck och Lars Montin, två halländska Linnélärjungar. Av FRITZ STENSTRÖM	59— 94
Allt är viktigt. En stiltendens hos Linné. Av MARGIT ABENIUS . .	95—108
Linné-växter i Bergii herbarium. Av ROB. E. FRIES	109—123
Anders Celsius, Linné och den hundragradiga termometern. Av N. V. E. NORDENMARK	124—133
Linnés almanacksanteckningar för år 1735. Med inl. och förklaringar av ARVID HJ. UGGLA	134—148
Meddelanden från den Linnéanska stiftelsen på Hammarby. VII. Av RUTGER SERNANDER	149—152
De linnéanska urnorna från Botaniska institutionen i Uppsala. Av NILS SVEDELIUS	153
Smärre meddelanden	154—157
Summary of contents	158—161

Sällskapets egna angelägenheter:

Styrelsens års- och förvaltningsberättelse för år 1934	162
Linnémuseet och Linnébiblioteket	163
Linnéträdgården	163—164
Skattmästarens berättelse för år 1934	165—167
Stat för Svenska Linné-Sällskapet för år 1935	168—169
Revisionsberättelse för år 1934	170
Svenska Linné-Sällskapets styrelse	171
Nyttillkomna medlemmar	172

*Bidrag till 19:e argangen böra anmälas hos
och om möjligt insändas till undertecknad under
september månad 1935.*

ARVID HJ. UGGLA

*Redaktör av årsskriften
Adrs. Uppsala.*

SYSTEMA NATURAE

ETT TVÅHUNDRAÅRSMINNE

AV

NILS VON HOFSTEN.

LINNÉ'S FÖRETAL TILL FÖRSTA UPPLAGAN AV *SYSTEMA NATURAE* är daterat i Leyden den 23 juli 1735, och arbetet förelåg färdigtryckt i slutet av detta år. En erinran om tvåhundraårsminnet bör icke saknas i Svenska Linnésällskapets årsskrift för 1935.

Här skall icke alls lämnas en fullständig analys av *Systema Naturae* och dess betydelse. Man tvekar att ens med varsam hand röra vid Linnés ungdomsverk; hur omsorgsfullt vi än försöka sätta oss in i gångna tiders uppfattning och i förutsättningarna för de stora forskarnas idéer och insatser, så förbli dock även i naturvetenskaperna dessa tider till en viss grad en bok med sju insegel. En tvekan att tala om *Systema Naturae* och dess betydelse är naturlig även av det skälet att mycket, som bör sägas, redan är sagt många gånger.

Men låt oss erinra oss de märkliga omständigheter under vilka detta verk kom till! Det är frestande att här icke blott påminna om nakna fakta utan att försöka se det förgångna som det stycke liv det en gång var, med det verkliga livets spänning och intensitet. Jag skall dock ej taga fantasien till hjälp på det sätt som alltför ofta har begagnats i den äldre Linnélitteraturen; vi veta tillräckligt för att utan förvanskande utsmäckning se åtminstone en och annan scen för oss.

Vid landstigningen i Holland den 17 juni 1735 (nya stilen) var CARL LINNAEUS ingenting annat än en 28-årig svensk student, som fäst rika förhoppningar vid sig under Uppsalaåren. Några omnämnanden i tyska tidskrifter förändrade icke väsentligen detta faktum, ej heller promotionen till medicine doktor i Harderwijk. Så anlände han då den 29 juni till Leyden, en nästan okänd svensk student och nyutnämnd holländsk doktor med ett en smula magert, djupt allvarligt och energiskt ansikte och två bruna, underbart uttrycksfulla och genomträngande ögon. Det är lätt att

föreställa sig sammanträffandet med GRONOVIVS. Man tar knappast fel, om man gissar att den lärde läkaren och botanisten genast fångslades av den egendomligt djupa glansen i den unge naturforskarens blick och av elden, hänförelsen och den personliga omedelbarheten i hans tal; efter en stund stod han där utan tvivel häpen och överväldigad inför den unge mannens omfattande kunskaper och de nya tankar han med övertygande klarhet utvecklade. Alltnog, sedan Gronovius någon dag senare sett det ofullbordade manuskriptet till *Systema Naturae*, lämnades det redan den 10 juli till tryckning.

Det är alltså icke utan skäl som här har erinrats om sammanträffandet med Gronovius. Det var i själva verket en av de betydelsefullaste händelserna i Linnés liv, ty offentliggörandet av *Systema Naturae* blev inledningen till hela hans lysande vetenskapliga bana. Kanske skulle boken ändock snart ha blivit tryckt; det är lönlöst att grubbla häröver eller att fråga, om Linné utan Gronovius skulle ha träffat den gamle BOERHAAVE, som blev hans varme vän och mäktige gynnare. I företalet till *Systema Naturae* erkänner Linné oförbehållsamt sin tacksamhetsskuld till Gronovius och till skotten LAWSON, vilka tillsammans finansierade tryckningen. Även som outtröttlig rådgivare och korrekturläsare bidrog Gronovius som bekant verksamt till detta och övriga i Holland utgivna arbetens fullbordande.

Överhuvud hade, som särskilt ROBERT FRIES har framhållit, uppehållet i Holland en stor betydelse genom den gynnsamma miljö som detta kulturellt högtstående land erbjöd. Vårt lands och hela världens naturforskning står i en outplånlig tacksamhetsskuld till dåtidens holländska vetenskap och till de män som med djup förståelse för Linnés snille främjade hans verksamhet.

Det är icke svårförklarligt men det är högst märkligt att *Systema Naturae* redan i sin första upplaga gjorde ett så oerhört intryck. För att förstå det måste man känna botanikens och zoologiens ståndpunkt vid denna tid, och det räcker icke att känna fakta, man måste i tankarna försätta sig tvåhundra år tillbaka i tiden och försöka att verkligen leva sig in i situationen. Här kunna blott några antydningar lämnas.

Det har stundom sagts att före Linnés framträdande kaos härskade i botaniken och zoologien och att vetenskapen sjunkit ned till barbari. Detta är en överdrift, och om något nedsjunkande från en tidigare högre nivå är det icke tal, tvärtom. I botaniken hade i slutet av 1600-talet RAY eller RAJUS för första gången klart urskilt och beskrivit släkten och arter; bland hans större avdelningar finnas några som äro naturliga. TOURNEFORT hade något senare uppställt ett verkligt system, grundat på blommans och fruktens byggnad. Banbrytande betydelse fick hans stora arbete (år 1700) genom de talrika, på dessa karaktärer grundade släktena; hans arter ha

CAROLI LINNÆI, SVECI,
 DOCTORIS MEDICINÆ,
 SYSTEMA NATURÆ,
 S I V E
 REGNA TRIA NATURÆ
 SYSTEMATICE PROPOSITA
 P E R
 CLASSES, ORDINES,
 GENERA, & SPECIES.

O JEHOVA! *Quam ampla sunt opera Tua !*
Quam ea omnia sapienter fecisti !
Quam plena est terra possessione tua !

Psalm. civ. 24.

LUGDUNI BATAVORUM,
 Apud THEODORUM HAAK MDCCXXXV.

EX TYPOGRAPHIA
 JOANNIS WILHELMI DE GROOT.

B

Titelbladet till *Systema naturae*, Ed. 1.

Facsimil efter ett exemplar, som tillhör Zoologiska institutionen i Uppsala. Det bär Linnés egenhändiga dedikation: *Viro Nobilissimo DD Kohlmetor Assessori Regii Collegii Comm. Lugd. Bat. 1736. Mart. 17 st. n. offert Auctor.* Dedikationsexemplar av boken torde vara mycket sällsynta. Henrik Kahlmeter (Kohlmeter) var en av Linnés gynnare i Falun.

däremot ett ytterst växlande värde, och han lämnar till stor del egentligen blott namnlistor. I zoologien hade Ray (delvis i samband med WILLUGHBY) uppställt ett system, som utgjorde ett viktigt framsteg, men i stort sett var väsentligt underlägset Tourneforts botaniska; indelningsgrunderna voro delvis godtyckliga, och den helt obestämda betydelsen av begreppet och ordet släkte (genus) innebar en svaghet i jämförelse icke blott med Tourneforts utan också med Rays eget växtsystem. Så mycket betydelsefullare var Rays klart formulerade, för både djur och växter gällande artbegrepp.

Två viktiga grundvalar för en systematik funnos alltså: Rays artbegrepp och Tourneforts växtsläkten. Artbegreppet var dock till stor del ett naket begrepp utan konkret tillämpning; med växtsläktena förhöll det sig nästan tvärtom, ty de voro ofta empiriskt välgrundade men otillfredsställande karakteriserade. I övrigt funnos trevande ansatser, som stundom vittnade om djup blick för organismernas naturliga samband men som stannade vid ansatser, emedan de icke vilade på fasta principer.

Vad Linné skänkte vetenskapen var just de fasta principer och lagar som voro oundgängliga för att forskningen skulle kunna behärska den levande naturens mångfald. Linné skapade ordning, reda, klarhet och en fast terminologi. Hans system gav en logisk, följdriktig och fullständigt genomförd indelning i över- och underordnade kategorier med bestämd omfattning; det var lättbegripligt, övertygande och praktiskt användbart. Härigenom var det, hur mycket det än byggde på de grundvalar som funnos förut, nytt i sitt slag.

Som en av Linnés största insatser framhålles också ofta att han genomförde ett enhetligt system för alla levande varelser och därigenom banade väg för en enhetlig uppfattning av livsformerna på vår jord. Det är naturligtvis riktigt att tillämpandet av samma grundsatser för indelningen av växter och djur är en imponerande och ytterst betydelsefull gärning, men Linnés storhet som systembyggare är icke beroende härav; om han hade inskränkt sig till det ena av den levande naturens riken, skulle den principiella betydelsen av hans reform ha varit lika stor. Dock — en sådan begränsning skulle ha varit oförenlig med ett av de djupaste dragen i hans väsen. Naturen var såsom Opera Dei för honom en enhet, visserligen delad i tre riken, men också i denna tredelning såg han ett uttryck för den fullkomliga planen. Hans berömda *Observatio* 15 i företalet till *Systema Naturae* kastar ljus över hans djupt rotade behov av att tränga in i hela naturen: *Lapida cresunt. Vegetabilia cresunt & vivunt. Animalia cresunt, vivunt & sentiunt.*

Redan i denna indelning av naturen i tre med logisk skärpa karakteriserade riken visar sig en av de två sidor i Linnés begåvning, som i förening förklara hans storhet och hans framgång som systematiker. Han

ägde en ovanligt utpräglad formell och logisk begåvning av ett säreget slag, som gör att han i sin behandling av det vetenskapliga stoffet kan jämföras med och även har jämförts med Aristoteles; han hade ett behov av att ordna, en verklig lidelse för att klassificera, som var så stark att den hos de flesta skulle ha blivit ödesdiger. Hos Linné bar den rika frukter icke blott därför att naturalhistorien i hög grad krävde en ordnande hand, utan framför allt därför att den kompletterades av en annan sida av hans begåvning: hans skarpa iakttagelseförmåga, hans djupa blick för det karakteristiska och väsentliga, hans intresse för livsföreteelserna och förståelse för sambanden och jämvikten i naturen. Dessa båda sidor av Linnés kynne framträdde tidigt lika starkt. Om han hade ägt övervägande den ena av dem, skulle han ha varit en stor och egenartad begåvning; genom att äga båda och dessutom en förening av klart förstånd och frisk, ursprunglig naivitet blev han ett universellt geni.

Allt detta har mer eller mindre klart sagts många gånger; låt oss nu se litet närmare på *Systema Naturae*.

Linnés genialitet som systematiker visar sig, synes det mig, med övertygande klarhet däri att hans växtsystem och hans djursystem ha icke blott olika utan olikartade grundvalar. För växterna uppställde han sexualsystemet, som i allt väsentligt var koncipierat redan 1730, ej blott därför att det möjliggjorde en enkel och praktiskt användbar indelning utan framför allt därför att han var övertygad om »fruktifikationsorganens» beständighet; han insåg, ehuru vid 23 års ålder säkerligen mera intuitivt än fullt medvetet och klart, att en klassificering efter ståndare och pistiller i många fall resulterade i naturliga grupper.

För djuren skulle en dylik ensidig och konsekvent indelningsmetod ha lett till absurda resultat, vilket också visade sig i Linnés avundsmans J. TH. KLEINS dilettantiska försök. De sex klasserna i *Systema Naturae* grundas från början på ett flertal karaktärer: hudens beskaffenhet, extremiteternas byggnad, viviparitet eller oviparitet, digivning (hos däggdjuren, en särdeles betydelsefull karaktär), förekomst av näbb (hos fåglarna) och av antenner (hos insekterna) m. m. Indelningen är icke strängt logisk med symmetriska karakteristiker, men bortsett från Vermes, »skridfåna», ger den huvudgrupper, som med två undantag (valarnas inrangering bland fiskarna, groddjurens förening med kräldjuren) äro naturliga. Härvidlag fanns för en kunnig naturforskare knappast någon frestelse eller ens möjlighet att använda en enhetlig indelningsgrund, och de fyra klasserna av ryggradsdjur finnas redan hos Ray, ja de representera fyra även för en ovetenskaplig naturiakttagare urskiljbara typer och gå tillbaka till Aristoteles. Men även vid indelningen av klasserna i ordningar och släkten tar Linné hänsyn till flera karaktärer; däggdjurens system bygger t. ex. på

tändernas antal och beskaffenhet, fötternas byggnad och tårnas antal, spennarnas antal och läge, klornas beskaffenhet m. m.

Jag kan icke gå med på det ofta hörda påståendet att Linnés djursystem är underlägset hans växtsystem. För att kunna hävda en motsatt ståndpunkt måste jag jämförelsevis utförligt gå in på hans djursystem; jag gör det alltså icke i första hand på grund av ensidigt zoologiskt intresse. Så länge det är fråga om systemets stora linjer, finnes överhuvud jämförelsevis litet att säga om sexualsystemet, just därför att det med sin utomordentliga betydelse dock är — ett sexualsystem. Systemet är givet i och med metoden, och det återstår icke mycket att diskutera, mer än Linnés intressanta avvikelser från en schematisk tillämpning av metoden. För djursystemet kunde ingen sådan fast grundval skapas, och därför funnos obegränsade möjligheter till både förtjänster och fel; därför finnes också ett stort fält för både saklig och historisk analys och diskussion.

Systema sexuale skulle, som ovan antytts, säkerligen aldrig ha blivit grunden för Linnés växtsystem, om det i tillämpningen hade lett till en alltigenom konstlad gruppering. Det är dock obestriddligen artificiellt i sin metod och delvis i sina resultat. Djursystemet bygger på en rörligare, smidigare och allsidigare metod, som i motsats till sexualsystemets skulle kunna leda till ett fullt naturligt system — naturligt så långt detta överhuvud är möjligt. Linnés djursystem var också på det hela taget mycket naturligare än växtsystemet i *Systema Naturae*. De sex i djurriket urskilda klasserna ha redan berörts. Av de fem däggdjursordningarna i första upplagan av *Systema Naturae* äro två, Glires (gnagare) och Pecora (boskapsdjur), fullt enhetliga och naturliga; en tredje, Jumenta, innesluter två släkten (flodhäst och svin), som i verkligheten ansluta sig till Pecora, men ordningen omfattar dock i första upplagan endast besläktade former, nämligen ej idisslande hovdjur; de två första ordningarna, Anthropomorpha och Ferae (rovdjur) äro till övervägande del naturliga, ännu i dag bestående grupper, ehuru ett trögdjur sammanfördes med apor och människa och ett par insektätare och fladdermöss samt ett pungdjur räknades till rovdjuren. Det skulle föra för långt att gå in på de övriga klassernas indelning, men det kan påpekas att flera av fågelordningarna innehöllo »en huvudsaklig kärna av former, som ända mot slutet av förra århundradet efter smärre utbrytningar och tillägg höllos tillsammans såsom särskilda avdelningar inom fåglarnas klass» (LÖNNBERG). Fisksystemet vilade på den av ARTEDI, Linnés rikt begåvade vän, utarbetade grundvalen.

Naturligtvis har Linnés djursystem sina svagheter, även när det bedömes efter dåtidens zoologiska vetande. Ordningen rovdjurs heterogena sammansättning är en följd därav att hos däggdjuren alltför ensidig vikt lades vid tändernas byggnad och anordning. I fågelsystemet lades alltför

stor vikt vid näbbens beskaffenhet. Insektordningarna grundades i de första upplagorna av *Systema Naturae* endast på vingarnas beskaffenhet, och systemet blev därför visserligen ett stort framsteg framför Rays men dock föga tillfredsställande; i senare upplagor förbättrades det till ett i verkligt överraskande grad naturligt system.

Jag utgår i denna framställning från den första upplagan av *Systema Naturae*. Den andra är som bekant utom i formen för uppställningen föga förändrad. De i de senare upplagorna¹ vidtagna förändringarna äro delvis förbättringar; den nyss nämnda förbättringen av insektsystemet är kanske den största. Några förändringar äro försämringar, som stå i samband med en från början ensidig indelningsgrund. Särskilt häftigt har Linné klandrats för sin åtgärd att i tionde upplagan överföra hajfiskarna från fiskarna till »amfibierna» (groddjurs- och kräldjursklassen). Denna åtgärd var utan all fråga olycklig och svagt motiverad; uppfattningen av hajfiskarnas gälkammare som lungor är ett exempel på Linnés rätt ringa förståelse för djurens inre anatomi. På samma gång vittnar dock denna åtgärd om en märklig och överraskande fördomsfrihet; Linné visar sig här liksom i några andra fall, framför allt när valarna år 1758 (i tionde upplagan) slutligen fördes till däggdjuren, ha insett att varken rent habituell likhet eller verkliga överensstämmelser i den yttre byggnaden äro säkra bevis för samhörighet, utan att den inre byggnaden kan ha större betydelse. Vi veta numera att hajfiskarna äro mycket djupt skilda från övriga fiskar och att det verkligen finnes fiskar, ehuru ingalunda hajfiskar, som stå närmare groddjuren än vissa fiskgrupper. Man skulle med paradoxal tillspetsning av omdömet kunna säga att Linné gjorde sig skyldig till ett grovt men genialt missgrepp.

Linné uppmanade sina lärjungar att dissekera djur, men själv var han icke anatom, och han hade ingen närmare kännedom om och intet intresse för den tidigare och samtida anatomiska forskningen. Det har icke utan rätt som en svaghet i Linnés djursystem framhållits att det är grundat huvudsakligen på yttre karaktärer, under det att Ray i sin allmänna indelning i hög grad stödde sig på den inre anatomen. Detta är givetvis en stor förtjänst hos Ray och säkrar honom för alla tider en ärofull plats i zoologiens historia. Men det får icke förbises att Linné i tionde upplagan av *Systema Naturae* i sina klasskaraktärer införde hjärtats och respirationsorganens byggnad, blodets beskaffenhet m. m. och att han redan förut skapade ett system, som trots sin ensidighet i sin helhet är mycket överlägset Rays. En förtjänst hos Ray, som sammanhänger med den nu

¹ Av de mellan den andra upplagan (1740) och den tionde (1758—59) utgivna upplagorna har endast den sjätte (1748) större intresse; de övriga äro översättningar och omtryck, som av Linné upphöjdes till rang av upplagor.

nämnda, är att han liksom i viss mån redan Aristoteles skiljer mellan ryggradsdjur och ryggradslösa djur; härtill återkommer jag snart. Det har slutligen sagts att Linnés system är underlägset Rays eller t. o. m. Aristoteles' däri att de ryggradslösa djuren indelas i blott två grupper, medan Ray har fyra. Detta omdöme är mycket ytligt. Hos Ray äro t. ex. bläckfiskar och snäckor förda till skilda grupper, vilket i och för sig ej är så överraskande; stora kräftdjur bilda en grupp, små kräftdjur och insekter jämte maskar en annan (»Insecta»). Rays förtjänst på de ryggradslösa djurens område ligger i hans behandling av insekterna, men Linnés system betyder ett ytterst betydelsefullt framsteg genom avgränsandet av leddjuren som en egen klass (»Insecta»); att alla övriga ryggradslösa djur fingo bilda en enda avdelning, den mycket klandrade klassen »Vermes», var med den kunskap som fanns om dessa djur i verkligheten ganska naturligt. Linné kan knappast klandras härför, med mindre man vill klandra honom för att han icke offrade mera tid och kraft på studiet av de lägre djuren. Även de som hellre finna fel än förtjänster borde medge att han har uträttat tillräckligt för att gå fri från en sådan förebråelse.

I detta sammanhang är det av intresse att göra ytterligare en jämförelse mellan Linnés botaniska och zoologiska system. Sexualsystemet utgår helt och hållet från fanerogamerna och är grundat på dem. Linné antog eller trodde eller om man så vill anade att även kryptogamerna ha könsfortplantning, men hans klass Cryptogamia är i realiteten en samlingsgrupp för allt som blev över, sedan alla växter med ståndare och pistiller indelats efter dessa organs antal och beskaffenhet. Växtsystemet kom på grund av den använda metoden att omfatta 23 klasser av sådana växter och en med dem jämställd klass innehållande alla övriga växter.

I fråga om djuren fanns intet sådant av själva metoden betingat tvång, men Linné intresserade sig liksom före honom Ray huvudsakligen dels för ryggradsdjuren — främst de varmblodiga —, dels för insekterna. Detta var fullkomligt naturligt, ja man kan säga att det var ett nödvändigt stadium i vetenskapens utveckling; ännu i dag veta de flesta människor nätt och jämnt att det finnes andra djur än ryggradsdjur och insekter. Det var därför också naturligt att systemet kom att omfatta några klasser ryggradsdjur och en klass insekter (i dåtidens mening) samt en klass innehållande allt som blev över; en tredelning i ryggradsdjur, insekter och alla övriga djur skulle knappast ha inneburit någon reell vinst. Parallellismen mellan djur- och växtsystemet är slående; klasserna kryptogamer och »maskar» äro de rester som blevo kvar, sedan de grundligare undersökta växterna och djuren indelats; de äro jämställda med de övriga klasserna men i verkligheten båda ytterst heterogena, och de äro heterogena just därför att de äro dylika rester.

Det har med rätta framhållits både att Linné redan vid några och tjugo års ålder hade fullt klart för sig de principer som sedan blevo bestämmande för hans verksamhet och att hans uppfattning dock i många avseenden undergick en märklig, av utländska historiker ofta förbisedd utveckling och fördjupning. I detta sammanhang är det naturligt att stanna vid den förstnämnda sidan av hans forskning, som han själv var klarast medveten om. Med sin vanliga självkänsla dolde han ingalunda sin stolthet däröver; TH. M. FRIES erinrar om hans på älderdomen fällda yttrande »alt hade han concipierat för sig, innan han ännu var 23 åhr gammal».

Första upplagan av *Systema Naturae* omfattade som bekant blott elva stora foliosidor (en år 1736 tryckt tolfte sida, Methodus, finnes i de flesta exemplar). När man bortser från behandlingen av stenriket, som jag här helt förbigår, blir det endast åtta sidor kvar! Det är förunderligt vad dessa sidor innehålla mycket och hur mycket man här, tydligt uttalat eller in nuce, möter av det som är väsentligt för Linnés uppfattning av den levande naturen. Det skulle falla utanför planen för denna framställning att här nämna allt detta; jag skall utöver vad som redan har framhållits blott peka på några punkter.

Låt oss alltså öppna den tunna folianten, försiktigt vända bladen och utan någon på förhand uppgjord plan se efter vad som faller mest i ögonen och tyckes mest värt att begrunda!

Vi kasta först en blick på systemet, som ju framlägges i tabellform. De stora huvuddragen ha förut berörts, men ett par intressanta jämförelser med Linnés senare, mognade system återstå.

Det faller genast i ögonen att växtsläktena icke äro karakteriserade och att inga arter nämnas; inom ordningarna ges blott en uppräknig av släktena; en del grupper av släkten urskiljas, men släktkaraktärer lämnas först i sjätte upplagan. I djursystemet är varje släkte i en särskild kolumn försett med en verklig, kort diagnos, och de för Linné bekanta arterna uppräknas i en särskild kolumn. Denna olikhet beror naturligtvis därpå att behandlingen av växtsläktena sparades till *Genera plantarum*, vars tryckning börjades redan före Englandsresan 1736. Djursystemet är dock i första (och andra) upplagan av *Systema Naturae* obestriddligen mera differentierat och utarbetat än växtsystemet; ERIK NORDENSKIÖLD'S omdöme att »den linneanska reformen från början mera avpassats för växtriket än för djurriket» fordrar i varje fall en väsentlig inskränkning, om det överhuvud har något berättigande.

Det är i detta sammanhang, när å ena sidan de äldsta och de mera utarbetade systemen, å andra sidan växt- och djursystemet jämföras, av intresse att beröra Linnés namngivning. Om det skall ske, kan det icke

göras alltför flyktigt; ämnet är av sådan art att jag måste välja mellan att behandla det jämförelsevis utförligt och att helt förbigå det.

Den binära nomenklaturen, tvånamsbenämningen, infördes som bekant för växterna i *Species plantarum* år 1753. V. WITTROCK har påpekat att den redan 1745 hade använts i en växtförteckning i Öländska och Gothländska resan; mera känt är att den år 1749 användes i en dylik förteckning i dissertationen *Pan suecicus*. Kort därefter framlade Linné i *Philosophia Botanica* (tryckt 1751, avslutad 1750) klart principen för de enkla artnamnen och hänvisade uttryckligt till det nämnda arbetet: »Nomina trivialia kunna kanske införas (troligen riktigare översättning än 'tillåtas') på det sätt som jag har begagnat i *Pan Suecicus*». För djuren infördes den binära nomenklaturen konsekvent i tionde upplagan av *Systema Naturae* år 1758, »ehuru redan förut i tidigare arbeten såsom t. ex. *Museum Regis Adolphi Friderici* av år 1754 tydliga spår därav kunna skönjas» (LÖNNBERG); man kan t. o. m. säga att principen är genomförd i detta arbete, och detta är ju knappast överraskande, då det utgavs efter *Species plantarum*.

Så vitt jag kan finna, är den binära nomenklaturen förebådad redan i första upplagan av *Systema Naturae*. Även härvidlag finnes emellertid en avsevärd olikhet mellan djur- och växtsystemet.

Hos äldre författare påträffas ibland något, som kan te sig som binär nomenklatur men i verkligheten blott är ett specialfall av den gamla namngivningen; somliga arter karakteriserades genom många, andra genom tre, andra genom endast två ord. CASPAR BAUHINUS hade redan i början av 1600-talet använt förkortade karakteristiker, som för en del växter inskränktes till två ord. Han har därför ehuru med orätt betraktats som den binära nomenklaturens grundare; som LINDMAN har framhållit, äro hans kortaste differentiae blott till utseendet tvånamsbeteckningar, och det kan tilläggas att namn på 3—6 ord äro vanliga i hans stora verk.¹ Natur-

¹ Då legenden om BAUHINUS' binära nomenklatur ännu lever kvar t. ex. i nya svenska uppslagsböcker, är det kanske ej överflödigt att belysa den genom ett par exempel. I *Pinax Theatri Botanici* 1623 nämnas fyra arter av *Periclymenum*: *P. non perfoliatum Germanicum*, *P. perfoliatum*, *P. humile* och *P. humile Norvegicum*; att två av dessa ha blott två namn, beror tydligen därpå att ej flera ord behövdes för att karakterisera dem. Över *Solanum* ges följande översikt, i vilken här blott en del av »arterna» nämnas. *Solanum bacciferum*: *S. officinarum* (= *S. nigrum* L.), *S. melanocerasus* (= *Atropa belladonna* L.), *S. somniferum bacciferum* (= *Hyoscyamus scopolia* L.), *S. somniferum verticillatum* (= *Physalis somnifera* L.), *S. quadrifolium* (= *Paris quadrifolia* L.), *S. scandens seu Dulcamara* (= *S. dulcamara* L.), *S. tuberosum esculentum* (= *S. tuberosum* L.), *S. racemosum cerasorum forma* (= *S. lycopersicum* L.). *Solanum pomiferum*: *S. pomiferum fructu rotundo striato molli* (= *S. lycopersicum* L.), *S. pomiferum fructu oblongo* (= *S. melongena* L.), ytterligare tre arter med 4- och 6-ordiga namn. *Solanum pomiferum fructu spinosa*: sju arter med 4—7-ordiga namn (= *Datura*-arter m. m.). *Solanifolia*: fem arter med 3- och 4-ordiga namn (= *Circaea alpina* L., *Mirabilis jalapa* L. m. fl.). Av de här med spärrad stil tryckta namnen ha de två första, tvåordiga, ingenting med binär

ligtvis hade dock de till två ord förkortade namnen en viss betydelse som ett förberedande steg. Detsamma gäller om en del tvåordiga djurnamn hos RAY (*Sciurus vulgaris*, *Cervus rangifer*, *Cervus platyceros*, *Capra domestica* o. s. v.), liksom redan hos tidigare zoologiska författare. Nödvändiga förutsättningar för en binär nomenklatur voro ett klart artbegrepp och bättre avgränsade släkten; RAY och TOURNEFORT, som här voro banbrytare, begagnade i allmänhet flerordiga diagnosnamn eller enkla djurnamn.

Dessa nödvändiga förutsättningar funnos, när Linné utarbetade *Systema Naturae* i dess första avfattning, och i Linnés klara ingenium erhöles arter och släkten både som begrepp och som realiteter en väsentligt skarpare avgränsning än tillförne.

I tabellen över Regnum animale finnes en särskild kolumn för arterna, och varje art har sitt eget namn. Bland ryggradsdjuren har varje art i allmänhet ett enkelt namn, som övertagits från äldre författare (GESNER, ALDROVANDI, WILLUGHBY, RAY m. fl.) och ofta härstammar från antiken (de ryggradslösa djurens namngivning tar sig mera inkonsekvent ut, men skillnaden är ej principiell och i grunden skenbar). Vid släktet *Castor* står bäverns senare definitiva artnamn *Fiber*; släktet *Equus* omfattar (utom »Onager») *Equus*, *Asinus* och *Zebra*; *Camelus* har arterna *Dromedarius*, *Bactrianus*, *Glama* och *Pacos*; *Columba* omfattar arterna *Columba*, *Palumbus*, *Turtur* och *Ocnas*. Detta ger ju intryck av binär nomenklatur men är ingen färdig och konsekvent, i medveten avsikt använd sådan nomenklatur. Släktet *Equus* omfattar de sedan gammalt såsom *Equus*, *Asinus* och *Zebra* kända arterna häst, åsna och zebra; namnet *Equus* betyder dels Linnés hästsläkte, dels »häst». Steget härifrån och till en formellt genomförd binär nomenklatur är dock icke stort; man kan nästan säga att det var en logisk nödvändighet. Åsnans namn var sedan antiken *Asinus*; när åsnan betraktades som en art av det som en bestämd systematisk kategori uppfattade släktet *Equus* och när varje arts namn började med släktnamnet, blev konsekvensen att åsnan fick heta *Equus Asinus*. Även det första ovan nämnda exemplet leder, liksom de flesta övriga, till samma resultat. I slätkolumnen står *Castor*, i artkolumnen *Fiber*; man skulle utan alltför stor överdrift kunna säga att namnet *Castor Fiber* i princip är fastslaget.

Linné resonerade naturligtvis icke så klart. Det visar sig däri att adjektiv aldrig stå som ensamma artnamn i specieskolumnen utan alltid efter ett substantiv och däri att de ej användas fullt konsekvent. För släktet *Picus* upptagas t. ex. de tre arterna *Picus niger*, *viridis* och *varius*, som alltså ha en regelrätt binär beteckning, men nötväcckan, för vilken släktet *Sitta* uppställs, kallas icke *Sitta cinerea* utan *Picus cinereus*; släktet *Erina-*

nomenklatur att göra utan karakterisera blott urskilda grupper (*Solanum* med bär, *Solanum* med frukt). Delvis är det kanske dylika namn på grupper eller på vad Bauhinus uppfattat som grupper, som ha ansetts tyda på binär nomenklatur.

ceus omfattar *Echinus terrestris* (GESNERS namn på igelkotten var *Erina-ceus* s. *Echinus terrestris*) och *Armadillo*. Linné hade alltså här ett tvånamnssystem men icke en färdig tvånamnsbeteckning. Artnamnen äro ännu självständiga namn på djur; åsnan uppfördes som en art under släktet *Equus* men hette *Asinus*. Artkolumnen innehåller med andra ord en uppräknig av de för Linné bekanta arterna. Men högst väsentligt är att ifråga om de högre ryggradsdjuren namnen på dessa arter med ett undantag (*Simia cauda carens*) utgöras av ett ord eller av två ord av den nyss nämnda typen (*Picus niger*).

Att Linné ej förrän många år senare kom fram till en klar binär nomenklaturprincip, visar sig även vid en jämförelse med de närmast följande upplagorna av *Systema Naturae*. De enkla namnen på fåglar, »amfibier» och fiskar finnas kvar i andra och sjätte upplagorna (i den sistnämnda åtskilliga förändringar). Flertalet däggdjursarter äro i andra upplagan karakteriserade genom flerordiga diagnoser eller diagnosnamn, och de enkla namnen anföras som ett slags synonymer; detsamma är fallet i hela *Fauna Suecica* (1746), där flera synonymer räknas upp och intet spår av tvånamnsbeteckning skönjes. I sjätte upplagan av *Systema Naturae* (1748) dyka emellertid de enkla däggdjursnamnen vanligen upp igen och stå nu efter diagnosen, tryckta med särskild stil (använd även för »amfibier» och de ännu till fiskarna räknade valarna). I tionde upplagens binära namnsystem återfinnas de till mycket stor del som artnamn, och de gälla på grund av i vår tid fastställda regler än i dag och för all framtid.¹

Första upplagens enkla artnamn ha alltså nästan omärkligt utvecklats till de slutgiltiga artnamnen och i stor utsträckning oförändrade övertagits av det konsekventa binomenklatursystemet.

För växterna kan ingen motsvarande utveckling till binär nomenklatur konstateras av det enkla skälet att behandlingen av *Systema vegetabile*, som förut har betonats, i de första upplagorna av *Systema Naturae* blott sträcker sig till släktena. Dessa räknas upp, men ännu i sjätte upplagan, där släktdiagnoser ha införts, nämnas inga arter. Släktena i växtsystemet behandlas alltså på samma sätt som arterna i djursystemet.

Under växtsläktnamnen uppräknas i många fall två eller flera namn.

¹ Ett detaljerat exempel är kanske klargörande. Vargen räknas i första upplagan av *Systema Naturae* till släktet *Canis*, och i artkolumnen står *Lupus*. I andra upplagan (1740) heter vargen *Canis cauda recta corpore brevior*; därunder står *Lupus Raj.* I *Fauna Suecica*'s första upplaga (1746) är diagnosnamnet ändrat till *CANIS cauda incurva*; därunder följer en hel rad synonymer, där *Lupus* blott anføres som ett av flera äldre författare (redan GESNER) brukat namn. I *Systema Naturae*'s sjätte upplaga (1748) är namnet detsamma, *Canis cauda incurva*, och därefter står *LUPUS*. I *Fauna Suecica*'s andra upplaga (1761) står *CANIS Lupus cauda incurva*, en form som i jämförelse med de ovan nämnda på ett intressant sätt belyser den binära beteckningens utveckling. Namnet *Canis Lupus* utan detta tillägg hade förut använts i *Museum Regis Adolphii Frederici* (1754) och i tionde upplagan av *Systema Naturae* (1758).

Under släktet *Quercus* nämnas t. ex. *Ilex* T. och *Suber* T. Dessa namn äro synonymer; de motsvara de enkla synonymer som i andra fall åtfölja släktnamnet. Linné anger att hans släkte *Quercus* omfattar även Tourneforts *Ilex* och *Suber*. På samma sätt anger Linné att hans släkte *Solanum*, utom växter som Tournefort räknade dit (Linnés senare arter *S. nigrum*, *S. Dulcamara*, *S. Tuberosum* m. fl.), omfattar även Tourneforts släkten *Lycopersicon* och *Melongena*.

Emellertid utgöras dessa Tourneforts släkten till stor del av verkliga eller skenbara formkomplex, som vart och ett motsvarar en senare linneansk art eller vari en sådan art åtminstone bildar en kärna. Under släktnamnet *Lycopersicon* räknar t. ex. Tournefort (i *Inst. Rei Herb.*) upp sex växter (*L. Galeni*, *L. fructu albo* o. s. v.), av vilka fem utgöra Linnés senare *Solanum Lycopersicum*, tomat. Liksom i detta fall ha de ursprungliga släktsynonymerna sedermera i stor utsträckning upptagits som artnamn; järnek fick heta *Quercus Ilex*, korkek *Quercus Suber*, äggplanta *Solanum Melongena*. Det finnes alltså en viss parallellism med djursystemet, i vilket de gamla namnen på arter behöllos som vetenskapliga artnamn. Olikheter är obestridlig och viktig men icke så principiell som det först förefaller. I det tidigaste växtsystemet finnes icke en tydlig grundval till en binär nomenklatur men väl vissa ansatser till en sådan grundval.

Ehuru Linné i sin ungdom övervägande ägnade sig åt växternas studium, har alltså den binära nomenklaturen utvecklats ur den grund som finnes i hans äldsta djursystem. Orsaken är icke blott att arter i hans tidigare system upptogos endast bland djuren. De i det första djursystemet nämnda arterna av högre djur voro i allmänhet sedan gammalt välkända djur, som voro ofantligt mycket mindre mångformiga än flertalet växter eller vilkas enhetlighet i varje fall föreföll mera uppenbar. Hos växterna hade växlingar i blomfärg och bladform givit upphov till en förvirrande splittring och namngivning; här behövdes en vetenskaplig bearbetning och sovring. Hos djuren kunde de mer eller mindre välbekanta, oftast enkla namnen, såsom *Equus*, *Asinus*, *Leo*, *Canis*, *Lupus*, *Vulpes*, direkt övertagas av systemet.

Det har varit nödvändigt att jämförelsevis utförligt beröra den binära nomenklaturen, emedan förhållandena äro rätt invecklade och ej äro likartade i Linnés växt- och djursystem. Ett försök till ett klargörande av läget har synts mig viktigt på grund av denna nomenklatures oerhörda betydelse för växt- och djursystematikens formella gestaltning och därigenom också reella utveckling.

Låt oss nu se hur Linnés artbegrepp, som är förutsättningen för hans nomenklatur och en grundval för hans system, gestaltade sig år 1735. Hans berömda sats *Species tot numeramus, quot diversae formae*

in principio sunt creatae (»vi räkna så många arter som olika former ha skapats i begynnelsen») finnes ej i *Systema Naturae*, men den uppträder redan i det samtidigt utarbetade och tryckta arbetet *Fundamenta Botanica* (tryckår 1736, i verkligheten tryckt redan 1735), alltså ej först i *Philosophia Botanica* 1751, som allmänt uppges. Samma uppfattning uttryckes dock i *Systema Naturae*, och där finnes redan i första upplagan den för Linné ytterst karakteristiska rent logiska bevisföring som i förening med hans religiösa skapelsetro leder honom till ett genetiskt artbegrepp, i vilket tron på varje arts skapelse i en enda individ eller ett par är en viktig grundsats. I *Observationes in Regna III. Naturae* fastslås redan i första satsen att varje levande varelse uppkommer ur ett ägg och att varje ägg ger upphov till en avkomma, som är lik föräldraindividen eller föräldrarna (parenti). Övertygelsen om alla levande varelsers utveckling ur ägg, som är grundvalen för Linnés biologiska lärobyggnad, finnes alltså redan här; det är ingen tillfällighet att denna grundsats inleder *Systema Naturae*. Därpå följer den logiska påbyggnaden: genom fortplantningen mångfaldigas individerna, och deras antal måste därför i varje art ha ökats; om man omvänt från de nu levande individerna går bakåt i tiden, kommer man slutligen till ett enda par eller en enda individ. Detta Linnés extremt genetiska artbegrepp har alltså icke sin rot i religiösa bevekelsegrunder.¹

En art är alltså för den unge Linné en naturlig enhet; alla individer (och varieteter) höra tillsammans på grund av sin gemensamma härkomst. Men även släktena betraktades av Linné som naturliga; omne genus est naturale, heter det redan i första upplagan av *Systema Naturae*, och i *Fundamenta Botanica* jämföras i en ofta citerad sats (mest känd från *Philosophia Botanica*) art och släkte såsom båda »naturens verk». Vad innebär detta? Det svar som tyckes ligga närmast till hands är att Linné redan 1735 i ett växtsläkte såg eller anade en genetisk enhet, i vilken arterna uppkommit genom korsning med andra släkten. Så enkel är frågan dock ej. Till sin nyssnämnda förklaring rörande arterna och släktena tillfogar Linné omedelbart att klasserna och ordningarna äro »konstens och naturens» verk. »Konsten» syftar väl dels på det onaturligt artificiella, som Linné mycket väl visste finnas i hans sexualsystem, dels därpå att varje systematiskt ordnande av naturen är ett verk av människoförståndet. Det väsentliga i detta sammanhang är att även ordningarna och klasserna uppfattas som delvis naturens verk.

Linné sträfvade från början efter ett »naturligt» system; redan i första upplagan av *Systema Naturae* nämner han att han kanske snart skall framlägga ett fragment (det som tre år senare lämnades i *Classes plantarum*). Med ett naturligt system, i vilket grupperna så mycket som möjligt äro

¹ Se närmare N. v. HOFSTEN, *Skapelsetro och uralstringshypoteser före Darwin*. Upps. Univ. Årsskr. 1928.

»naturens verk», menar han icke ett system, som ger uttryck åt släktskap i vår tids genetiska mening. Den släktskap (affinitas, *Philosophia Botanica* 77), om vilken han talar, är varelsernas genom skapelsen givna samband. Enligt Linnés allmänna uppfattning, som finnes antydd redan i de tidigare arbetena, är naturen skapad i ett sammanhang och med en harmonisk ordning, som det är naturforskarens uppgift att upptäcka. Besläktade växter och djur äro sådana, som äro skapade lika varandra. Det är detta som är innebörden i att systemets kategorier betraktas som »naturens verk». Naturen och Naturens Herre begagnas i själva verket ofta av Linné som synonyma begrepp.

Linnés system är således ett ideellt system; det är en länk i en kedja, som från Platons idélära kan följas till den idealistiska morfologiens system vid mitten av adertonhundratalet.

Linné utvecklade emellertid som bekant sin uppfattning därhän att av växterna en art av varje släkte har skapats och att sedermera nya arter ha bildats genom hybridisering; arter inom ett släkte ha de ursprungliga, konstitutiva släktkaraktärerna och bilda därför ett naturligt och avgränsat släkte, men de äro klädda i från olika fäder lånade dräkter (*Sexus plantarum argumentis et experimentis novis* etc., 1760). Senare tänkte han sig t. o. m. att kanske endast en art av varje ordning har skapats (*Genera plantarum* edl. 4, 1764). Detta sistnämnda rätt lösliga uppslag var en intressant konsekvens av den första hybridiseringsidén och visar att Linnés genetiska uppfattning av arterna, liksom också hans vakna naturiakttagelse, till slut lockade in hans tankar på banor, som hotade att leda långt bort från den ideella uppfattningen icke av naturens väsen och syfte, där hans sublimt naiva tro var orubblig, men av systemet som ett uttryck för Gud-Naturens visa plan.

Här intresserar oss närmast den genetiska uppfattningen av släkterna. Det förefaller mig att denna idéns ursprung kan spåras redan i första upplagan av *Systema Naturae*. Det heter där icke blott att varje släkte är naturligt utan också att det är »i begynnelsen skapat sådant» (in ipso primordio tale creatum). Varken här eller i *Fundamenta Botanica* säges något dylikt om ordningar och klasser. Detta konkreta uttryck leder ovillkorligen tanken på en konkret skapelse, som närmast borde innebära skapelse av en bestämd art, d. v. s. enligt Linnés uppfattning en enda individ eller ett par. Linné har säkert icke resonerat så klart och redan nu tänkt något sådant. Men det synes mig att detta starka betonde av släktenas lika väl som arternas skapelse i begynnelsen, i förening med jämställandet i *Fundamenta Botanica* av arter och släkten, förebådar den tanke som tjugofem år senare hade mognat och som i viss mån betydde en upplösning av den ideella grunden till Linnés fasta, klara och arkitektoniskt fulländade systembyggnad.

OM LINNÉ OCH »DEN OSYNLIGA VÄRLDEN»

II.

AV

O. T. HULT

FÖRESTÄLLNINGEN ATT SJUKDOMAR FRAMKALLAS AV för blotta ögat osynliga levande väsen, »contagia viva vel animata», har haft tidiga förespråkare. Så skriver MARCUS TERENTIUS VARRO i första århundradet f. K. i sitt arbete om lantushållningen (*De re rustica*) följande, som har avseende på frossafebrarna i Rom: »si qua sint loca palustria, crescunt animalia quædam minuta, quæ non possunt oculi consequi sed per aëra intus in corpus per os et nares perveniunt atque efficiunt difficiles morbos».¹ Den store renässansepidemiologen och läkaren FRACASTORIUS i Verona vittnar i sin berömda skrift *De contagionibus et contagiosis morbis*: »Phtisis contagiosa afficit contactu, fomite et ad distans.»² Klinikern och hygienikern LANCISI (f. 1654) ansluter sig till den ovan nämnde VARROS åsikt om frossans etiologi i ett arbete, *Tractatus de noxiis paludum effluviis*, och man skulle kunna citera ytterligare åtskilliga siare på området. Mera rakt på sak yttrar sig jesuiterpatern ATHANASIUS KIRCHER³ (1602—80): »att luften, vattnet och jorden vimla av oräkneliga insekter är så säkert att t. o. m. för ögat synliga bevis kunna företes. För all världen är det också bekant, att maskar kunna uppstå av ruttande kroppar; men först efter den underbara uppfinningen av mikroskopet har man lärt sig, att alla i förruttnelse stadda ämnen vimla av en väldig gröda av för blotta ögat osynliga maskar; något som icke ens jag skulle ha trott, om jag icke hade övertygat mig genom talrika och mångåriga

¹ Där det finnes träsk utvecklas ett slags små djur, som våra ögon icke kunna upptäcka men som med luften intränga i kroppen genom mun och näsa och vålla farliga sjukdomar.

² Smittosam tvinsot sprides genom kontakt, specifika agentia och på avstånd.

³ LÖFFLER, *Vorlesungen über die geschichtliche Entwicklung der Lehre von den Bacterien*. 1887.

försök.» Men tiden var full av oro, det vetenskapliga tänkandet flödade av mer eller mindre möjliga eller omöjliga hypoteser, ty det slutgiltiga beviset, mikroorganismerna, hade ännu ej kommit inom forskarnas synfält. Under tiden fördes smittproblemet in på avvägar och dess lösning fördröjdes genom falska hypoteser. Så lärde t. ex. den s. k. kemiatriska riktningen inom medicinen, att smittsjukdomar förorsakades av i organismens gömslen stagnerande vätskor, som råkat i förruttelse (»putredo»). Varför skulle nu ej — så resonerade Kircher — denna putredo i levande livet kunna förorsakas av samma mikroskopiska maskar, som han med sitt enkla mikroskop sett i ruttet kött, mjölk, ost m. m.? Denna hypotes ledde honom att under den svåra bubonpestepidemi, som härjade i Italien 1656, söka i blodet hos de pestsjuka efter »animalcula» eller mikroskopiska maskar. Och han finner dem också — tror han — såväl i de pestsjukas blod som i varet från bubonerna. Men vad han såg var ej annat än blod- och varkroppar. Kircher hade emellertid ånyo visat forskarna på spåret och frågan blev brännande. Den fördes vidare av LEEUWENHOEK och hans mirakulösa linser. Efter sina första fynd av mikroskopiska smådjur (»animalcula» = protozoer och bakterier) i dygt vatten inriktar han sin skarpa iakttagelse och upptäckarlust på alla möjliga ting, och när han själv drabbas av digestionsrubbnings, undersöker han med sina linser kräkningar, diarré-öppningar, avskrap från tänder och tunga, och överallt gör han nya fynd av animalcula, men någon uppfattning av deras betydelse som sjukdomsalstrare uttalar han ej. Situationen blir allt mera spännande, hela den lärda världen får del av upptäckterna genom Royal Society i London och dess organ »Philosophical Transactions», som öppnat sina spalter för internationell forskning.

Så stå sakerna, när den unge LINNÆUS uppträder på scenen. I en föregående uppsats¹ har jag presenterat honom framför mikroskopet i ett lärt sällskap i Leiden², där han med entusiasm tagit del av såväl Kirchers som Leeuwenhoeks tidigare undersökningar, och när han kommer tillbaka till Sverige börjar han på egen hand söka sammanställa de gjorda fynden med sina egna iakttagelser rörande kontagiösa sjukdomar. Man finner i ett stort antal skrifter hans uttalanden på detta område, men särskilt har han samlat sig till koncentrerade framställningar i de båda märkliga dissertationerna *Exanthemata viva* och *Mundus invisibilis*.

Linnés första iakttagelser rörande smittsjukdomarnas etiologi gälla frossan. Detta var under lappska resan. Lapparna drucko mycket av det »kosteliga pärlande vattnet» i fjällen, som kom från snön. »Då jag först såg deras myckna drickande, då de voro svettiga», skriver han, »blev jag förskräckt och trodde, att det skulle förorsaka lungsot och vattusot.»

¹ Sv. Linnésällsk. Årsskr. 1934.

² Generatio ambigena. Dissert. 1759 (Amoen. acad.).

Men intet sådant hände. Däremot sjuknade en lapp i frossa, sedan han druckit ur en källa med lerigt vatten. Sedermera gjorde Linné liknande iakttagelser under sina resor och fann, att sjukdomen ingalunda uppträdde lika fördelad i olika landsdelar och under olika årstider utan med förkärlek höll sig till trakter med lerhaltigt vatten. På våren, då frossorna äro som allmännast, är vattnet i sådana trakter starkt lerblandat, under sommaren minskar frossan samtidigt med att leran sjunker undan, och på vintern, då vattnet är renast, försvinner sjukdomen. Denna hypotes rörande frossans etiologi försvarade Linné i sin doktorsavhandling 1735¹, men senare kom han till uppfattningen, att levande smitta förelåg. Orsaken till denna omsvängning torde ha varit studiet av skabbsjukdomen och upptäckten av dess virus.

ERNST ALMQUIST påpekar², huru Linné för första gången uttalat sig om mikroorganismernas betydelse som sjukdomsalstrare i andra upplagan av *Tal om märkvärdigheter uti insekterna* (1747), som hölls i Vetenskapsakademien 1739. Han återkommer till samma sak i dissertationerna *Miracula insectorum* (1752) och *Noxa isectorum* (1752). Här kommer ock till synes hans djupa religiositet och fasta bibeltro, då han talar om huru Skaparen hem-söker människorna med svärmar av insekter (han räknar nämligen »achari»³ till insekterna), »som föröka sig som sanden i havet och fördärva skördarna å fälten samt matvarorna i visthusen. Ja, den Allsmäktige befaller de minsta »Sirones» (= achari) att slå oss, så att intet förblir helt från huvudet till fotabjället. Att förtiga de mordänglar, som slå oss med pest, kopper, fläckfeber och andra smittosamma sjukdomar.» Det framgår alltså, att Linné hänför »contagia viva» till insekterna, han kallar dem »achari» eller »sirones» och han lyckas också upptäcka och närmare beskriva en av dessa och de sjukliga symptom den framkallar.

Skabbens virus lär ha varit känt redan av araberna men upptäcktes i senare tid av de båda italienarna BONOMO och CESTONI, vilket klart framgår av ett ännu bevarat brev från den förre till den berömde zoologen och läkaren FRANCESCO REDI i Arezzo, daterat 1687.⁴ Linné har beskrivit skabbdjuret i dissertationen *Exanthemata viva* (1757) och har därvid säkerligen varit fullkomligt ovetande om de båda italienarnas fynd, ty han nämner ej deras namn bland de många andra han citerar. Däremot hänvisar ROSÉN VON ROSENSTEIN i första upplagan av *Underrättelser om barnsjukdomar* (1764) till Bonomo. För övrigt åberopar han Linné såväl med avseende på skabbdjurets klassificering inom *Systema naturæ* som sättet för smittans överförande.

¹ *Hypothesis nova de febrium intermittentium causa* (övers. i Sv. Linnésällsk. Årsskr. 1933).

² Linné und die Mikroorganismen. Zeitschr. f. Hygiene u. Infektionskrankheiten 1909. — Om Linné som hygieniker. Hygiea festband, II, 1908.

³ Linnés benämning på »contagia viva».

⁴ UGO FAUCCI, *Contributo alla storia della scabbia*. Siena 1932.

Skabben är en mycket vanlig sjukdom, skriver Linné, och den förorsakas av en för blotta ögat knappast synlig acharus. Han beskriver, huru djuret vegeterar i huden, där det »ut Talpa cutem subierit, ubi cuniculos construit» (där det liksom mullvaden underminerar huden och bildar gångar). Linné tror, att parasiten, som han kallar *Acharus humanus subcutaneus*, är identisk eller åtminstone mycket nära besläktad med den som förekommer i gammal ost eller i mjöl, och anser att barnen infekteras, när man pudrar dem med mjöl i armveck och ljumskar. Han återopar en dr. ZWEIB, som iakttagit, huru djuret lägger ägg och mycket hastigt förökar sig och att det i flera dagar förblir vid liv utanför den infekterades organism. Med klädesplagg, genom umgängelsen människor emellan och vid kontakt föres det från individ till individ. Att Linné av sin samtid ansågs ha gjort en synnerligen värdefull insats beträffande skabbens etiologi framgår av följande uttalande av den berömde läkaren och forskaren JOHANN ERNST WICHMANN i Hannover¹: »Linnés 1757 geschriebene Dissertation (*Exanthemata viva*) schien die über diese Materie eigenschlummerten Aerzte und Naturforscher gleichsam wieder erweckt und in Bewegung gesetzt zu haben; seine aus ganz Europa bey ihm zu Upsala sich zudrängenden Schüler breiteten die Wahrheit, die Geschichte der Krätzmilbe leicht überall aus, und da war Acharus exulcerans Linnæi fast allgem, selbst von denen angenommen, welche dieses Insect nicht gesehen, denen aber die grosse Autorität von Linné doch Bürge genug für die Existenz dieses Geschöpfes war.»

Linné kallar i *Exanthemata viva* dysenterien »scabies intestinorum interna» (inre tarmskabb), emedan man vid liköppningar funnit tarmens slemhinna förändrad på samma sätt som huden vid skabb. Erfarenheten, säger Linné, har lärt oss, att sjukdomen sprides från avträden och kloaker. BARTHOLINUS hade berättat, att en dansk läkare, som var behäftad med sjukdomen, undersökt sina tarmuttömningar och i dem funnit massor av för ögat knappt synliga, rörliga insekter. Något liknande hände nu Linnés lärjunge ROLANDER, och det torde ha sitt intresse att ge en kort redogörelse för huru Linné och hans lärjunge resonerade och gingo tillväga i detta fall, så mycket mer som Rolander insjuknat i dysenteri efter det han intagit sina måltider vid själve Arkiaterns bord och därigenom gjort detta misstänkt. Linné kurerade honom med rhabarber, vilket han ansåg som specifikum, men tvenne recidiv följde med åtta dagars mellanrum. Förgäves sökte man utleta orsaken, och underligt fann man, att ingen av de övriga, som ätit vid samma bord, insjuknat. Linné uppmanade sin lärjunge, som just sysslade med entomologi, att undersöka sina dejektioner, och Rolander kunde i dem konstatera »myriader achari», liknande dem som förekomma i mjöl. Men huru hade de kommit in i den sjukes tarmkanal?

¹ *Ätiologie der Krätze* 1786.

Man gissade på drycken. Rolander brukade aldrig dricka till maten; däremot tog han då och då under natten en klunk ur enstopet vid sängen. När han nu närmare undersökte detta, upptäckte han i en av dess fogar en för blotta ögat knappt synlig vitaktig strimma, vilken under mikroskopet befanns utgöras av otaliga achari av samma utseende som dem han sett i avföringarna. (Almquist frågar sig, om det möjligen varit jästceller. Varför ej cilio-flagellater eller bakterier?) Rolander gick emellertid vidare i sina iakttagelser. Under dagen undergingo achari ingen förändring, men vid midnatt syntes de frigöra sig från kärlets vägg för att söka sin föda i vätskans yta. Efter åtskilliga timmar vände de åter till stopets kant. I ett prov härifrån kunde man följa, huru de små insekterna reagerade för olika vätskor, som tillsattes; av somliga oroades de, men vanlig olja passerade de oskadda; spiritus vini var dem däremot ett farligt gift och i ännu högre grad rhabarbertinktur. Trots att stopet tre gånger tvättats med varmt vatten, höllo sig achari kvar. Linné ser i acharis avslöjade sentima exkursioner i vattenbägaren en bekräftelse på den gamla övertygelsen om skadligheten av att dricka nattståndet vatten och den därav hos folket inrotade vanan att slå bort det översta i glaset eller buteljen.

Under sin skånska resa hade Linné fått höra, att dysenteri nästan årligen grasserade i Gyinge härad under skördetiden; den var även vanlig bland krigsfolk. Han ansåg, att sjukdomen i dessa fall vållades av achari, som förekomma i öl- och vinfat, att de följt med drycken till tarmkanalen och sedermera med exkrementen till avträdena, varifrån smittan spritts vidare. Linné förordar dryckeskärl av lera eller metall, emedan insekterna ej så lätt fastna på sådant material.

Kikhosta anser Linné förorsakas av ett miasma, som följer med den sjukes expirationsluft. Man hade observerat, icke blott att friska barn, som kommit i beröring med kikhostpatienter, kort efter insjuknat, utan även att läkare förmedlat smitta från infekterade hem. Måne man ej — skriver Linné — även här får tänka sig något species av acharus, som har en särskild frändskap till lungan, i synnerhet som kikhostan botas av samma medel som visat sig verksamt vid andra sjukdomar, vållade av achari t. ex. Infusum herbæ Ledi, som med framgång använts mot både skabb och kikhosta. Immuniteten har han observerat vid kikhosta såväl som vid koppor och mässling, men någon förklaring kan han ej ge.¹

På samma sätt som Linné framlagt sina iakttagelser och funderingar

¹ »Quare vero non sæpius (insecta) idem repetant corpus» — skriver han — »candem violentam non exerceant oeconomiam, est inter phænomena miranda, quæ oculis nostris, non vero rationi, patent. Ut nutrices Variolis antea vexatæ, infantes jam Variolis laborantes tractent & mammis suis admoveant, ubi una vel altera macula, in iisdem efflorescens, contagium prodit, usu quidem sæpe evenit: hoc vero, omni prorsus vi destitutum, ne febrim quidem excitare valet.» (*Exanthemata viva.*)

över de nu nämnda sjukdomarna fortsätter han med koppor, mässling, pest m. fl. och återkommer på många ställen i sina skrifter till samma ämne. I dissertationen *Febris upsaliensis* (1757) beskriver han en blandad tarm- och fläcktyfusedemi i Uppsala, vars smittämne han ansåg bildas av ruttnande ämnen på osunda platser, varifrån skadliga ångor uppstego och genom »perspiratio insensibilis» uppsögos av hudens porer (*vasa bibulæ cutis*). Erfarenheten hade visat, att när smitthärdarna borttogos, upphörde sjukdomen. Han tillrådde därför stadens myndigheter att låta pesthärdarna i Kamphavet och i Stadsdiket försvinna. Även här hade man genom obduktioner sökt vinna klarhet rörande sjukdomens lokalisation inom organismen men förgäves. Vid diarré sjukdomar ombord på fartyg böra de svårt sjuka avskiljas från de friska. De senare få ej intaga sina måltider i samma rum där de sjuka vårdas. Mjältbranden gick under namn av »skottsjuka» i Österbotten och Linné kallade på en hypotes dess virus »*furia infernalis*». De som lida av syfilis och gonorré borde med mikroskopet söka utröna, huruvida sädesvätskan innehåller »*animalcula*».

Lungsoten¹ har ofta varit föremål för Linnés uppmärksamhet. Särskilt fick man i Dalarna tillfälle att studera sjukdomen under en formlig epidemi i Orsa, där slipstenshuggarna svårt hemsöktes. Den sprides genom smitta och gynnas av fuktiga och osunda bostäder. Ett skinnplagg, som sytts av en hektisk kvinna, innehades av sju personer efter varandra, vilka alla dogo av lungsot. Linné varnar också för skinnfällar, gång- och sängkläder, som brukats av lungsiktiga. Den gamla iakttagelsen, att smitta sprides på sådana vägar, beror på att de små insekterna i dem lägga sina ägg, vilka under årtal kunna hålla sig livsdugliga. För övrigt prolifereras achari inom den sjuka organismen i oerhörda mängder, ty ju mindre ett djur är, dess rikare och snabbare sker dess förökning.

Arstidernas inverkan på sjukligheten ger Linné mycket att fundera över. Liksom insekterna födas och dö allt efter dessas växlingar, så går det med epidemierna. De flesta äro gångbara under samma tid som insekterna leva. De exanthematiska febrarna tåla ej köld, vilket tyder på levande orsak och främmande ursprung, och därmed är han även inne på spörsmålet om importerade sjukdomar, till vilka han räknar koppor, pest, kikhosta och mässling. Dysenterien är däremot endemisk och går om hösten. Han talar om möglet och svamparna, som komma fram om hösten, då deras utveckling gynnas av fuktighet och ljum luft, samma betingelser som göra att de frodas i fuktiga bostäder, och han frågar: »varför äro de endemiska sjukdomarna liksom svamparna vanligast om hösten? Varför äro olika slags frossor vanligare höst och vår samt svårare i bottenvåningar liksom möglet?»

Vi se sålunda, att Linné rörde sig på många av epidemiologiens om-

¹ GUSTAF NEANDER, *Linné och lungsoten*. Sv. Linnésällsk. Årsskr. 1928.

råden, och där hans rika erfarenhet och vakna verklighetssinne ej förmådde genomtränga slöjorna delade de sig stundom inför hans siareblick. »Experimentum et ratio», iakttagelse och spekulation, voro de vägar, på vilka han sökte tränga fram till sanningen rörande smittsjukdomarnas orsaker och väsen. Spekulationen var för Linné det livgivande, utan vilken erfarenheten blev en död ballast, men en spekulation utan erfarenhet »var icke annat än drömmar, inbillningsfoster, stjärnskott av snillen». Arternas konstans blev för honom grundprincipen, ur vilken hypotesen om contagium vivum och specificiteten inom sjukdomsläran sprang fram, och härmed föll också gamla tiders grumliga begrepp om farsotsetiologien till föga. Den »osynliga världen» var ej längre stängd för dödligas blickar, den hade öppnat sina portar i och med mikroskopets utveckling till instrument i vetenskapens tjänst, och synranden hade vidgats. Början var gjord men oändligt mycket återstod — därom var Linné klart medveten — och han uppmanar sina lärjungar att fortsätta och ej förtröttnas. Ty många hinder måste övervinnas, innan alla de exanthematiska sjukdomarnas »animalcula» blivit upptäckta och beskrivna. Intet vore emellertid vissare än satsen:

*natura nullibi magis perfecta; artificiosa magis quam in minimis.*¹

¹ Naturen är ingenstädes mera fulländad, mera konstrukt sammansatt än i sina minsta delar.

LINNÉ'S AVHANDLING *MIGRATIONES AVIUM* 1757.

Svensk översättning av

C. A. BROLÉN.

Inledning och kommentar av

EINAR LÖNNBERG.

AV ALLA DJURRIKETS GRUPPER TORDE INGEN HA OMFATTATS av LINNÉ med så stort intresse som fåglarnas. Det var dock just ej så stora möjligheter för honom till en början att förkovra sina kunskaper om fåglarna, sedan han kommit till Uppsala universitet, men han bevistade några föreläsningar av OLOF RUDBECK D. Y. om svenska fåglar dels höstterminen 1728 dels vårterminen 1729.¹ Vid dessa använde föreläsaren sina förträffliga, målade bilder av en hel del svenska fåglar, varigenom LINNÉ lärde känna åtskilliga arter, som han ej sett i naturen. Han uttalade också flera gånger sin stora beundran över dessa planscher. Sedan LINNÉ på sommaren 1730 inbjudits att flytta till RUDBECKS hus såsom informator för dennes söner, fick han ännu bättre tillfälle att studera ej blott dessa planscher utan även ornithologisk litteratur i sin välgörarens bibliotek. Han lät ej heller detta utmärkta tillfälle gå sig ur händerna, utan begagnade sig därav med största flit trots en hel del annat arbete, bl. a. både offentlig och enskild undervisningsverksamhet. Han drev saken t. o. m. så långt, att han var djärv nog att sammanskriva en liten översikt över svenska fåglar, som han kallade »*Methodus Avium Sveticarum*». Manuskriptet till detta arbete hade han fått färdigt så fort, att han på titelbladet kunde datera det den 1 januari 1731. Det hade form av en anteckningsbok, som LINNÉ sedan under sina resor i Sverige medförde och, då tillfälle gavs, kompletterade genom att införa en del nya

¹ De anteckningar, som LINNÉ gjorde vid åhörandet av dessa föreläsningar äro publicerade i *Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift*, årg. XV, 1932.

iakttagelser.¹ Detta visar, att LINNÉ fortsatte sina fågelstudier, även om de naturligt nog lågo litet på sidan av hans största intressen. Att han var ganska stolt över sina kunskaper om fåglar, som han framlagt i denna »Methodus», framgår av flera hans yttranden i brev o. s. v. Under studentåren, då han tävlade med sin gode vän och kamrat ARTEDI om företräde i kunskaper rörande olika delar av naturvetenskaperna och särskilt rörande olika djurgrupper, kom även detta till synes. LINNÉ erkände oförbehållsamt ARTEDIS överlägsenhet i kännedomen om fiskarna och kräldjuren, vilka senare voro honom motbjudande, men då det gällde fåglar och insekter tillkämpade sig LINNÉ första rangplatsen, som den mest erfarne. Med avseende på däggdjuren kommo de överens om, att de voro jämbördiga. Under sina resor i Sverige ägnade LINNÉ som sagt även uppmärksamhet åt fåglarna, såsom man finner av hans skildringar, och i vissa fall sköt han även fåglar själv eller hade åt någon av sina följeslagare givit i uppdrag att skjuta fåglar för närmare undersökning.

En av de förnämsta orsakerna för LINNÉs utpräglade kärlek till fåglarna finner ett koncentrerat uttryck i den definition av fåglarna, som han giver i tionde upplagan av *Systema Naturae*: »*Aerac vocales Volucres pulcherrimae*». Det är deras flykt genom luften, deras sång och deras skönhet, som han beundrar.

Ingenstädes torde dock LINNÉs beundran av och varma kärlek till fåglarna ha framträtt så tydligt och så värtaligt som i inledningen till den akademiska avhandling, som nedan återgivits i översättning. Det är här i första rummet fåglarnas sköna färger och deras fjäderskrud, som framhållas. Därefter följer en kort redogörelse för fåglarnas byggnad, som i huvudsak är lika det, som LINNÉ i sina föreläsningar om fåglarna plägat yttra. I dessa vidrörde han även, ehuru helt kort, det som är huvudämnet för denna akademiska avhandling, nämligen fåglarnas flyttning. De fullständigaste och bästa anteckningar från någon av LINNÉs föreläsningsserier över fåglarna, som veterligen finnas i behåll, härstamma från 1748 och ha utgivits för Uppsala universitet 1913.² Det gives härigenom ett tillfälle att jämföra LINNÉs uppfattning av fågelflyttningen nämnda år 1748 med densamma 1757, då här återgivna akademiska avhandling framlades. Det skall i det följande visas, att härvidlag en ganska stor olikhet gör sig gällande i vissa avseenden, varom längre fram skall erinras vid de olika punkterna. Här bör dock framhållas några slutord, som LINNÉ yttrade rörande fåglarnas flyttning vid föreläsningarna 1748: »Kunde någon finna flera rön i denna sak, och gifwa in till Kongl. Wettenskaps Academien, wore det lustert för vår nation, och ljus för denna mörka wettenskapen.»

Häri ligger alltså en maning till åhörarna att närmare studera det

¹ Detta manuskript trycktes och utgavs i samband med Linné-jubileet 1907.

² *Linnés Föreläsningar öfver djurriket*. Utg. av EINAR LÖNNBERG. Upps. 1913.

ifrågavarande problemet, men det är åtskilligt, som tyder på, att LINNE även samtidigt så att säga ålagt sig själv att ägna mera uppmärksamhet åt detta problem. Att han också gjort detta framgår ganska tydligt av den akademiska avhandlingens innehåll. I föreläsningarna behandlades fåglarnas flyttning ganska schematiskt och till stor del efter äldre författares mening. I den akademiska avhandlingen går han mera in på detaljer för de olika fågelarterna och har i många avseenden frigjort sig från äldre tiders ofta nog rent av dåraktiga åskådning, ehuru väl man märker att rester därav i vissa fall finnas kvar, varom mera i den följande kommentaren.

Respondenten till denna disputation var »Stipendiarius regius» av Östgöta nation CARL DANIEL EKMARCK, f. i Norrköping d. 10 nov. 1734, då hans fader var hospitalspredikant där (sedermera 1738 kyrkoherde i Törnvalla, d. 1764). C. D. EKMARCK blev med. doktor 1763 och praktiserande läkare i Stockholm samma år samt stadsfysikus i Skänninge 1766. Av Collegium medicum sändes han 1769 att ympa koppor m. m. i Östergötland. 1772 utnämndes han till provinsialläkare i Kymmenegårds län och erhöll titel och värdighet av assessor 1784. Då kriget mot Ryssland bröt ut 1788 förordnades han till andre fältläkare vid arméns hospital i Lovisa. Under sin stränga tjänstgöring där smittades han av fältfeber och dog den 11 mars 1789.

Under sin studietid i Uppsala var han respondent vid ännu en disputation utom den här återgivna, nämligen 1763, under prof. S. AURIVILLIUS' presidium. Från hans senare år föreligga i tryck en del ämbetsberättelser till Collegium medicum från verksamheten som provinsialläkare i Finland (bl. a. en berättelse om den från Ryssland inkomna influenzan) intagna i *Vecko-Skrift för Läkare och Naturforskare*. Bd 3, 4, 6, 8, 9 (1782—1788).

Till avhandlingen är, efter tidens sed, bl. a. fogad en poetisk lyckönskan av respondentens broder, LARS EKMARCK.¹ Dessa ej oävna verser, i vilka naturligtvis förutsättes att respondenten är avhandlingens verkliga författare, må här anföras:

TILL BRODERN.

*Jag har i helig Skrift med mycken undran sedt,
Hur Konung Salomo, en Visdoms Far på Jorden,
Beskrifver faglens väg åt Ost, Syd, Väst och Norden.
Han säger att den går utöfver männ'skie-vett;
Men ej förbjuder Han att saken eftersöka,
Och om Naturens drift vår lilla kunskap öka.*

¹ Dog som kyrkoherde i Svinstad, Östergötland, 1788.

*En fjäder flock far bort till sjös åt kalla Belt,
 När solen, liksom trött, så högt som förr ej blänker:
 En annan åter sig i mörka skrymslen sänker,
 Tills honom lätta fram de ljufva blomster-fält.
 Naturen sjelf, min Bror, din möda tycks berömma,
 När hon dig ser så nätt om sina vägar dömma.*

*Din rena dygde-glants, i första ungdom vår,
 Kringsprider glättig kraft uti vår Faders hydda,
 Du gör att han oss lär än flere år beskydda,
 Din välgång friskar upp hans hvita silfverhår.
 Far fort, min egen Bror, du vet att dygden löner,
 Och äran sina barn med ädelt nöije kröner.*

LARS EKMARCK,
Danielsson.

Migrationes Avium omtrycktes redan 1759 i *Amoenitates Academicæ*, Vol. IV, varvid LINNÉ gjorde en del tillägg och ändringar. I översättningen nedan hava avvikelserna anmärkts och tillagda stycken satts inom klammer.

En tysk översättning av E. J. T. HOEPFNER föreligger i Des Ritter Carl von Linné *Auserlesene Abhandlungen*, Bd 2, 1777. På engelska utkom avhandlingen i F. J. BRANDS övers. i *Select Dissertations from the Amoenitates Academicæ*, Vol. I, 1781.

Till sist må anmärkas att LINNÉ'S egna noter nedan betecknats med bokstäver. Av övers. tillagda anmärkningar utmärkas med asterisk.

AKADEMISK AVHANDLING OM FÅGLARNAS FLYTT-
NINGAR, SOM UNDER CARL LINNÆI PRÆSIDIUM TILL
OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES AV CARL
DAN. EKMARCK D. 2 MARS 1757.

I Jesu namn.

§ I. FÖRETAL.

Till allt det goda, som den allsmäktige Skaparen förlänat människorna på vart jordklot såväl till deras nytta som till deras glädje, hör gåvan av fåglar. Dessa hava i högsta grad smekt mitt skönhetssinne, och deras yttre är så vackert, att enligt min mening intet finnes som i högre grad verkar till människosläktets förnöjelse. Vad kan tävla med kolibrins (*Trochilus*) lysande skönhet? Vad kan i prakt överträffa påfågelns färgrika stjärt? Dessa äro likväl icke de enda naturens konstverk som förtjäna vår uppmärksamhet: varje fågel skall, om vi vilja med tillbörlig noggrannhet betrakta den, mycket lätt låta oss finna det rikaste ämne till beundran. Vi skola se dem alla lysa av färgernas skiftningar, vilka i den konstrikaste ordning följa på varandra i inbördes tävlan — ja, jag tror knappt, att den skickligaste målare kan så blanda sina färger, att han härutinnan mäktar fullt efterlikna naturen.

Om vi betrakta fåglarnas fjädrar och deras makalösa byggnad, skola vi klarligen se, att ingen fjäder finnes, som icke röjer sig vara sammanfogad av den store Konstnären med sådan skicklighet, att hela vår korta levnadsbana icke räcker till att utforska och rätt förklara dess mekanism samt att begrunda själva visheten däri. Ehuru fjädrarna äro med så stor konst förfärdigade, falla de dock av varje år likasom växterna, men återväxa också varje år.

Likasom fiskarna, som leva i vattnet, simma i det ofantliga havet och i de strida strömmarna, så är det också visst, att det blivit fåglarna givet att likasom bruka vingarna till rodd och klyva luften vid sin flykt. Därför måste de hava en lätthet i kroppen för att så mycket bättre kunna efterkomma denna naturlag. Därför se vi också fåglarna skapade med så mycken enkelhet som möjligt, för att intet, som de kunna umbära, må genom sin tyngd hindra deras snabba flykt. Av detta skäl finna vi dem i saknad av svans, *scrotum*, urinblåsa, *uterus*, läppar, händer, *corpus callosum*, *forix*, struplock m. m. Käkarna har naturens Herre lämnat utan betäckning och dragit fram till en näbb. Vid armarna har Han i stället för fingrar fästat vingpennor (*remiges*), vilka de använda till att göra väg genom luften på samma sätt som vi driva fram båten med årorna. Gumpen har han försett med stjärtfjädrar (*rectrices*), vilka kunna såsom ett styre leda färdens på samma sätt som fiskarna bruka sin stjärt. Öronen, vilka tjäna de därmed begåvade djuren till att genom hörseln finna vägen, har han icke ansett vara för fåglarna nödvändiga, enär de röra sig mest

i höjden och dem förutan lätt kunna genom synen iakttaga en fiende som nalkas. *Uterus* finnes, såsom vi antytt, icke i fågelns kropp. Men då ändock en livmoder måste finnas för fortplantningen, äga fåglarna en särskild förmånsrätt, nämligen att de kunna bygga sig ett konstverk, medelst vilket äggen kunna utkläckas lika väl som genom en naturlig *uterus*: det är fågelboet som jag här vill påpeka. Sätten att bygga dessa bon, att ruva på äggen, att fira sina bröllop och slutligen, för att icke gå längre, att uppföda ungarna förete lika många olikheter, som vi känna fågelarter. Och såsom REAUMUR¹ vittnar, här läggas i dagen så konstfulla anordningar, att ett försök att fullständigt beskriva dem vore detsamma som att anförtro sig åt det stormiga, omätliga havet i en båt utan åror.

Detta och annat har lockat min vetgirighet och väckt hos mig en varm kärlek till fåglarna, och av det mångahanda, som en rik natur frambragt till människornas bästa, har en utförlig undersökning beträffande fåglarnas byggnad, dräkt, vanor, hushållning och namn samt slutligen de kännemärken, varigenom de skiljas ifrån varandra, synts mig mest tilltalande.

De äro på en gång vackrast men tillika svårast att fånga av alla djur och svåra för människorna att förmå till förtroligt umgänge. Ty de äro mycket försiktiga och se sig väl omkring, i det att de frukta människan som en fiende och icke våga leva tillsammans med henne. Härav följer, att de, som ägnat sig åt denna del av zoologien och vilja vinna framsteg däruti, måste veta att rätt bruka sin bössa för att kunna fälla fåglarna på avstånd. Själv har jag på lediga dagar med största nöje uppträtt som fiende till dessa oskadliga fåglar. Jag gick in i skogarna och de fredliga lunder, dit dessa vingade varelser helst taga sin tillflykt, undersökte dem noga och inpräglade i minnet mina iakttagelser. Härigenom har jag till sist kommit därhän, att jag fått se och undersöka största delen av våra inhemska fåglar. Därför har jag beslutit att meddela dig, gode läsare, dessa iakttagelser, sådana de nu äro. Att du må visa dig som en välvillig uttolkare av dem, är vad jag av dig begär.

§ II. FLYTTNINGAR.

Jag lämnar nu å sido de många och skiftande egenskaper, som möta och böra bemärkas av dem, som förnöja sig med att studera fåglarna. Jag har beslutit mig för att allenast till en kort skildring upptaga en särskild egenhet, som de flesta fåglar äga framför de andra djuren, nämligen deras flyttningar.

Den s. k. gudomliga ekonomen är, som vi finna vid granskning av naturen, av den höge Skaparen genomförd även i det minsta. Den föreskriver lagar för varje förrättning och dessa äro förvisso i naturen det viktigaste som en dödlig kan giva akt på. Ty i denna hushållning skåda vi såsom i den klaraste spegel Guds allvishet, som, för att allt som tjänar till det allmänna bästa måtte lättare utföras, har velat att detta skall vara förenat med vinst och gagn för den enskilde. Fiskarna, som simma i de stora haven, tvingas årligen av naturlig drift att uppsöka strändernas ljumma vatten för att där lägga äggen för att dessa sedan där må utkläckas, och många bliva vid detta tillfälle ett byte såväl för fiskare som för djur sådana som rov- och andfåglar m. fl. *Scarabeus* (tordyveln) borrar sig ner i jorden under gödseln för att kunna lägga ägget så djupt han önskar och för att näring ej där må fattas den nykläckte unge scarabéen, men härigenom gödes den magra jorden till åkerbrukarens nytta. Den under jorden levande *Lumbricus* (daggmasken), som finner behag i mulen både till boning

och föda, genomborrar ytan eller jordskorpan för att under nätterna idka samlag ovan jord; och härigenom skaffar han vattnet fritt lopp, så att det kan uppsugas av jorden och icke ruttnar. *Gordius* (tagelmasken) borrar sig genom leran i slingrande gång och åstadkommer ädror, genom vilka fuktigheten kan tränga sig fram till bäckar och källor.

Picus (hackspetten) lever av maskar i träd, som huggits och börjat ruttna, och när han söker maskarna, klyver han de döda stammarna till mycket smala strimlor, för att de icke skola stå kvar såsom onyttiga och sorgliga skepnader. Sålunda äro särskilda varelser av den höge Skaparen satta till att tillfredsställa nyttiga behov, men så, att deras arbete, som befordrar det allmänna bästa, även giver dem själva vinst. Hitt höra också fåglarnas s. k. flyttningar, varmed menas den egendomlighet, som utmärker flertalet av dem, att de årligen lämna välbekanta trakter och flytta till andra, somliga till mera, somliga till mindre avlägsna länder.

Varje år se vi åter med största förundran hela härar av fåglar, ordnade i falang eller liksom i slagordning, övergiva sina vinterkvarter i de varmare länderna, där de tillbragt vintern för att undvika den svåra kölden i våra nordliga trakter, och åter besöka oss i vårtiden. Några hålla därvid den ordningen, att de flyga i en rak linje, ömsesidigt skyddande varandra från sidorna. Andra bilda en vinkel, så att den mellersta främst klyver luften, därefter den henne närmaste och så vidare. Andra ater störta genom luften ordnade i viggform såsom en stridande här.²¹ Andra fåga fram i en lång rad den ena efter den andra. Men vem kan väl återgiva alla lagar, som naturen föreskrivit dessa fåglar?

Men på hösten, då örterna vissna och kölden tilltager, varigenom insekterna till större delen försvinna, antråda fåglarna, sedan dessa gömt sig, sin snabba färd till varmare länder, lämnande oss.

Vår Hr Præses berättar i sin otryckta *Iter Lapponicum*, att han år 1732 såg Kalix-älven, som visserligen icke är den största av de älvar som från Lappland rinna till havet, vara i åtta dagar fylld av änder dag och natt till ett antal, som översteg konung Artaxerxes' krigshär; det var svårt att kunna övertyga sig om att en så stor massa fåglar någonsin funnes till. Alla sökte de först havet, därefter fortsatte de färden åt söder. Men om vi tillägga alla andra Lapplands älvar, vilka utan tvivel också hava ett sådant överflöd på fåglar, huru stort antal flyttfåglar kommer icke från Lappland ensamt!

Men varest dessa och alla övriga flyttfåglar vistas, sedan de fullbordat sin färd, och vilken väg de följa, när de fara bort, är i de flesta fall ännu fördolt. Till att utforska detta fordras, att våra efterkommande därpå använda mycken möda, flit och tid, och för att denna så svårt invecklade knut skall fullständigt lösas, är det nödvändigt, att olika folk mångenstädes på jorden ägna uppmärksamhet åt detta förhållande och sedan meddela den lärda världen sina iakttagelser. Om någon naturforskare i sydligaste delen av Spanien eller Italien gäve akt på fåglarna, när de komma farande mot söder eller norr, med antecknande av dagarna i månaden och de olika slagen av fåglar, skulle denna så mörka fråga inom kort bliva fullt belyst, och likaså, om någon ägnade sin uppmärksamhet däråt i Constantinopel.^{1*}

²¹ CICERO har iakttagit, att tranorna vid sin flyttning bilda denna figur. Han säger, *De natura deorum* II. 49. 125: grues, cum loca calidiora petentes maria transmittunt, trianguli efficiunt formam. (Då tranorna på väg till varmare länder överflyga haven, bilda de en triangel.)

* Hela sista punkten är en tillsats i *Amoenitates Academicæ*, vol. IV (1759).

§ III. FÖRFATTARE.

De flesta av de gamle naturforskarna hava icke haft någon kunskap om fåglarnas flyttningar eller ansett dem icke förtjänta att ägnas uppmärksamhet. Därför finna vi i deras skrifter endast spridda anteckningar, men de nyare författarna hava börjat att med något större flit bearbeta detta ämne. Fyra av dem har jag företrädesvis funnit, som värdigats anse fåglarnas flykt förtjänt av uppmärksamhet. PETRUS BELLONIUS berättar utförligt i sina *Observationes*, att han, på sin resa i Österlandet för 200 sedan, sett flyttfåglarna skyndsamt anträda sina resor antingen åt söder eller tillbaka åt norr, och han tror att de för det mesta farit utom Europa. MARCUS CATESBY har i norra Amerika bemärkt dessa flyttfåglar, som riktat sig mot sydliga eller mot nordliga trakter, såsom han berättar i *Hist. Nat. Carol.*, tomus I. J. T. KLEIN har i sin *Prodromus Historiæ Avium* företagit sig att grundligt och energiskt behandla denna egenhet hos fåglarna och har efter granskning av M. CATESBY's anteckningar själv lämnat oss mycket vackra upplysningar till utredning av frågan. FREDRIK HASSELQUIST har i sin resebeskrivning gjort några anteckningar rörande de fåglar, som om vintern begiva sig till Egypten. För min egen del tillstår jag gärna, att jag, ehuru jag med all min förmåga ägnat mig åt upptäckande av fåglarnas natur och egenskaper, dock endast lyckats tillägna mig ringa kännedom om deras flyttningar, enär jag på de tider av året, under vilka dessa forskningar kunna och böra anställas, för andra sysselsättningar knappt någonsin haft tillfälle att vistas på landsbygden. Vad jag funnit har jag dock icke tvukat att tillkännagiva, enär här behövas iakttagelser och bemödanden av många. Därigenom, om det än icke gör någon annan nytta, har jag dock velat uppmuntra mina landsmän att studera denna del av ornithologien; ty dessa flygfärder kunna ingenstades iakttagas lika tydligt som i våra hyperboreiska länder.

§ IV. ORSAKERNA.

Orsakerna till dessa flyttningar äro växlande, men de viktigaste äro, anser jag, kölden och värmen. Bland de bortflygande bilda vattenfåglarna den största skaran, dels *Anseres* (andfåglarna), vilka leva i vattnet och om vintern, när våra floder och sjöar äro isbelagda, hindras att följa detta levnadssätt och därför tvingas att lämna oss, innan vattnen tillfrysas; dels *Scolopaces* (vadarfåglarna), vilka gå i kärren och taga sin föda ur dem. Avstängda från just detta matförråd genom vinterns stränghet, som islägger alla kärrmarker, lämna de sina sommarställen, tvingade av nöden. Skaran av flyttande ökas av *Passeres tenuirostres* (tättingar med smal näbb), vilka, då insekterna, av vilka de leva, vid vinterns början till större delen äro gömda, icke längre bland oss kunna uppehålla livet utan tvingas att sörja för sig på annat sätt.

Vi se alltså, att en ingalunda oviktig orsak till flyttningarna är den brist på näring eller medel till livsuppehälle som råder på vissa ställen, vilka fåglarna övergiva, och åter överflödet på andra trakter, vilka de uppsöka.

På den rika tillgången göra de ock avscende vid valet av sommarvistelseort. *Ciconiæ* (storkarna), som företrädesvis leva av ormar, besöka knappt någonsin oss, som äro befriade från mängden av ormar, utan tillbringa sommaren merendels i Skåne, varest *Coluber Natrix* (snoken) finnes i största mängd, medan den är sällsynt i Sveriges norra provinser. — För Lappland består den största plågan i

en oändlig mängd *Culices pipientes* (mygg), l'n. 1116.* Dessa flyga där omkring över allt i så stora svärmar, att innevånarna knappt kunna undvika att, när de tala, andas eller på vad sätt som helst öppna munnen aldrig så litet, hela myggsvärmar flyga in i munhålan. Alla dessa myggor ligga, innan de äro kläckta, såsom larver i de många vattendrag, som översvämma Lappland, och äro då till mat åt *Anates* (änderna). Denna trakt hava därför änderna, i stor mängd och i antal mycket överträffande dem som bo i de sydligare provinserna, utvalt för att där bygga bo. Och detta av det skäl, att de med lätthet och utan långvarigt sökande kunna skaffa sig mat av de nämnda larverna, under det att de ruva sina ägg, så att dessa icke skadas av kölden. Ty bland änderna rader polygami, i det hanarna kasta all omsorg på honorna både att ruva äggen och att nära de utkläckta ungarna. *Larus parasiticus* (labben) förmär icke att själv fånga fisk, men genom att förfölja andra måsar, isynnerhet de glupskaste, skaffar han sig mat i det att han hemsöker sillarnas (*Clupeæ*) lek [sillstimmen], vilka äro talrika i Bottniska viken, och där själv tager den rikaste vinst på bekostnad av andra [måsar].

[*Rallæ* (sumphönsen) leva i allmänhet av dagmaskar. Därför tvingas de på sommaren av den starka värmen och jordens torrhet, vilken maskarna ej fördraga, att övergiva de sydliga trakterna, på vintern likaså att övergiva de nordliga, då kölden nekar dem tillgång till maskarna.]**

Dessa äro de förnämsta orsakerna till den flyttning eller flykt, som fåglarna begiva sig ut på om hösten; de kunna vara flera, som vi icke känna till, såsom själva kroppens byggnad, transpirationen o. a. Men det är en svårare uppgift att angiva skälen för fåglarnas återkomst till våra högnordiska trakter, vilken vi se vid vårens inträde och sommarens början. Träsken och de talrika floderna, vilka bildas ur den stora snömassa, som i våra nordliga trakter, särskilt i Lapplands höga fjäll, faller under vintern och smälter på våren, när den nås av solvärmen, hysa en överflödande mängd av mygg, varav de flesta livnära sig — detta anser jag innebära den ingalunda minsta anledningen till fåglarnas återkomst. De långa dagar och ljusa nätter, som vi sommartiden glädja oss åt, erbjuda ett utmärkt tillfälle för fåglarna att med lätthet hämta näring åt sig själva och sina glupska ungar. Våra vidsträckta och täta skogar äro en mycket tjänlig tillflyktsort och bostad för de fåglar, som äro rädda för människorna och allt slags buller. Den höga värmen i det södra Europas länder driver de fåglar, som hava varje hudfläck betäckt med fjädrar, såsom gässen hava, att söka en svalare zon. Hemkänsla och vana bidraga härvid icke obetydligt, enär fåglarna vända tillbaka till de ställen, där de förr njutit av livet genom lättheten att vinna näring för sig och ungarna samt andra fördelar, vilka de nu vilja njuta ånyo. Därför se vi icke sällan en och samma stork (*Ciconia*) ärligen bo på samma skorsten, där han förut bott i flera år. Jag har sett en halt stare (*Sturnus*) under fullt åtta år bygga i en och samma ihåliga al, ehuru han alltid varit borta på vintern. Under årens lopp, åtminstone under sex år, har jag iakttagit, huru en tornfalk (*Tinnunculus*) kläckt ut sina ungar i en och samma tornglugg. I lagerträden i Upsala Akademis botaniska trädgård hava under sex år två sädesärlor (*Motacilla alba*) varje år byggt sina små bon, och dessa fåglar äro nu lika tama som höns och fly icke undan för människor. De skilja sig just därigenom tydligt från de andra rädda varelserna av sitt släkte.

* Hänvisningarna avse LINNÉ, *Fauna Suecica* 1746.

** Tillägg i *Amoenitates Acad.*, IV (1759).

§ V. UTLÄNDSKA FÅGLAR.

CATESBY, som sorgfälligt iakttagit Nordamerikas fåglar och deras flyttningar, nämner företrädesvis följande flyttfåglar:

Accipiter cauda furcata, sid. 4, flyttar bort på hösten och ses icke någonsin under vintern i Carolina.

Psittacus carolinensis, sid. 11 (Carolinapapegojan), flyr vid vinterns början från Carolina söderut.

Cuculus americanus, sid. 9 (den amerikanska göken), synes icke om vintern utan flyttar på hösten likasom vår *C. canorus*.

Trochilus colubris, sid. 63 (kolibrin), häckar i Carolina men flyttar vid vinterns inbrott till södra Amerika.

Anas canadensis, sid. 92 (Canadagåsen) samt

Anas minor capite purpureo, sid. 95, flyttar på vintern från norra Amerika till Carolina eller längre söderut.

Ardea herodias, sid. 76, iakttages vartiden rikligt i Carolina, annars sällsynt. Härav synes, att hon återvänder mot norr och övergiver de sydliga trakter, dit vinterkölden hade drivit henne.

Ardea alba, sid. 77, bygger bo i Carolina men flyttar bort på hösten.

Ardea virescens, sid. 80, häckar i Carolina men finnes aldrig där på vintern, varav CATESBY sluter, att hon uppsöker södern om hösten.

Tantalus Loculator, sid. 81, flyger vid sommarens slut talrikt i svärmar till Carolina, men i november månad försvinna de alla. Härav sluter man att de under sommaren byggt sina bon i nordligare trakter och fara förbi Carolina på sin färd söderut.

Tringa alba, sid. 82, kommer då sommaren lider mot sitt slut talrikt ned i Carolina, då där regnet alltid faller ymnigt; hon lever på fuktiga ställen.

Tringa fusca, sid. 83, kommer årligen i mitten av september till Carolina, uppehåller sig i träskan och på sankt ängar, men dröjer icke mer än sex veckor utan begiver sig ned till södra Amerika och är icke synlig förrän samma tid följande år.⁴¹⁾

Columba caudata, sid. 23. Vintertiden, i synnerhet då kölden är strängast, flytta de i stor mängd från Canada till Carolina och Virginien, men de stanna icke där utan draga längre söderut. När vintern är mildare i Amerika, ser man dem ganska sparsamt. Det bör anmärkas, att de på återvägen aldrig flyga genom Carolina, och ingen vet, vilken väg de fara. Om denna flyttande *Columbus'* färder ses vidare hos CATESBY sid. 23.

Alauda alpestris, sid. 32, en fågel i Nordamerika, övervintrar i Virginien och Carolina men drager skyndsamt bort mot slutet av vintern.

Fringilla hiemalis, sid. 36, tillbringar vintern i Carolina och Virginien men finnes där aldrig om sommaren utan försvinner om våren, för den kommande tiden uppsökande de nordliga trakterna, där hon bygger sina bon.

Fringilla oryzivora, sid. 14. I början av september, då riset ännu är mjukt i Virginien och Carolina, men på Cuba och i trakterna däromkring, där det mognar tidigare, har samlats i ladorna, komma stora skaror hit. Dessa

⁴¹⁾ CATESBY tror att dessa uppsöka södra Amerika i avsikt att där bygga sina bon och kläcka sina ungar, ty Carolina anser han vara för kallt. Det tycks mera stämma överens med analogt fall, att de efter att hava förökat sig i nordliga trakter på hösten uppsöka södern för att undvika kölden.

bestå uteslutande av honor, vilket är egendomligt och att noga märka. Omkring tre veckor, ända till dess riset hårdnat, dröja de, och ungefär vid månadens slut draga de bort. Vart de vända sig, veta vi icke. Sedermera träffa de samman med hanarna, som de höra till; och vid vårens början går deras återväg över Carolina.

Fringilla purpurea, sid. 41, är borta över vintern.

Motacilla — —, sid. 47, finnes sommartiden i Carolina.

Motacilla — —, sid. 55,

Motacilla — —, sid. 56.

Motacilla — —, sid. 66, samt

Motacilla — —, sid. 53, flyga, då vintern nalkas, till södra Amerika och komma tillbaka vid vårens början.

Hirundo purpurea, sid. 51, och

Caprimulgus europæus försvinna, när insekterna gömt sig.

Om de övriga, vilkas flyttningar han berör, anger han i korthet, att de flytta om hösten.

KLEIN, som i Danzig enligt sitt kall med outröttlig flit forskat angående fåglarnas flyttningar, anför huvudsakligen följande:

Anates, särskilt gässen, sträcka årligen om våren över Östersjön och komma på hösten samma väg tillbaka. (Sid. 194.)

Colymbus arcticus (storlom) kommer på våren eller på hösten såsom en gäst ifrån Lappland.

Lari (måsar) bygga sina bon dels på halvön Hela, där busksnår finnas kring stenar och strömvirvar, dels på de höga stränderna av ön Nehrung.

Sterna Hirundo (fisktärnan) bygger i vassarna i Kassuben [Västpreussen]. De återvända alla vid vinterns början dit, varifrån de kommit, till Öresund. (Sid. 193.)

Ardea (hägern) kan bekvämligen häcka vid Dnjeprfloden eller längre bort i den europeiska delen av det turkiska riket.

Grues (tranor) finnas under hela året vid de Lithauiska träsken, i Podolien, vid Dnjepr och ända till Hellesponten, där också våra tranor gärna flyga fram, samlande på resan sädesax och den nymogna säden.

Rallus Crev (kornknarren) uppsöker England om vintern, som SCHWENCK-FELD uppgiver.

Tetrao Coturnix (vakteln) torde uppsöka Sandomirien, Ukraina, Podolien och Wallakiet.

Tringa (snäppor) bygga om våren i otroliga massor i Polen och Preussen, och vid höstens inbrott flyga de bort i skaror. I England åter iakttagas de icke under hela sommaren men komma på hösten i mängd och stanna över hela vintern, och först mot våren draga de bort. (Sid. 187.)

Tringa Arquata (spoven) kommer årligen från ostnordost i mitten av april till de första dagarna i maj, och denna kosa färdas han om hösten ånyo, när han återvänder.

Certhia (trädkryparen) har samma sedvänja som *Luscinia* (näktergalen) och *Curruca* (ärtsångaren). (Sid. 187.)

Emberiza nivalis (snösparven) kommer på vintern i flockar från Lappland och fortsätter genom Stora Podolien och slutligen ända till Karpaterna. I månaderna februari och mars kommer han tillbaka. (Sid. 186.)

Caprimulgus europaeus (nattskärnan) visar sig icke mer under vintertiden, då skalbaggar och liknande insekter äro gömda. (Sid. 185.)

Luscinia (näktergalen) och *Curruca* (ärtsångaren) försvinna. (Sid. 283.)

Turdi musici, iliaci, pilaris (sångtrast, rödvinge och snöskata) flyga under fjorton dagar efter Mikaeli från Sibirien eller Lappland genom Lifland, Kurland och Preussen. I otrolig mängd draga de bort ända till alperna, och därifrån färdas *Turdi minores* (de små trastarna) fram över italienarnas vinberg. (Sid. 179.)

Sturni (starna) draga bort till Stor-Polen, och därifrån beskriva de vid Karpaterna en halvcirkel till halvön Krim och begiva sig till Ukraina, och fara antingen samma väg som förut eller genom Lithauen såsom tiggare från en ort till en annan, till dess de slutligen vända tillbaka. (Sid. 177.) Men WILLUGHBY anför i *Ornithologia*, s. 145, att de hela vintern dröja kvar i England.

Tringa Vanellus (vipa), *Charadrius Pluvialis* (ljungpipare) och *Hiaticula* (större strandpipare) övervintra i de lithauiska träskan. (Sid. 175.)

Hirundines (svalor) och *Ciconiae* (storkar). Författaren visar genom vackra iakttagelser (sid. 193 o. f.), att dessa gömma sig i vattnet under vintern.

HASSELQUIST, vår ovan nämnde landsman, har under sin österländska resa gjort vackra iakttagelser. Jag anser det icke olämpligt att av dessa här intaga några mindre utdrag, som röra just det nu föreliggande ämnet och belysa det här anförda. Dessa äro följande:

Tringa Charadrius och åtskilliga *Scolopaces* (snäppor) komma i december och januari till Anatolien, men till Egypten, där de taga sina vinterkvarter, komma de i början av oktober från Grekland och Turkiet, på samma sätt som de resa från Europa till Anatolien.

Sturnus (staren) begiver sig under vintermånaderna från Frankrike, Italien och det sydliga Europa till Egypten.

Emberiza Hortulanus eller *Ficedula* kommer i september månad till Egypten.

Charadrius pluvialis (ljungpiparen) kommer i november månad till Egypten och dröjer där hela vintern och större delen av våren. Kunna vi väl antaga, att *pluvialis*, som tillbringar sommaren hos oss och är bland dem som komma sist om våren, gjort en så lång resa?

Tringa Vanellus (vipan) kommer i september månad till Egypten, där hon blir kvar hela vintertiden. Det är riktigt, att de som äro hos oss begiva sig tidigt bort, men att de uppsöka Egypten skulle jag icke gärna vilja påstå.

Anas Boschas (gräsanden) och *Penelope* (bläsanden) komma mycket talrikt i november månad till Egypten efter Nilens översvämning. Men att de som äro hos oss begiva sig så långt bort kan jag knappast tro.

Tetrao Coturnix (vakteln) besöker egyptiernas åkerfält i början av mars, men när skörden fullbordats, försvinna de alla.

Ardea grus (tranan), som kommer från Turkiet, infinner sig talrikt i Egypten under oktober månad.

Pelecani Onocratali (pelikanerna) anlända, ordnade i falanger, som i likhet med änder och gäss bilda en trubbig vinkel, till Egypten i mitten av september, men under sommaren dröja de vid Svarta havet och Greklands stränder.

Monedula Pyrrhocorax (alpkråkan) kommer i slutet av september eller början av november, mot slutet av översvämningen, i otrolig mängd till Egypten och uppsöker, tillsammans med storkar och falkar, grodor och andra amfibier, som då betäcka hela jorden därstädes. Hon tillbringar somrarna i Frankrike och England, men har aldrig visat sig i vårt land.

§ VI. INHEMSKA FÅGLAR.

För att nu något litet beröra våra inhemska fåglar skall jag företaga mig att uppräknat endast dem, som blott sommartiden bo hos oss men flytta bort vid hösttiden och vinterns början. Då utlänningarna hava iakttagit att några av dessa anlända till sydligare trakter, torde de kunna gissa, var de komma ifrån. För min del måste jag tillstå, att jag icke kan uppvisa, var de vistas, sedan de färdats bort ifrån mitt fäderneslands gränser. Även de fåglar, som jag funnit dröja kvar hela vintertiden och uthärda kölden hos oss, har jag ansett lämpligt att anföra.

Av klassen ACCIPITRES (rovfåglar) dröja många kvar, enär dessa, som skaffa sig födan genom jakt, kunna uppehålla livet hos oss under vintern.

Falcones (dagrovfåglar) äro till större delen året om hos oss, t. ex. *Aquila* (örn), *Aeruginosus* (= ?), *Moschetus* (sparvhök) och andra, vilka om vintern^{a)} ej sällan besöka byarna till hönsens och duvornas stora förskräckelse. Men de som flytta bort, såsom *Halietus*, Fn. Svec. 57 (fiskgjuse), *Lanarius*, Fn. 61 (- ?), *Milvus*, Fn. 59 (glada)^{b)}, *Buteo*, Fn. 64 (vråk), *Tinnunculus*, Fn. 67 (tornfalk), förtära amfibier, insekter och annat sådant, som vintern har dolt.^{c)}

[*Falco Albicilla*, Fn. 58 (havsörn) visar sig endast under strängaste vintern i Österrike enligt KRAMER.]^{d)}

Falco Tinnunculus (tornfalken) kommer tillbaka nästan samma dag som *Motacilla alba* (sädesärulan), när de första vårblommorna visa sig, nämligen *Tussilago Farfara*, *Crocus sativus*, *Leucoium vernale*, *Galanthus nivalis* o. d. När ärulan flyttar i slutet av fruktmånaden, följer han henne också.

De övriga flyttande rovfågelnarna komma tillbaka vid vårens början, men på hösten, när sommarvärmen upphör, flytta de i skaror åter bort.

Jag skulle tro, att alla ugglor vistas hos oss under hela vintern; jag har ofta under vintern sett *Bubo*, Fn. 45 (uv), *Uula*, Fn. 48 (kattuggla), *Strix albidus*, Fn. 54 (fjälluggla).

Lanius (törnskator), både *Monitor*, Fn. 181 (varfågel) och *Collurio*, Fn. 180 (törnskata) har jag iakttagit endast på sommaren, men om de höra till flyttfågelnarna eller icke, kan jag ej avgöra.

a) Det är en folktro, att rovfågelnarna icke tillfoga lantmännen någon skada genom att röva bort deras fjäderfä under tiden från Kyndelsmässan till Mikaelidagen, och att så merendels förhåller sig, har man iakttagit. Härav framgår tydligt den Högstes omsorg och godhet, enär Han har så stor omtanke om dessa fåglar, vilka ingenting förmå emot den grymme fiendens anfall, att Han har velat bereda dem skydd på den tid, då de äro upptagna av att lägga äggen, att utkläcka dem och att nära sina ungar. Likaledes har han befriat skogshönsen, som bygga sina bon öppna på själva marken, från deras utdunstning under den tid de ligga på äggen, för att de icke skulle omkomma, uppspärade av rävar och andra rovdjur.

b) Gladorna bygga bo i Cairo den tid de äro borta från oss, men på sommaren flyga de bort till Europa för att undvika den olidliga solvärmen. BELONIVS, *Obs.* II: 36, jfr II: 28. — Här tillägger CRUSTIUS, att man i Cairo knappt ser större mängd glador än i London, där det är förbjudet att döda dem. Man åsyftar nämligen, att de må kunna samla och uppsluka den orenlighet som spilles på gatorna och i själva floden Thames, som flyter genom staden. I stor mängd samla de sig där.

c) Härav kan man sluta till att dessa flyttande rovfåglar endast tillfälligtvis göra oss någon skada, eftersom de dessutom äro borta hela vintern.

* Tillägg i *Amoen. Acad.*, vol. IV (1759).

Av klassen *picæ* (kråkfåglar) bliva somliga kvar, andra flytta.

Korparna äro hos oss hela vintern:

Corvus Corax, Fn. 69 (korpen) och

Corvus Pica, Fn. 76 (skatan) uppträda i byarna alla årets tider, likaväl vinter som sommar.

Corvus infansatus, Fn. 187 (lavsorkan) bebor hela året Norrlands skogar.

Corvus glandarius, Fn. 74 (nötsorkan)^{a)} och *Caryocatactes*, Fn. 75 (nötkråka) har jag mitt i vintern ofta funnit och skjutit.

[*Corvus Caryocatactes* flyger, såsom KLEIN intygar, vid höstens början från Schweiz, Steiermark och övre Österrike till nedre Österrike.]*

Flyttfåglar äro följande:

Corvus Garrulus, Fn. 73 (blåkråka) drager tidigt bort sedan skörden fullbordats och kommer tillbaka vid gökens ankomst.

Corvus frugilegus, Fn. 70 (råka) återvänder i slutet av källdraget^{b)} till sina bon, som äro byggda i pilträden på sandrevlarna i Norrköpings ström. Detta är det enda ställe, där jag sett dem bo i Östergötland. Där tillbringa de mycket talrikt sin sommar ända till hösten, då de drivas bort av kölden.

Corvus Cornix, Fn. 71 (kråka). I Uppland och även i Torneå, såsom salig Hr Archiatern Rudbeck har berättat, tillbringa kråkorna hela vintern; men från största delen av Östergötland, från Småland samt de sydliga provinserna flytta de bort i början av vintern och komma åter vid källdragets inträde. Den tiden, då de äro borta, vistas de vid havsstränderna, där man sett dem under vintern uppsamla avfall, och ibland iakttaga man dem för sin näring leta upp hästspilling på landsvägarna.

Corvus Monedula, Fn. 71 (kaja) lämnar på samma sätt som *Cornix* Småland och Östergötland rätt tidigt, när skörden knappt är förbi, och återvänder om våren i följe med staren. Omkring Uppsala åter tyckes hon under hela vintern i stora skaror uppehålla sig vid höga torn, t. ex. i Gamla Uppsala.

Cuculus canorus, Fn. 77 (göken) upphör att gala omkring mitten av karttiden^{c)} men dröjer icke desto mindre kvar ända till hösten och påträffas mycket ofta sysselsatt med att samla larver i grönsaks- och humlegårdar. På vintern ses han icke, men vid vårens ankomst kommer han åter vid första lövsprickningen och förråder sig lätt genom sitt galande.

Fynx torquilla, Fn. 78 (göktytan) visar sig icke på vintern, men när hon kommer åter om våren, förebedar hon för lantfolket gökens ankomst efter fjorton dagar.

Alla hackspettar övervintra hos oss, enär de leva av insekters larver, som hela vintern gömma sig i de döda träden. Av samma skäl är det som

Sitta europæa (nötväcken) icke övergiver oss, emedan hon vanligtvis lever av de skalbaggars larver, som gnaga gångar i trädet innanför barken.

a) Då denna vintertiden flyger fram till byarna, är detta för lantfolket ett förebud till ovanligt sträng kyla.

* Tillägg i *Amoen. Acad.*, IV (1759).

b) Norrköpingsborna tyda deras ankomst som tecken till sommarens inträde.

c) En man, som jag icke tvekar att sätta tro till, har berättat för mig, att han mitt på hösten i slutet av lövfällningsmånaden sett göken nära byn sitta på den stör, som stöder humlen, och gala. Men detta är besynnerligt, då var och en vet, att göken icke gal oavbrutet från sin ankomst ända till hösten. Denna egendomlighet, som jag iakttagit hos några fåglar, anser jag böra förklaras så, att de om hösten återtaga vårens vanor och läten. T. ex. tjädern och orren har jag hört spela på hösten. Likaledes har jag ofta hört skator skvattr och sett dem följa varandra om hösten, såsom då de om våren para sig.

*Certhia [familiaris]**, Fn. 213 (trädkryparen), som är den minst rädda av alla våra skogsfåglar, har jag också om vintern funnit hoppande på trädstammarna.

Upupa Epops, Fn. 185 (härfågeln). Jag tror att det är denna fågel, som jag såg en gång mitt under vintern i ett isfritt kärr. Under sommaren och hösten visar den sig stundom i Östergötland, men aldrig under vintern, och jag måste väl antaga att, om det var den fågeln som jag såg, han hade tillfälligtvis blivit försenad.

ANSERES (andfåglarna) äro i allmänhet flyttfåglar. Ty om vintern, när vattnen isbeläggas, förtages dem möjligheten att såsom förut där söka sin näring. De uppsöka därför varmare trakter blott med undantag av några, som endast flyga till havskusten, där deras sysselsättningar icke hindras av isen.

Anates (änderna) försvinna alla på hösten.

Anas Cygnus, Fn. 88 (svanen) övervintrar icke långt borta utan flyger till Skånes stränder, isynnerhet nära Malmö.

Anas Anser, Fn. 90 (gås). Mot slutet av fruktmånaden flytta de bort i skaror, och det behagar dem icke att taga sina vinterkvarter någonstades vid Sveriges kuster. Jag tror att de om vintern besöka de belgiska** vikarna eller andra, som ligga längre bort. Vid vårens början, när källdraget nalkas sitt slut, flytta de tillbaka, klyvande luften ordnade i falanger, vanligen i trubbig vinkel. De flyga förbi oss och skynda till Lappland, somliga ännu längre bort, till dess de finna sina sommarboningar.

Anas Bernicla, Fn. 91 (prutgås). I mängd övervintra de i Holland och fångas där i så stora mängder, att de handelsbodas i Amsterdam, där man säljer fåglar, äro överfulla. När de på våren flytta mot nordliga nejder, flyga de förbi oss. Endast några få översomra i de närmaste trakterna av Lappland. De övriga hava sitt mål längst upp i höga Norden.

Anas hiemalis, Fn 95. (alfågel) kommer mycket sällan till oss, just när vi lida av den strängaste vinter, och påträffas då vid de källdrag, som icke tillfrysas. Härav blir tydligt, att Ishavet mellan Lappland och nordpolen är hennes fädernesland och att mycket skarp köld driver henne ned till oss.

Anas acuta, Fn. 96 (alfågel) anländer under sin flyttning på våren till våra havskuster. Hon fördröjer dock icke sin avresa längre än 14 dagar, eftersom hon aldrig bygger bo hos oss, utan påskyndar sin resa till Norden och, som jag nästan vill tro, ända till Vita havet. Vid höstens början flyger hon förbi oss ånyo och uppsöker sydligare trakter.

Anas Boschas, Fn. 97 (gräsand) är den enda av änderna, som tillryggalägger en mycket kort resa. Vid Skånes kuster dröjer hon ofta kvar under hela vintern, särdeles då denna är lindrig, men då den är strängare, begiver hon sig till Danmarks och Tysklands stränder och följer med de första återvändande fåglarna.

Anas Clangula, Fn. 100 (knipa). Man ser henne ibland tillbringa hela vintern med att ideligen dyka i strömmar och forsar, som icke tillfrysas. Många av dem flytta likväl bort, men de äro de första av alla att vända tillbaka, och när isen går upp i källdraget, simma de i stora skaror i de första öppna vakarna. De leva nämligen av skaldjur och dylikt, som de söka i djupet och förtära. Dylika kunna de komma åt under alla årstider, om de blott kunna få tillfälle att dyka och icke hindras av isen.

—

* Tillagt i *Amoen. Acad.*, IV (1759).

** Obs! Belgien = Nederl. och Belgien.

Anas nigra, Fn. 106 (svärta) finner sin föda på samma sätt som *Anas Clangula*, är i allo hennes följeslagare och far bort och kommer åter samma tider som hon.

Anas Querquedula, Fn. 109 (kricka) och alla övriga änder fly undan för sträng köld och återvända efter vinterns slut.

Mergi (skrakar). Alla draga bort på hösten för att vända tillbaka vid vårens inbrott.^{a)}

Pelecanus Carbo, Fn. 116 (skarv) lämnar icke Bottniska viken, förr än han av isen tvingas att byta boningsplats. När han mitt i vintern flyttar bort över Sverige för att nå det stora världshavet, kan man finna honom sitta i träden och på hustaken för att vila sig.

Alca Torda, Fn. 120 (tordmule) flyttar in på havsöarnas branta klippor den 12 maj. Den lägger blott ett ägg i sitt bo och flyger bort med de första flyttfågeln i början av september.

Colymbus arcticus, Fn. 121 (storlom) tillbringar sommaren i sjöarna överallt i Sverige men talrikast i de nordliga landskapens. På hösten överger han oss för att draga till de provinser i Tyskland, som ligga oss närmast, och längre bort än till dem kommer han knappast. Fri från omsorgen om ägg och ungar flyger han emellan sjöarna för att iakttaga väderleken, och hans flykt gäller därför hos våra lantmän som ett förebud för rika regnskurar och sommarens inträde.

Colymbus auritus, Fn. 123 (svarthakedopping). Man ser honom icke ofta i våra vatten. Han uppehåller sig i de nordliga trakterna, i synnerhet i Lapplands sjöar, varest han av säv och vass bygger sitt lilla bo, som flyter på vattnet. Hr Dr. MONTIN^{b)} har den märkliga uppgiften, att fågeln, emedan han icke äger förmåga att flyga, om hösten likasom svalorna sänker sig i vattnet, men Hr SOLANDER har senare i Lappland iakttagit, att det icke så förhåller sig, utan att flygförmåga finnes. Man kan härav sannolikt sluta sig till, att han likasom alla andra fåglar av detta släkte i verkligheten flyttar, eftersom han alltid saknas om vintern, och att han under sin flykt kommer ut på öppna havet, ty vi ha aldrig sett honom flyga över fastlandet.

Procellaria pelagica, Fn. 249 (stormsvala) kommer icke till vårt baltiska hav, såvida hon icke tillfälligtvis drives dit^{c)}, utan hon bebor det ofantliga världshavet, där hon alltid dröjer kvar. Och underbart är, att hon stolt föraktar vindande vindar och rasande vågor, som skulle tyckas helt och hållet skölja bort denna lilla varelse, ja, de förfärligaste stormar, som hota de stora skeppen och dem, som de hava ombord, med ögonblicklig undergång.

Lari & Sternæ (måsar och tärnor) fly alla bort för den kommande vintern, men det är mig icke bekant, om de allenast uppsöka havskusterna eller uppsöka varmare trakter.

SCOLOPACES (vadarefåglar) hasta likasom sammansvurna endräktigt på flykt, så att vi icke kunna finna en enda som bor kvar hos oss. [Ty likasom de icke kunna tillbringa sommaren i sydliga länder på grund av bristen på maskar i den hårdtorra jorden, så är förhållandet likadant i de kalla länderna av samma skäl.]*

a) BELLONIUS påstår, att de tillbringa vintrarna i Egypten men somrarna hos oss för att lägga och utkläcka äggen.

b) *Amoen. Acad.*, II, s. 265.

c) Man har dock, ehuru ytterst sällan, funnit henne vid Lapplands havskust, likasom också i närheten av Hedemora.

* Tillägg i *Amoen. Acad.*, IV (1759).

Alla *Ardeæ* (hägrar) försvinna på hösten men komma åter på våren.

Grues (tranor) komma på våren samlade i skaror för att åter besöka oss och, sedan de parat sig, sprida de sig överallt, i det de merendels intaga samma ställen, där de förut under flera år plägat bygga och bo.^{a)}

Ciconia alba, Fn. 136 (vit stork) visar sig om våren men flyger knappt högre upp än till Skåne, och om någon enda om sommaren synes i de nordligare provinserna, så anses detta såsom ett järkecken för något som skall hända. Omkring slutet av augusti avlägsna de sig och komma igen i början av april. Huruvida de, såsom den berömde KLEIN förmodar, på hösten sänka sig ned i vattnet, känner jag icke till, men det tycks vara mera överensstämmande med analogien, att de, enligt BELLONII åsikt, flytta till sydligare trakter.^{b)}

Ciconia nigra, Fn. 135 (svart stork). Förenade i stora skaror sträva de från söder mot norr, och på våren flyga de tillbaka. Oss flyga de alldeles förbi, och det är en märkvärdighet, om vi finna några hava byggt bo hos oss. Till den nordliga världen skynda de självmant. Mycket högt i luften flyga de, så att de icke tyckas vara större än sparvar. Vid träskten vila de ofta om nätterna men äro icke synliga under hela sommaren, till dess de under hösten för andra gången flyga oss förbi.

Otis Tetrax (trapp) hör till de sällsyntaste fåglar, som sommartiden visa sig för oss. Om de icke fara så långt i norr som hit till oss, eller om de utsträcka sin flykt över hela Sverige, kan jag icke angiva.

Rallus Crex, Fn. 162 (kornknarr) kommer hit på sommaren under blomstermånad och uppehåller sig bland starrgräs och på åkrarna i säden, där hans dubbla knarrande ljud ständigt höres, isynnerhet om nätterna, då maskarna krypa fram, av vilka han lever. Han upphör att sjunga ungefär samtidigt med göken, men att han dröjer kvar ända till hösten, finner man därav, att hans ungar, ännu icke fullvuxna, påträffas bland ärterna, vid den tiden då dessa skördas.

Rallus aquaticus (vattenrall) påträffas ibland om sommaren, men mycket sällan.

[*Rallus Lariformis* (=?) kommer på sommaren till havskusten men ses aldrig inne på fastlandet.]*

Alla *Tringæ* (småvadare) äro flyttfåglar.

Tringa pugnax, Fn. 145 (brushane) stannar vanligen i Skåne, där den tillbringar hela sommaren, och anträffas endast mycket sällan i de nordligare landskapen.

Tringa Vanellus, Fn. 148 (vipa) är ytterst allmän om sommaren på våra sidlänta ängar och i kärren. Hon återkommer vid vårens början, då isen knappt

^{a)} De gamle antogo, att tranorna övervintra i Egypten och om våren, när de flytta till Europa, fara förbi Hellesponten, Podolien och Lithauen. PLINIUS säger i sin *Hist. Nat. Lib. X*, cap. 23: Det är visst, att tranorna, när de skola flyga över Svarta havet, allra först uppsöka passet mellan de två uddarna Criu Metopon och Carambis. SPERLING, *Zool. Phys.*, sid. 319, säger: Vid vinterns början flyga tranorna bort och fara till Egypten och Aethiopien.

^{b)} Storkarna komma till Egypten i sådana skaror, att åkrar och ängar vitna av deras mängd. Egyptierna hava dock kärlek till dessa djur, emedan grodorna födas där i sådant överflöd, att, om icke storkarna äto upp dem, ingenting skulle gå upp i mängd mot grodorna. Ävensom emedan de fånga och äta ormar. (BELLONIUS, *Obs.*, sid. 102.) Samme förf. säger: flera tusen storkar flögo den 28 augusti förbi Constantinopel och troddes komma från Ryssland eller Tartariet.

* Tillägg i *Amoen. Acad.*, IV (1759).

har försvunnit, och när ungarna vid skördetiden blivit fullvuxna, överger hon oss åter. Om hon begiver sig till Egypten, är icke ännu avgjort. (Se § V.)

Tringa Interpres, Fn. 154 (roskarl) slår sig om våren ned på öarna i Östersjön och bor där till hösten.

Tringa lobata (simsnäppa) flyger om våren från de sydliga länderna till lapska och norska fjällen, men bygger icke bo någonstades i Sverige.

Tringa Fn. 151* uppsöker England om vintern.

Charadrius apricarius, Fn. 156 (ljungpipare) är bland de sista som komma om våren. Den korta tid han hos oss tillbringar bygger han bo på sumpiga ställen och på fälten på Öland. Om hösten är han bland de första som flyga bort.

Charadrius Pluvialis, Fn. 157 (ljungpipare) hör till dem som, efter att hava dröjt mycket länge i främmande länder, bilda svärmarna, som sist flyga förbi oss och skynda till nordligare trakter. Han stannar här någon gång på Öland, men de flesta flyga bort till Dalarna. Där bo de på slätterna i bergens närhet och, sedan de förökat sig, draga de skyndsamt bort.

Charadrius Hiaticula, Fn. 159 (större strandpipare) kommer hit i maj månad och slår sig i stor mängd ned i kärren. Sedan de utkläckt sina ungar, besöka de ängarna, och på hösten draga de hädan.

Recurvirostra Avosetta (skärfläcka) kommer om våren mycket sparsamt till våra havskuster. Hon kan anträffas vid Ölands stränder och isynnerhet på dess södra udde.^{a)} Författarna hålla före att vintern driver henne ända till Italien.

Tringa rusticola, Fn. 146 (morkulla). Sedan ungarna utkläcks i våra skogar, flyttar hon över havet till England [och likaledes från Österrike till Italien].** Men vid den nya våren, när *Tetrao tetrix* (orren) börjar spela, återvända de till oss, parvis förenade.

Hematopus ostralegus, Fn. 161 (strandskata) bor om sommaren vid havskusterna och flyttar bort om hösten.

Fulica atra, Fn. 130 (sothöna). Högst få av dessa fåglar anlända på våren till våra stränder. Därför anses det märkligt och högst ovanligt, om man någon gång träffar dem vid kärr och sjöar.

GALLINÆ (hönsfåglar). De flesta hönsfåglar bliva kvar hos oss över hela vintern.

Tetrao Urogallus, Fn. 166 (tjäder) och

» *tetrix*, Fn. 168 (orre), som bo i våra lövträdsskogar, leva under hösten av blåbär, om vintern av enbär och björkarnas hängen och nära sina ungar med mygg, varpå finnes rik tillgång i skogarna, isynnerhet i Norrland, som är skogshönsens egentliga fädernesland. Hela vintertiden tillbringa de i våra kalla landskap, och när rikligt med snö faller, vila de liggande på marken och övertäckas helt och hållet av snö. Under detta hölje kunna de på viloställen, som de tillreda åt sig, leva ofta i 40 dagar.

Tetrao Bonasia, Fn. 170 (järpe) träffar man i våra skogar, men talrikast i Norrlands, under hela vintertiden.

Tetrao Perdix, Fn. 172 (rapphöna) vistas alltid om vintern på våra åkrar, som under hösten blivit besädda med råg, vars blad de äta. Ibland gräva de gångar under snön, försedda med två öppningar för bättre lufttillgång, och där döljer sig alltid hela kullen.

* Enl. citat från RUDBECK i *Fauna Svecica* 1746 antagligen skogssnäppa.

a) *Öländska resan*, sid 189.

** Tillägg i *Amoen. Acad.*, IV (1759).

Tetrao Coturnix, Fn. 173 (vaktel). Då våren har kommit och just i början av lövsprickningsmånaden anländer vakteln till våra fruktbara ängar, där han löper omkring i gräset om nätterna och där man på långt håll hör tuppens tredubbla och hönans enkla slag. Under hösten eller vintern har jag aldrig sett eller hört någondera. Huruvida de, som under sommaren voro hos oss, flyttat till Skåne och stanna där, eller om de draga längre bort sammansluta med de många fåglar, som bo i Skåne, kan jag icke avgöra. Ej heller vet jag, om de vaktlar, som den berömde KLEIN säger^{a)} begiva sig till Sandomirien, Ukraina, Podolien och Wallackiet, äro desamma, som tillbragt sommaren i Sverige.

PASSERES (tättingar). Några av dem flytta bort, andra dröja kvar.

Columba Palumbus, Fn. 175 (ringduva). Dessa uthärda visserligen vårt stränga klimat. En t. ex. levde flera vintrar, även de hårdaste, under fri himmel, innestängd i en bur i akademiska trädgården. De lämna likväl på hösten våra skogar, utan tvivel drivna därtill av brist på föda. Vart kölden driver dem i vinterkvarter, har undgått mig. Men att de icke flytta långt bort, är troligt, enär de återkomma om våren och då uppträda ibland de tidigaste. När djup snö faller långt efter det de vänt tillbaka och denna oförmodade vinter berövar dem födan, vilket stundom inträffar, tvingas de att uppsöka byarna för att finna mat, churu de annars äro ytterst skygga.

Columba Oenas, Fn. 174 (skogs- l. blåduva). Då det lider mot lövfällningstidens slut och sommarens ödeläggelse, eller något tidigare, försvinna de, och på våren vända de åter i sällskap med sädesärulan (*Motacilla alba*) de första dagarna i säningstiden. Om deras vinterkvarter hyser gemene man många och skiftande föreställningar, som man söker grunda på olika berättelser om duvor, som påträffats under vintern. En man har berättat för mig, att, när han en gång på vintern hade huggit ned en ek, han där fann en blåduva, vilken stelfrusen bars hem i väskan och när hon kom in i värmen återvann kraft och rörelseförmåga. Han uppgav, att hon sedan levde i flera år rätt hemtam i hans hus. Men att alla blåduvor välja sig sådana vinterkvarter, varken vet eller påstår jag.

Aulaide (lärkor). De flesta såsom *pratensis*, Fn. 191 (ängs- pipelärkan), *arborca*, Fn. 192 (trädlärkan) och *campestris*, Fn. 193 (fält- pipelärkan) saknas hos oss under midvintern, eller då kölden är strängast, men i februari månad visa de sig åter, om vi då få en mildare väderlek.

Aulauda arvensis, Fn. 190 (sånglärkan) är den först återvändande av alla flyttfåglar och är den, som, när hon nalkas, med sin drillande sång först förkunnar för lantbrukaren vårens ankomst. De första, som vi anträffa om våren, se vi icke lyfta sig högt över marken utan flyga i skaror ganska lågt.^{b)} På hösten, de sista dagarna i fruktmånaden, se vi dem samlas på åkrarna från alla håll och på aftnarna flyga mot söder. Angående deras vinterkvarter vågar jag icke påstå något med säkerhet, antingen de tillbringa vintern gömda under trädrötter eller flytta till Skåne, vilket senare är troligt på grund av den oändliga mängd som finnes där om vintern. Men det är visst, att de, när de flytta bort om hösten och vända åter om våren, alltid äro samlade i skaror.

Sturnus vulgaris, Fn. 183 (staren) är kajans följeslagare och avlägsnar sig

a) *Prodr. Hist. Av.*, sid. 190.

b) Lantmännen hålla före, att de lärkor, som visa sig före kyndelsmässan, icke någonsin flyga högre från jorden än oxarna bära sitt ok.

vanligen i skördetiden, men dröjer i Uppland kvar något längre. På skånska och närliggande fält stannar han ofta och övervintrar, men om vinterkylan är mycket sträng, överflyttar han till Danmark, ibland även till Holstein.

Turdus (trastar) bo i våra skogar hela vintern, helst ätande enbär. Jag skulle inte tro, att någon art av dem övergiver oss, enär de hela hösten ända till vintersolståndet utan åtskillnad fångas med snaror.

Turdus roseus (rosenstare) överskrider aldrig Lapplands gräns.

[*Turdus iliacus* (rödvingetrast) flyttar över Österrike på våren och vid slutet av hösten men bygger icke där.]*

Turdus aquaticus, Fn. 216 (strömstare) finnes alla årstider vid vattensamlingar och under strängaste vintern vid vattenfall och källor, som icke tillfrusit, samlade vatteninsekter, såsom gråsuggor (*Oniscus*) och andra, genom att dyka ned i vattnet.

Turdus Ampelis, Fn. 179 (sidensvans). På hösten komma de i skaror, bliva kvar över hela vintern och förtära ivrigt rönnbären. Men på våren försvinna de och visa sig aldrig på sommaren. Det är därför troligt, att de flytta åt norr och tillbringa sommaren där.

Loxia Pyrrhula, Fn. 178 (domherre) bor om sommaren i skogarna och besöker på vintern byarna, letande frön av *Sophia*, *Facea*, *Artemisia* m. fl.

Loxia Chloris, Fn. 202 (grönfink) bor hela året i skogen utan någon flyttning. Men på hösten, då hampan mognat, besöker han byarna för att äta dess frön, som han tycker mycket om.

Loxia Coccythraustes, Skånska resan 332 (stenknäck) har på senare tiden börjat på våren såsom en främling flytta in i Skåne och där bygga bo. Vintern tillbringar han i Tyskland och södra Europa.

Loxia Enucator, Fn. 176 (tallbit). Denna fågel hör till Västerbotten och Lappland och kommer i början av oktober till våra skogar. Sedan han dröjt några dagar, fortsätter han färden längre söderut.

Emberiza nivalis, Fn. 194 (snöspärv). De bygga sina bon i Lapplands fjäll och tillbringa sommaren där, men mitt i vintern, när den stränga kölden i hemmet driver bort dem, flyga de spridda över våra vägar och åkrar ända ned till Skåne. Av deras ankomst förespar lantmannen den strängaste köld.

Emberiza citrinella, Fn. 205 (gulspärv) bor hela sommaren i skogarna, men på vintern flyger han in i byarna och besöker ganska djärvt våra sädeslador.

Emberiza hortulana, Fn. 208 (ortolanspärv) är en innebyggare i Europas sydligare länder och kommer ytterst sällan i mars månad till vårt land för att bygga bo därstädes. På hösten uppsöker han de sydligaste länderna i Europa, och de flesta författare tro, att vintern förjagar honom till Afrika.

Fringilla coelebs, Fn. 199 (bofink). Hanarna äro bland de första småfåglar, som byta sitt vanliga vinterläte i den behagligaste sång. Om våren vid källdragets inträde slå de sig ned i träden vid gårdarna och tillkännagiva med sitt kvitter vårens ankomst, medan honorna ännu äro frånvarande. När dessa omsider anlända i stora skaror, som nära nog förmörka himlen, söker sig varje hane en hona att förena sig med henne för att begiva sig till skogarna och där bygga sitt bo och förtplanta sig. I början av lövfällningsmånaden övergiva de flyktiga honorna sina hos oss kvardröjande hanar och draga ensamma bort till främmande trakter. Under det de skocka sig till denna flykt och förena sig till vissa följen, samla de sig från alla håll till oräkneligt antal

* Tillägg i *Amoen. Acad.*, IV (1759).

och växa slutligen till stora skaror, som flyga förbi Skåne, Danmark, Holstein och Holland och flytta till södra Europa. — Ungefär 14 dagar efter Mikaeli anlända de till Holland, varest de förnåma innebyggarna finna ett nöje i att fånga dem. För detta ändamål taga de i daggryningen plats i ett litet lanthus, uppfört på deras gods, i närheten av träd, kring vilka de spännt nät för fågelfångst och utstrött säd eller hampfrön. Många tusen flyttfåglar slå nu ned i träden och sänka sig djärvt ned på marken för att stilla sin hunger och äta sin frukost av säden. De förstå icke att taga sig till vara utan fångas i näten av herrskapet, som dricker te där inne. Bland ett hundra fångade fåglar finnes knappt en enda hane, som skulle av kärlek till det andra könet hava följt honorna. — De som undgå detta försåt fortsätta sin resa och flyga till Flandern, Frankrike och Italien. Härom säger italienaren ALCIATO, *Embl.* 10:

Advenisse hiemen *Fringilla* renuntiat ales:
ad nos vere novo garrula *Hirundo* venit.
Indicat æstatem sese exspectare *Cuculus*,
autumnum adstantem cernere *Ficedulas*.

(Vinterns ankomst förkunnar *bofinken*; vid vårens början kommer den pratsamma *svalan* till oss, *göken* tillkännagiver att han väntar sommaren, och *snåpporna* märka att hösten är här.)

Efter vinterns slut, då isarna i källdraget börja att ga upp, återvända de flockvis till sitt hem.

Fringilla Montifringilla, Fn. 198 (bergfink) bygger sitt sommarbo i Norrlands skogar och kommer någon gång till oss under strängaste vintern.

Fringilla Carduelis, Fn. 195 (steglitsa) uppehåller sig ständigt hos oss och bor sommartid i skogarna, men på vintern närmar hon sig gårdarna för att samla frön av kardborr och tistel.

Fringilla Spinus, Fn. 203 (grönsiska) bor under sommaren i skogarna, särskilt i enbusksnären, men på vintern flyger hon i kamratskap med gräsiskan in i alskogarna och lever av alarnas hängen. Ytterst sällan kommer hon fram till gårdarna.

Fringilla cannabina, Fn. 209 (hämpling) besöker under sommaren särdeles ofta hampodlingarna men visar sig knappast under vintern. Om hon flyttar eller ej, kan jag därför icke avgöra.

Fringilla Linaria, Fn. 210 (gräsiska) tillbringar sommaren i alskogarna och ibland likaså vintern. Men vintertiden besöker hon icke sällan byarna och särskilt boningshusen för att samla frön, mest av *Sophia*, *Centaurea* och *Bromus*.

Fringilla domestica, Fn. 112 (gräsparven) bor hela året vid byarna. Sommartiden är han en fiende till trädgårdarna, om vintern hemsöker han förråds-husen.

Motacilla (ärlor m. fl.). De flesta ärlorna försvinna på hösten [med undantag av mesarna].*

Motacilla Luscinia, Fn. 121 (näktergalen) kommer till våra lunder mitt under lövsprickningstiden och förråder sig genom sin nattliga sång. Inemot höskörden avlägsnar den sig.

* Tillägg i *Amoen. Acad.* IV (1759).

Motacilla alba, Fn. 214 (sädesärla) och *flava*, Fn. 215 (gulärla) komma tillbaka i början av såningstiden, samma dagar som tornfalken och de första blommorna. Mot slutet av fruktmånaden draga de bort tillsammans med svalorna.

Motacilla Oenanthe, Fn. 217 (stenskvätta) uppträder något senare, just när *Anemone nemorosa* (vitsippa) blommar, mot slutet av såningstiden. Lantmännen hålla detta för ett förebud, som ger dem förhoppning att efter fågelns ankomst vara fria från nattfroster.^{a)} Vid skördetiden avlägsnar hon sig.

Motacilla Phoenicurus, Fn. 224 (rödstjärt) kommer tillbaka vid lövsprickningstiden men avlägsnar sig i sällskap med stenskvättan vid skördetiden.

Motacilla svecica, Fn. 220 (blåhaken) bor i grannskapet till Lappland, och att han flyttar därifrån är icke sannolikt, då han aldrig har visat sig för oss [i Uppsala].**

Motacilla Rubecula, Fn. 226 (rödhake) har jag visserligen i början av isläggningstiden funnit i skogen, men under den övriga vintern visar han sig icke.

Motacilla Regulus, Fn. 236 (kungsfågel) och alla övriga ärlor försvinna, för så vitt jag har mig bekant, om hösten, men var de hava sitt vinterkvarter, huruvida de verkligen flytta bort eller om vintern gömma sig inom vårt hemlands gränser under stenar, trädrötter och dylikt, det lämnar jag åt andra att undersöka.

Pari (mesarna) dröja alla kvar under hela året och

Parus major, Fn. 238 (talgoxe) kommer på hösten, när vinterkölden nalkas, in till byarna och besöker dessa merendels under hela vintern. När han närmar sig gårdarna, hålla inneväanarna detta för ett tecken till en sträng vinter.

Hirundines (svalor). Emedan de äro insektätande, förnöja de oss endast under sommaren med sin härvaro.

Hirundo ruricola, Fn. 244 (ladusvala) och

Hirundo urbica, Fn. 245 (hussvala) övervintra, i det att de sänka sig ned under vattenytan. Mot slutet av höstmånaden flyga de i skaror, ständigt sjungande, till stränderna av strömmar och sjöar; på ett strå av vass eller säv sätter sig först en fågel, därefter flyger en andra och en tredje dit, och antalet ökas ända till dess stråct, icke i stånd att bära upp deras tyngd, böjer sig och sänkes i vattnet tillika med svalorna, som sitta därpå. De första dagarna i lövsprickningsmånaden dyka de enligt en underbar naturens ordning upp och kungöra ankomsten av årets vackraste tid.^{b)}

Hirundo Apus, Fn. 246 (tornsvalan) övervintrar, såsom det allmänt berättas, i ihåliga träd eller kyrkomurarnas gluggar.

Caprimulgus europæus, Fn. 246 (nattskärnan) flyttar bort och kommer åter i sällskap med svalorna, men var hon har sitt vinterkvarter, är ännu obekant.

a) *Calend. Flor.* III.

** Tillägg i *Amoen. Acad.*, IV (1759).

b) HESYCHIUS yttrar därom: Svalan med vitt bröst och svart rygg kommer och för med sig vacker årstid och vackra år. OVIDIUS giver honom sitt bifall: Fallimur, an veris prænuntia venit hirundo (OVID. *Fast.* II. 853: Tager jag miste? Nej, det är svalan som kommer såsom vårens förebud). Och på ett annat ställe: Tum blandi soles ignotaque prodit hirundo (OVID. *Fast.* I. 157: Nu komma strålande soldagar och den okända svalan).

§ VII. SAMMANFATTNING.

Av den föregående framställningen kan man sluta sig till att de flesta av våra fåglar flytta bort från våra kalla trakter. De som icke övergiva oss kunna, om än med svårighet, uthärda vintern, i det att de leva dels, såsom rovfåglar och kråkor, av döda kroppar, dels av frön, sädeskorn, enbär eller tallkottar såsom hönsfåglarna och en stor del av kägelnäbbade tättingar.

De övriga, huvudsakligen tvungna av bristen på näring, måste fly till andra trakter, som erbjuda det som är nödvändigt för livets uppehälle och möjligt att tillägna sig. *Anseres* (andfåglar), vilka naturen pålagt att leva i vattnet och därur hämta sin föda, måste, då våra sjöar och strömmar och till och med Östersjön stängas genom isen, lämna sitt hemland. *Scolopaces* (vadare), som förtära vad de hämta upp ur kärren, hindras också av isen. *Passeres tenuirostres sive Insectivori* (smalnäbbade tättingar eller insektätande) försvinna själva, då insekterna försvinna.

§ VIII. ÄNDAMÅL.

Det är ganska svårt att uppdaga de enligt min mening viktiga verkningarna av fåglarnas flyttningar i gudomens stora världshushållning. Under sina utländska resor falla de själva såsom byte för främmande folk och utan tvivel för vissa djur. GMELIN har^{a)} i senare tid rätt tydligt ådagalagt, huru *Anseres* (andfåglarna), när de under sin flykt om våren förtära fiskarnas ägg, nedsvälja många av dem oskadade och en eller flera dagar därefter åter släppa dem i vattnet lika oskadade som de voro, när de uppslukades. På detta sätt sker en utplantering av fiskarna. [*Passeres* (tättingarna) samla och äta upp växternas frön, och när de intagit dem i stor mängd, giva de dem åter ifrån sig oskadade. Dessa frön spridas så och växa upp ofta i mycket avlägsna trakter. På detta sätt blir den renaste sädesåker av lärkor och andra fåglar fördärvad genom andra växter i stor mängd (t. ex. *Medicago lupulina* o. a.), vilkas frön, som hava en viss tyngd, icke föras dit av vinden eller andra hjälpmedel utan endast av fåglarna.]* Huruledes alpväxter, som äro hemma i alper långt avlägsna från våra lappländska berg, ändock spridas till dessa, är ännu obekant: manne icke deras frön föras dit genom dessa flygande budbärare?

Storkarna befria Egypten från grodor och amphibier^{b)}, vilka efter Nilens översvämning betäcka hela landet. Likaså rensa rovfåglarne Palestina från råttor.^{c)}

§ IX. VÄGARNA.

I övrigt måste vi med den högsta beundran se, huru flyttfåglarna på sina resor till långt avlägsna länder aldrig taga miste på den genaste vägen, som de

a) *N. Sib.*, sid. 25.

* Tillägg i *Amoen. Acad.*, IV (1759).

b) BELLONIUS, *Obs.*, pag. 102 (se ovan § VI om *Ciconia alba*).

c) Här om yttrar BELLONIUS, *Obs.* 2. 78: Emellan Belba och Gaza lämnas Palestinas åkrar öde på grund av mängden av råttor och översvämningen av näbbmöss (*Sorices*). Om icke dessa uppslukades av *Peregrinopteri* (asfåglarna), som enligt naturens ordning flyga dit, skulle åkermännen icke få någon sädesskörd.

alltid följa, och efter förloppet av en bestämd mellantid återse de trakter, som de äro vana vid och alltid noga iakttaga tiderna för ankomst och avfärd. Men vilken väg våra flyttfåglar fortsätta sin resa, sedan de överskridit hemlandets gränser, är oss i allmänhet obekant. Min åsikt är, att *Passeres* (tättingar) och mindre fåglar flyga från Skåne över till Danmark eller Tyskland och så vidare alltid över kontinenten, samt *Anseres* (andfåglar) merendels draga bort till Polen och Lithauen och därifrån fortsätta färden över sjöar och floder ända till Turkiet. När en gång skilda folk meddelat den lärda världen de på olika ställen gjorda iakttagelserna angående flyttfåglarnas färder, skola våra efterkommande vara i stånd att utreda detta utförligare och tydligare.

Gudi allena äran.

KOMMENTAR.

LINNE citerar i förestående avhandling atskilliga äldre och samtida författare. Om dessa må här i ett sammanhang meddelas några biografiska data.

ALCIATO, ANDREA, italiensk rättslär, f. 1492, d. 1550. Skrev även en samling allegoriska dikter under titeln *Emblemata*.

BELONIUS, PETRUS (BELON), fransman, f. 1517, d. 1564. Gjorde vidlyftiga forskningsresor i Medelhavsländerna och Orienten. Bland hans arbeten märkes ett större verk om fåglar, tr. Paris 1555.

CATESBEUS, MARCUS (CATESBY), engelsman, f. 1680, d. 1750. Reste i Virginien, Carolina, Florida och på Bahama-öarna. Utgav *The Natural History of Carolina, Florida and the Bahama islands*. Korresponderade med LINNÉ.

CLUSIUS, CAROLUS (DE L'ESCLUSE), flamländare, f. 1526, d. 1609. Framstående växtkännare. Efter växlande öden död som professor i Leiden.

GMELIN, JOHANN GEORG, tysk, f. 1709, d. 1755. Professor i Petersburg, ledare av en vetenskaplig expedition till Sibirien och Kamtschatka 1733—43. Död som professor i sin fädernestad Tübingen. Stod i livlig förbindelse med LINNÉ.

HASSELQUIST, FREDRIK, lärjunge till LINNÉ, f. 1722, d. under sin resa i Orienten nära Smyrna 1752.

HESYCHIUS, grekisk grammatiker.

KLEIN(IUS) JACOB THEODOR, tysk, f. 1685, d. 1759. Stadtsekretär i Danzig. Flitig, men okritisk författare i zoologi, polemiserade mot LINNÉ.

PLINIUS, GAIVS, d. ä., romare, f. 23 e. Kr., d. vid Vesuvii utbrott 79 e. Kr. Författade *Historia naturalis*, varav böckerna 8—11 handla om zoologi.

MONTIN, lärjunge till LINNÉ, f. 1723, d. 1785 som provinsialläkare i Halland. Om hans resa i Lappland 1749 se F. STENSTRÖMS uppsats i denna årgång.

REAUMUR, RENÉ-ANTOINE FERCHAUD DE, fransman, f. 1683, d. 1757. En av Frankrikes mest framstående naturforskare, mest berömd för sin *Memoires pour servir à l'histoire des Insectes*.

SCHWENCKFELD, KASPAR, tysk, f. 1563, d. 1609, läkare, studerade under BAUHINUS, förf. till verk om Schlesiens naturhistoria.

SOLANDER, DANIEL, lärjunge till LINNÉ, f. 1735, d. 1782. Reste 1756 i Pite lappmark. Atföljde sir JOSEPH BANKS på COOKS första resa till Söderhavet samt till Island. Död i London som bibliotekarie vid British Museum.

SPERLING JOHANN, tysk, f. 1603, d. 1658 Fysices professor i Wittenberg, förf. till talrika arbeten i fysik, medicin och zoologi, varav *Zoologia Physica* utkom postumt Leipzig 1661.

WILLUGHBY, FRANCIS, engelsman, f. 1635, d. 1672. Framstående ornitholog. Samarbetade med RAY, som utgav hans efterlämnade manuskript i ornithologi och andra grenar av zoologien.

Sid. 29. Ett exempel på det i inl. sagda finner man i uttalandet, att flertalet av fåglarna årligen lämna välbekanta trakter och flytta till andra, somliga till mera, somliga till mindre avlägsna länder. I detta allmänna uttalande finnes ej något »gömmande» eller »nedkrypande» omnämnt, men det kommer dock tillbaka några gånger i den speciella delen och ådagalägger, att det även för LINNÉ var svårt att göra sig fri från den gamla delvis från ARISTOTELES och andra äldre auktorer stammande vidskepelsen.

Han talar vidare om flygordningen hos vissa fåglar, visande att han även studerat detta moment.

Berättelsen om de ofantliga mängder av andfåglar, som LINNÉ såg i Kalixälven 1732, är av ett vemodigt intresse, ty även om den är hållen i något överdrivna ordalag, visar den i vilken sorglig grad vår stam av dylika fåglar minskats i dessa trakter, utan tvivel såsom en följd av människornas misshushållning både här hemma och under flyttningen i utlandet.

I fortsättningen framhalles vikten av att med användning av »möda, flit och tid» söka att utreda de svåra problem, som stå i samband med fåglarnas flyttning. Samtidigt betonar LINNÉ vikten av ett internationellt samarbete på detta fält, en sak som först under de senare åren kommit till förståelse och utveckling. Då denna akademiska avhandling blev översatt både till tyska och engelska, varförutom även latinet på den tiden ej var så otillgängligt för naturforskarna som på senare tid, torde även den ha bidragit till att länka uppmärksamheten på detta ämne. Av särskilt intresse är påpekandet av vikten av iakttagelser rörande flyttfåglarnas färder över södra Spanien, Italien och »Constantinopel» med anteckning av tiden och de passerande fåglarnas art. Ehuru det på den tiden torde ha varit föga känt, har LINNÉ härmed utpekat de tre största stråkvägarna för flyttfåglar över Medelhavet såsom studieplatser för att belysa »denna så mörka fråga».

Sid. 30. I kapitlet om »orsakerna» till flyttningen framhåller LINNÉ i främsta rummet »kölden och värmen», men dessa faktorer ses framför allt i sitt samband med den av dem betingade möjligheten för fåglarna att finna föda till sitt uppehälle. Han belyser detta med en rad goda exempel, även om man ej alltid får taga dessa alltför nog efter bokstaven. Storkarna kunna t. ex. nog finna annan passande föda än just snokar.

Sid. 31. Bland orsaker till återvändandet anföras »de långa dagar och ljusa nätter», som vi sommartiden ha här i Norden, och genom vilka det blir lättare för fåglarna att »hämta näring åt sig själva och sina glupska ungar». Liknande synpunkter ha även framhållits av en del senare förf.

Hemkänslan» eller driften att återvända till hemplatsen är en annan orsak. I samband härmed omtalar LINNÉ några av sina egna iakttagelser av fåglar, som återvänt till sin gamla häckplats. Han anför ett exempel på 8-årigt och två på 6-årigt sådant återvändande. Måhända får man härigenom en da-

tering av den tidpunkt, då LINNÉ själv med större intresse ägnade sig åt att uppmärksamma fåglarnas flyttningsvanor. Med tanke på den betydande skillnad i intresse för denna sak, som visar sig i föreläsningarna av 1748 och i denna akademiska avhandling synes detta ej osannolikt.

Sid. 32. De från CATESBY'S arbete citerade fågelarterna äro följande:

»*Accipiter cauda furcata*» är den svalstjärtade gladan, *Elanoides forficatus* (L.), med en utbredning från de mellersta av Förenta Staterna ned till Brasilien.

»*Psittacus carolinensis*», Carolinapapegojan, *Conuropsis carolinensis* (L.). Denna vackra papegoja fanns förr från Virginia till Florida, men torde nu sannolikt vara alldeles utrotad.

»*Cuculus americanus*», den amerikanska eller gulnäbbade göken, *Coccyzus americanus* (L.), förekommer över hela östra Nordamerika.

»*Trochilus colubris*», den rubinstrupade kolibrin, *Archilochus colubris* (L.) förekommer om sommaren norrut ända till södra Labrador. Numret hos CATESBY är 65 (ej 63).

»*Anas canadensis*», Canadagås, *Branta canadensis* (L.).

»*Anas minor capite purpureo*», en nordamerikansk knipa, *Bucephala albeola* (L.), som till följd av sin yviga fjäderskrud på huvudet plägar kallas »buffelhuvud».

»*Ardea caerulea*», blå häger, *Florida caerulea* (L.), en skifferblå häger, som även ofta uppträder i en helvit fas. Den har en utbredning, som sträcker sig från östra och södra Nordamerika ned till Brasilien.

»*Ardea alba*», amerikansk egretthäger, *Egretta candidissima* (GM.) från södra Canada till södra Sydamerika.

»*Ardea virescens*», en liten grön häger, *Butorides virescens* (L.), som om somrarna kan träffas ända till södra Canada, men liksom alla de andra hägerarna flyttar söderut om vintern.

»*Tantalus loculator*» kallas av amerikanerna »Wood Ibis», skogsibis. LINNÉ har med citat från CATESBY infört det av honom givna namnet i Systema Naturæ ed. X, 1758, och därför ansågs länge detta namn såsom skogsibisens vetenskapliga namn. Tyvärr visade sig detta vid närmare undersökning ej hålla streck, då den stränga prioritetsregeln skulle genomföras. Det ådagalades nämligen då, att LINNÉ råkat att sammanblanda skogsibisen med den stora sydamerikanska jabirustorken. Båda dessa fåglar beskrivas nämligen av MARCGRAVE. I Systema Naturæ ed. X har LINNÉ först anfört namnet *Mycteria americana* med en god diagnos och ett citat från MARCGRAVE, vilka båda hänföra sig till skogsibisen. Sålunda måste tyvärr detta namn användas för skogsibisen, trots långvarigt nyttjande för jabirustorken. Det av LINNÉ strax efteråt anförda namnet »*Tantalus loculator*» med citat från CATESBY, som visar, att han även härmed avsett skogsibisen, faller sålunda bort såsom en synonym, och för jabirustorken har tillskapats ett nytt namn. Båda fågelarterna äro svarta och vita, men skogsibisen har svart stjärt, såsom LINNÉ uppgiver i beskrivningen av *Mycteria americana*, men jabirustorken har helvit stjärt. Den senare är inskränkt till Sydamerika, men skogsibisen förekommer även i Nordamerikas sydstat, ehuru numera rätt sällsynt. Förr fanns den ända till New York, och det var sålunda de nordligt boende, som CATESBY sett komma i svärmar på deras söderflyttning vid sommarens slut.

»*Tringa alba*». Detta namn avser ej någon snäppa, såsom man skulle kunna tro. CATESBY har själv på anförda stället namnet »*Numenius albus*»,

häntydande på den såsom hos en spov bågböjda näbben. LINNÉ kallade den sedan i Syst. Nat. X. »*Scolopax alba*». Det är frågan om en vit ibisart, *Guara alba* (L.), som förekommer i de sydliga staterna och tropiska delar av Amerika.

»*Tringa fusca*», hos CATESBY »*Numenius fuscus*» är utan tvivel samma art som föregående men i ungfågelsdräkt.

»*Columba caudata*», hos CATESBY »*Palumbus migratorius*». Vandringsduvan, *Ectopistes migratorius* (L.), som förr fanns i otalig mängd i Nordamerika, men nu är utrotad. Sista exemplaret dog i Cincinnati zoologiska trädgård 1914.

LINNÉ sammanförde i Syst. Nat. X. denna art och en på Cuba förekommande långstjärtad duva under namnet *Columba macroura*. Detta namn hänförde sig dock i första hand till den cubanska arten, och i Syst. Nat. XII, 1766, upptogs vandringsduvan såsom en särskild art *Columba migratoria*.

»*Alauda alpestris*», hos CATESBY »*Alauda gutturo flavo*», den amerikanska berglärkan, av vilken vår berglärka, *Eremophila alpestris flava* (GM.) är en geografisk underart.

»*Fringilla hiemalis*», hos CATESBY »*Passer nivalis*» är den i Nordamerika från Pennsylvaniens berg till ishavskusten förekommande *Junco hiemalis* (L.).

»*Fringilla oryzivora*», hos CATESBY »*Hortulanus carolinensis*». Denna art förekommer i östra och centrala delarna av Nordamerika, norrut till södra Canada. Den är känd under namnet bobolink, *Dolichonyx oryzivorus* (L.) och hör till den amerikanska familjen *Icteridae*. LINNÉS citerade uppgift, att de om hösten kommande stora skarorna skulle bestå uteslutande av honor är ej riktig, men orsakad därav, att om höst och vinter alla fåglar av denna art såväl hanar och honor som ungfåglar ha samma oansenliga, i huvudsak gulgrå dräkt. Om våren anlägger hanen däremot en praktdräkt, som är helt olika, svart med axelfjädrar och gump vita samt med halsens baksida hjärt brungul.

Sid. 33. »*Fringilla purpurea*», hos CATESBY »*Coccothraustes purpurea*». Denna art tolkas såsom *Pyrrhulagra violacea* (L.), vilken är hemma på Bahamaöarna.

»*Motacilla* — — sid. 47». Denna fågel, av CATESBY kallad »Bluebird», av LINNÉ i Syst. Nat. X, 1758, *Motacilla Sialis*, är den nutida *Sialia sialis* (L.). Blafågeln är såväl på grund av sin vackra blåa fjäderskrud som sin sång en av amerikanarnas favoritfåglar.

»*Motacilla* — — sid. 55», hos CATESBY »*Muscicapa corona rubra*», av LINNÉ kallad i Syst. Nat. X, 1758 »*Lanius Tyrannus*», enligt nutida nomenklatur *Tyrannus tyrannus* (L.). Den kallas i Nordamerika »Kingbird» till följd av sin röda hjässfläck, på motsvarande sätt som hos oss den lilla kungsfågeln fått namn av sin »krona». Den hör till Tyrannidernas artrika familj, som huvudsakligen är utbredd i Amerikas varmare länder.

»*Motacilla* — — sid. 56», hos CATESBY »*Muscicapa rubra*», av LINNÉ kallad i Syst. Nat. X, 1758 *Fringilla rubra*. Dess nutida namn är *Piranga rubra* (L.) och den är en medlem av praktfinkarnas familj (*Tanagridae*), samt träffas om sommaren i de östra staterna, norrut ungefär till Pennsylvanien.

»*Motacilla* — — 66», hos CATESBY »Catbird». LINNÉ införde den i Syst. Nat. XII, 1766 under namnet *Muscicapa carolinensis*. Dess nutida namn är *Galoscoptes carolinensis* (L.). Den hör till härmtrastarnas familj (*Mimidae*) och har en vidsträckt utbredning i tempererade delar av Nordamerika.

»*Hirundo purpurea*», amerikanarnas »Purple Martin», vilket namn även av CATESBY anföres. LINNÉ kallade denna svala i Syst. Nat. X, 1758 *Hirundo*

Subis stödjande sig på en annan auktor, EDWARDS, och utan att citera CATESBY. Däremot införde han på dennes auktoritet i Syst. Nat. XII, 1766 namnet *Hirundo purpurea*. Det nuvarande namnet är *Progne subis* (L.). Denna vackra svala har en mycket vidsträckt utbredning i hela Nordamerika utom vid Stilla-havskusten.

»*Caprimulgus europæus*». LINNÉ citerar i Syst. Nat. X, 1758 såsom en ras av den europeiska nattskärnan »*Caprimulgus minor americanus*», den av CATESBY sålunda benämnda fågeln. Att det ej kunde vara någon närmare släktskap mellan den och den europeiska nattskärnan, insågs redan av GMELIN, som i sin upplaga av Systema Naturæ, 1789, upptog den amerikanska formen som en särskild art med namnet *Caprimulgus virginianus*. Den kallas numera *Chordeiles virginianus* (GM.) och är utbredd över hela östra och norra Nordamerika.

Danzig och trakten öster därom är ett mycket gynnsamt område för studiet av flyttfåglar på grund av det stora sträck, som både vår och höst går fram längs Östersjökusten.

Rörande storlommens flyttning har just på de sista åren klarlagts, att den går ned mot sydost till Svarta havet, där denna art i mängd övervintrar. Om våren återvända lommarna samma väg och passera över Ostpreussen. Flera där under vårsträcket ringmärkta storlommor ha sedan återfunnits i olika delar av övre Norrland.

»Halvön Hela», en omkring 36 km. lång men smal, högst 5 km. bred landtunga, som från väster skjuter ut över Danzigerbukten.

»Kassuben», del av Västpreussen bebodd av kassuberna, ett sydbaltiskt folk med från polskan avvikande språk.

Fisktärnan flyttar mycket riktigt först västerut ut ur Östersjön och fortsätter sedan söderut längs kontinentens västra kust ända ned till Sydafrika, såsom genom ringmärkning bekräftats.

Tranan kan ej stanna över vintern »i de lithauiska träskan», utan måste flytta söderut, huvudsakligen till Nilländerna.

Kornknarren »uppsöker ej England om vintern», utan flyttar söderut till Afrika, vilket även bevisats genom ringmärkning.

Vakteln flyttar också till Afrika.

LINNÉ's uppgift om spovens flyttning enligt KLEIN överensstämmer ordagrant med vad denne skriver därom, nämligen att den årligen kommer »ab Hypocæcia». Detta sista ord lär betyda ett väderstreck ungefär nordost. (Gr. *καίμα*, lat. *cæcias* = ONO, *hypocæcias* ligger mellan ONO och NO. Se art. VENTS i Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des Sciences, T. 17, 1765.) Emellertid kommer spoven om våren till (ej från) nordost i det område, där KLEIN gjorde sina iakttagelser, så att det synes vara sannolikt, att ett skrivfel föreligger hos honom. Spovarna övervintra nämligen utesfter Nordsjökusterna och i England och Irland. De flyga alltså mot nordost, när de komma, och mot sydväst, när de flytta bort. — I omtrycket av avhandlingen i *Amoenitates acad.* har LINNÉ också helt enkelt ändrat »ab Hypocæcia» till »ad Hypocæcia».

»*Certhia*» trädkryparen har helt olika vanor mot näktergal och ärtsångare, i det att de senare flytta, men den förra är stannfågel, som vi väl känna från våra egna skogar.

Sid. 34. Framställningen om trastarnas flyttning är i stort sett riktig, men stararna från östra Europa flytta västerut över vintern. Baltiska starar ha funnits i Skåne på genomflyttning.

Att vipa, ljungpipare och större strandpipare skulle övervintra »i de lithauiska träsken», är misstag. De måste söka sig längre söderut, där det ej är fruset. Här föreligger dock delvis ett felaktigt referat av LINNÉ med avseende på den sistnämnda, ty KLEIN säger om »*Hiaticula vera*», att den vistas vid havsstränderna men det är svårt att säga, när den kommer eller när den försvinner — kanske följer den morkullan till England eller Dnjepr eller till stränderna av det galliska och spanska havet ända till Hercules-sundet (= Gibraltar). Det sista förslaget är det riktiga. Strandpiparen flyttar söderut längs Europas västkust och vidare längs Afrikas m. l. m. långt.

KLEINS »bevis» för att svalor och storkar skulle sänka sig ned i vattnet över vintern, äro mycket utförliga, men ändå mera besynnerliga. Han börjar med att förkasta och med skärpa tillbakavisa allt, vad en del andra auktorer sagt om svalornas flyttning och kallar berättelsen om deras flyttning till Afrika för spekulation och övertro o. s. v. Däremot håller han sig till de gamla auktorernas sägner och prisar bl. a. OLAUS MAGNUS för hans lärdom och sannfärdighet. Men han har även senare vittnesbörd från Sverige, nämligen från JOHAN GOTTSCHALK WALLERIUS, »vir in historia naturali doctissimus». Denne har i en skrivelse till KLEIN berättat, vad han i denna sak övertygat sig om med sina egna ögon (»ipsissimis oculis»). Han har sett, säger han, ej en gång, utan många (»non semel sed multoties»), huru svalor i början av hösten i skaror slagit sig ned i vassen vid sjöstränder och sänkt sig ned i vattnet, sedan de sjungit en sång (som beskrives!). Om man genom att kasta sten skulle vilja skrämma bort dem, flyga de visserligen bort från den vassen, men ej till stranden eller terra firma, utan till en annan vass i närheten. Han säger också, att han sett en svala uppdragen med en fisknot ur en sjö, och då den förts in i en varm hydda, började den att flyga, men dog snart efteråt. KLEIN anför vidare en hel lång rad av intyg från Tyskland av liknande innehåll. Somliga av dessa innehålla edlig bekräftelse av flera personer, som hade sett liknande tilldragelser vid olika tillfällen. Några av dessa intyg må i största korthet refereras för att utgöra belysande exempel. En grevinna berättar om hela klungor av svalor, som dragits upp ur vattnet och, när de förts in i ett måttligt uppvärmt rum, hade de skiljt sig från varandra och börjat flyga. En pastor hade tillsammans med flera andra personer sett några ur vattnet uppdragna svalor flyga omkring i en varm stuga, då de legat där en halv timma. En amtman hade sett liknande. En riksgreve von Schlieben hade sett några svalor, som uppfiskats med not ur hans egen sjö och legat på isen. Han hade tagit en av dem i handen och då den ej syntes på något sätt fördärvad, hade han burit in den och lagt den i ett varmt rum. Efter en timme började den att röra på sig och efter ytterligare en halv timme flög den omkring. Efter alla dessa historier kritiserar KLEIN ytterligare dem, som framkommit med efter hans mening så orimliga påståenden, som att svalorna skulle flytta. Det är svårt att ej kväljas, säger han, då en del människor göra sig löjligen över OLAUS MAGNUS' berättelse om att svalorna övervintra under isen. Sedan citerar han ytterligare en hel del uppgifter om svalor som tagits upp ur vattnet i England, Polen o. s. v. G. KEYSSLER omtalar 14 fall av ur vattnet upptagna svalor.

Då han kommer till frågan om storken, omnämner han berättelser av personer, som skulle ha sett storkar i Egypten. Men han säger, att där finns vita och svarta ibisar, liksom vi ha vita och svarta storkar. Undermeningen blir därför, att det ej är verkliga storkar, som omtalas från Egypten. KLEIN beklagar visserligen, att han ej har så rikliga bevis på storkarnas övervintrande i

vattnet som på svalornas. Men 1467 hade det funnits många storkar i en sjö, »vilka sedan levde upp i värmen». KLEIN har dock ett särdeles fint bevis på storkens övervintrande i vattnet! Det intygas nämligen av ingen mindre än Kungl. Preussiske Amtmannen J. CHR. REGH, att i januari 1729 i hans och tvenne andra herrars närvaro fiskare vid Rossitten uppdragit en död stork ur Östersjön med not. Då denna fördes in i en varm stuga, blev den efter en timme levande och fortfor att leva ej blott i 8—10 dagar, då herrarne voro kvar, utan även lång tid efteråt, såsom fiskarena bekräftade. Förhållandet med denna stork var sålunda lika det som förut angivits för de enligt folktron på sjöbotten övervintrande svalorna.

Det är kanske ej så underligt, att LINNÉ kände sig i viss mån överväldigad av dessa med sådan överlägsen pondus av KLEIN framlagda intyg, vilka, om det varit fråga om en vanlig rättegång, ovillkorligen tillerkännts full beviskraft. Sagnens ursprung, då det gäller svalorna, är lätt att förstå. Svalorna komma i stora skaror vid höstflyttningstiden om kvällarna och slå ned i vassarna. Det är en ytterst vanlig företeelse, som vem som helst kan få se. Om morgnarna finnas de dock ej längre kvar, ty de ha börjat sin bortflyttning, innan människorna vaknat. Det ligger då ej så långt borta för en okunnig människa att tro, att svalorna sänkt sig ned i vattnet. Att detta blivit en folktro bland dem, som ej ha något begrepp om livsfunktionerna hos en fågel och omöjligheten för en sådan att ligga månadstals under vattnet och dock behålla livet, det kan man möjligen förstå. Man kan även begripa, att en sådan vanföreställning syntes bekräftad, då understundom vid vinternotdragning under isen en på hösten genom olyckshändelse drunknad svala eller måhända flera drogos upp.

Däremot är det alldeles obegripligt, att talrika människor under edlig förpliktelse intyga, att de med egna ögon sett dylika, vintertid ur vattnet uppdragna och med absolut visshet döda svalor kvickna till, då de förts in i värmen i ett hus, och flyga omkring. Det underliga häri blir än mera i ögonen fallande, då man erfar, att det är ej blott obildade och måhända vidskepliga fiskare, som gjort sig skyldiga till sådana felaktiga uppgifter, utan även på samhällsskalan mera högtstående personer såsom adliga godsägare, ämbetsmän, professorer o. s. v. Det är ej heller blott i ett land, som en dylik psykos tagit sig uttryck. KLEIN har intyg från Tyskland, Polen, England och även från Sverige, t. o. m. från en så framstående vetenskapsman på det naturvetenskapliga området som WALLERIUS. LINNÉ kunde ej frigöra sig från dessa tillsynes bindande uppgifter, och han lämnar därför om svalornas övervintring en skildring, som nära överensstämmer med den, som OLAUS MAGNUS givit och även med KLEINS hopade intyg. I *Systema Naturæ* X, 1758 har LINNÉ fortfarande samma uppgift om svalorna: »*rustica et urbica autumnò demergitur, vereque emergit*», d. v. s. ladusvalan och hussvalan dyka ned om hösten och dyka åter upp om våren.

Samma vantro fortsatte även senare. I Royal Society, London, berättade en medlem av detta illustra samfund, D. BARRINGTON, att han sett en ur vattnet på vintern uppdragen svala flyga omkring, sedan den tagits in i värmen (Phil. Trans. LXII, p. 289, 1772). Det säges t. o. m., att den store franske zoologen CUVIER (1769—1832) varit anhängare av denna underliga åskådning.

I Sverige levde den kvar långt in på 1800-talet¹, och det säges, att pro-

¹ Som ett ytterligare exempel härå må anföras, vad SV. HEDIN, en av LINNÉs sista lärjungar, yttrade i ett presidietal i Vetenskapsakademien 1818 (*Sjukdomsförhållandet i Svartsjö län*, Sthlm 1819, s. 24): »Märkeligt är att svalorna under denna tiden [aug. 1812] hastigt för-

fessor C. J. SUNDEVALL gav dödsstöten åt den, genom att ha utfäst en belöning åt den, som kunde förete en från sjöbotten uppdragen svala, som sedan bevisligen kvicknat till liv. Denna belöning avhämtades aldrig, men bland obildat folk hörde man ännu för 60—70 år sedan sägas, att svalorna övervintrade på sjöbotten.

Motsvarande sägen om storken har troligen sitt ursprung från sjöfarande, som understundom funnit storkar, i vissa fall t. o. m. i stort antal flytande döda på havsytan. Detta beror därpå, att storken, trots sin storlek, ej är någon stark flygare och därför ganska lätt överväldigas av stormar, särskilt om de äro förbundna med stark nederbörd, och störtas i havet, där han drunknar. Den stork, som upptogs ur Östersjön vid Kurische Nehrung enl. KLEINS berättelse, hade troligen råkat ut för ett dylikt missöde. Möjligen var den ej fullt död, då den drogs upp, utan ej värre därän, än att den kunde kvickna till, men detta är också den enda möjliga förklaringen till historien!

De fåglar, som HASSELQUIST omtalar sig hava sett på flyttning i Egypten, komma huvudsakligen dit från östra Europa.

Sid. 35. Vid sin framställning om de inhemska fåglarnas flyttningstider begagnar LINNÉ i denna avhandling de »månadsnamn» han i sin ett år tidigare utgivna dissertation *Calendarium Florae*¹ skapat och vilka avsågo att giva en periodindelning för växtvärldens utvecklingsskeden under ett års förlopp. På samma sätt som astronomerna »med oändlig flit hava iakttagit himlakropparnas lopp och rörelser» och efter dem kunnat indela tiden i år, månader, veckor och dagar, ville han i denna »blomster-almanack» indela året i tolv »månader» efter årstidens växlingar, begynnande med vintersolståndet, och meddela en redogörelse för »blommornas successiva framkomst under årets lopp» enligt de vid Uppsala 1755 gjorda iakttagelserna. Härnedan anföras dessa latinska och svenska »månads»-namn, sådana de av LINNÉ angivas i den nämnda avhandlingen,

- I. *Glaciatio* (Vintertiden). Från vintersolståndet till vårdagjämningen.
- II. *Regelatio* (Källdraget). Från snösmältningens början till flodernas islossning.
- III. *Germinatio* (Såningstiden). Från första blomman till första träds lövsprickning m. m.
- IV. *Frondescentia* (Lövsprickningen). Trädens hela lövsprickning, från häggens till askens.
- V. *Florescentia* (Blomstertiden). Från vinterrågens första ax till dess blomning.
- VI. *Grossificatio* (Karttiden). Under hela den tiden *Sedum acre* blommar.
- VII. *Maturatio* (Slättertiden). Från *Sedum album* . . . till *Scabiosa Succisa*.

svunno, men visade sig åter i september månad och under den blidare väderleken af oktober månad. Ännu den 13 november såg man svalor vid Drottningholm, och flera af mig tillkallade personer iakttago dem sittande våta och dufna på vassen vid Närkeby bro, och ögonskenligen nedsänka sig i vattnet samt ur siktet försvinna. Af flera noggranna observationer tror jag mig med säkerhet hafva utrönt, att svalorna mot hösten verkligen nedsänka sig på sjöbotten vid Mälarens vassrika stränder, der jag också vintertiden upptagit sådana, hvilka sedermera yttrat lif, då de inburits i varma rum.»

¹ Svenska övers. av TH. M. FRIES utg. i *Skrifter af Carl von Linné* utg. av Kungl. Svenska Vetenskapsakademien, 4. 1908.

- VIII. *Messis* (Skördetiden). Från *Scabiosa Succisa* till *Colchici* blomning.
 IX. *Disseminatio*¹ (Frukttiden). Ifrån att *Colchicum* visar sin första blomma till dess svalan försvinner.
 X. *Defoliatio* (Lövfällningen). Från det första till det sista lövträdet fällt sina blad.
 XI. *Congelatio* (Slasktiden). Från sista lövfällandet, så länge någon ört är grön.
 XII. *Bruma* (Ismånaden). Från sista gröna ört till vintersolståndet.

»*Aeruginosus*» var hos LINNÉ egendomligt nog ett begrepp, som vid olika tider inneslöt två så fullständigt olika fåglar som fjällvråk och brun kärrhök. Namnet användes nämligen av RUDBECK för fjällvråken, som LINNÉ aldrig lärde känna (annat än hos RUDBECK) och urskilja. Han sammanslog sedan så att säga RUDBECKS fjällvråk med utländska auktorers bruna kärrhök, varigenom den senare har fått LINNÉ som auktor för sitt namn *aeruginosus*. Fjällvråken erhöll sitt ännu gällande artnamn *lagopus* av BRÜNNICH 1764. Vilkendera än av dessa, som här avses, är uppgiften om dess kvarstannande oriktig, ty båda flytta bort.

»*Lanarius*» är en ung jaktfalk, om härmed åsyftas en av RUDBECKS bilder. Om gladan säger LINNÉ i föreläsningarna 1748: »Om vintern fara de från oss», och han talar där även om gladorna i London på samma sätt som här (i noten). LINNÉs tro, att alla ugglor stanna över vintern är ej riktig, ty jordugglan och hornugglan flytta.

Sid. 36. LINNÉs uppgifter om kvarstannande resp. flyttning av fåglarna hörande till hans klass »*Picae*» äro i all huvudsak riktiga.

Av särskilt intresse är den först i Gotlandsresan omtalade förekomsten av råkor, som hada en koloni »i pilträden på sandrevlarne i Norrköpings ström». Skildringen av uppträdandet, kolonibildningen och även flyttningen, vilken här ytterligare betonas, tyder på, att det verkligen varit en råkkoloni där. (Man får därvid bortse från ett meddelande, som LINNÉ skulle ha mottagit, att de hade »röda näfvar och fötter», vilket naturligtvis varit oriktigt.) Denna råkkoloni måste dock sedan ha försvunnit, och råkor uppträdde därefter i Östergötland först i senare delen av förra seklet i Vadstenatrakten.

Att kråkor skulle ha tillbringat vintern »i Uppland och även i Torneå» (enligt RUDBECK) måste ha varit undantag, ty kråkorna voro regelbundna flyttfåglar ända in på ganska sen tid. Att en eller annan kan ha stannat i närheten av städer eller andra samhällen redan för länge sedan är visserligen möjligt, men ej i större utsträckning. Kvarstannandet har ökat undan för undan, men ännu torde flertalet flytta till länderna vid Nordsjön från Jutland till Belgien och England.

De gökar, som påträffas om hösten, äro ungfåglar, som flytta senare än de gamla.

I föreläsningarna 1748 talas ej något om dessa fåglars flyttning.

Sid. 37. Att någon härfågel om vintern skulle ha uppehållit sig »i ett isfritt kärr» torde säkert vara ett misstag. Uppgiften om att härfågeln under sommaren och hösten stundom visar sig i Östergötland, är sannolikt en iakt-

¹ Denna »månad» kallas i dissertationsupplagorna av båda skrifterna *Mensis exsolationis*, vilket ändrades vid omtrycket i *Amoenitates*.

tagelse, som erhållits av respondenten, C. D. EKMARCK, som härstammade från detta landskap, ty LINNÉ själv har ju endast som hastigast rest igenom det samma. Utom denna art nämnas blott råka, kråka och kaja därifrån.

»*Anas hiemalis*» och »*Anas acuta*» hänföra sig båda till alfågel, det senare till fågeln i sommardräkt. Det är först i Syst. Nat. X, 1758, som diagnosen antyder, att med *Anas acuta* där menas stjärtand.

Sid. 38. Storlommen stannar ej i de »provinser i Tyskland, som ligga oss närmast», utan fortsätter mot sydost ned till Svarta havet, såsom ovan meddelats.

Svarthakedoppingen lärde LINNÉ först känna närmare genom en av sina lärjungar från Österbotten, men det är troligt, att den redan då fanns även i norra Sverige, ty RUDBECK har avbildat den, troligen efter material från den lapska resan. På Öland och Gotland har denna art länge varit känd, men såsom häckande fågel på södra Sveriges fastland har den ej uppträtt förr än i början av detta århundrade. Först torde den ha visat sig i Hjälstaviken, sedan i Tåkern och slutligen på senare år även i Skåne.

Om simfåglarna säger LINNÉ i sina föreläsningar rörande deras flyttning blott: »Siöfoglarna måste merendels bort».

Sid. 39. Trots KLEINS »vackra iakttagelser» vill LINNÉ här vid närmare eftertanke ej följa honom i hans påstående, då det gäller storkarna, utan är mera böjd för att tro, att de »flytta till sydligare trakter». I föreläsningarna 1748 är han mera oviss härom, i det att han säger: »om de fara till warmare länder — — — eller om de som Swalan ligga på Siöbotn, weta wi intet». Däremot uttalar han även där med visshet, att tranorna flytta och i Egypten äta »den myckenhet grodor, som Nilströmmen med sitt swallande förer på landet». I Systema Nat. X, 1758, har LINNÉ ingen tvekan att förklara om storken att han flyttar över Pontus till Egypten och Ätiopien.

»*Rallus Lariformis*» är en mystisk företeelse, som är baserad på en dålig och fantastisk bild hos ALBINUS och otydliga beskrivningar hos honom och KLEIN. Bilden liknar ej en rall. Fötterna visa en urringad simhud som hos t. ex. en svart tärna och näbben liknar mera en tärnas än en ralls. Däremot äro benen mycket för långa för en tärna och vingpetsarna sträcka sig knappt förbi stjärten. Vad färgen angär, så visar den bl. a. stora gröna fläckar, som se helt onaturliga ut. Allt som allt kan sägas, att bilden ej återgiver någon fågelart tillnärmelsevis riktigt. En rall kan det i varje fall ej vara, men möjligen en fantasifigur med en ung svart tärna som underlag. LINNÉ uttalar också, att det är ovisst, om släktet är rätt angivet, ty stjärten är bra lång därför. Det är sålunda rätt underligt att den medtagits.

Brushanen förekommer om sommaren ej blott i Skåne utan på lämpliga platser i hela landet även i Lappland.

Sid. 40. »*Tringa Interpres*». Den fågel, som fått artnamnet *interpres* d. v. s. tolk (i Fauna Svecica, 1746, »Gotlandis Tolk») är roskarlen, men detta allmogename gives vanligen åt rödbenan, enl. nutida nomenklatur *Tringa totanus* (L.). LINNÉ sammanblandade de båda arterna, emedan båda äga röda ben. Namnet »tolk» anses av språkforskare hänföra sig till rödbenans långa ben och har härletts av ett ord stolk = stjälk. Det har sålunda intet med tolk (= *interpres*) eller tolkning att göra.

»*Charadrius apricarius*» och »*Charadrius Pluvialis*» hänföra sig till samma art. I Fauna Svecica, 1746, beskrives under det första namnet gammal fågel i vårdräkt, under det senare ungfågel eller fågel i vinterdräkt.

Kolonin av skärfläckor vid Ölands södra udde finns nu ej mera, men i stället har uppstått en ny vid Skanör. Denna art flyttar liksom många andra smärre vadare söderut längs västra Europas kust ned mot Pyreneiska halvön.

LINNÉ'S första uppgift om våra morkullors flyttning till England är riktig, särskilt med avseende på dem som komma från landets nordligare delar. De övriga övervintra mestadels från Belgien till Spanien.

Sothönan synes ha berett LINNÉ viss rådvillhet med avseende på dess placering i systemet. I sin ungdoms »Methodus» ställde han henne bland vadarna liksom här, i Fauna Svecica, 1746, bland simfåglarna, men då han 1748 höll föreläsningar om fåglarna, omtalade han henne bland hönsen. Av intresse är att sothönan alltså förklaras vara så sällsynt, att det är »märkligt och högst ovanligt», om man får se henne. I föreläsningarna 1748 uppmanar LINNÉ sina åhörare, att om de få tag i en sothöna »antingen skicka henne till Wettenskaps Akademien eller inkomma med omständelig beskrifning». Detta är ett ytterligare stöd för, att den nutida ökningen såväl av sothöns som av ett antal andra kärr- och vattenfåglar beror på en invandring från sydost, som ägde rum från mitten av förra århundradet och ökades mot dess slut.

Om hönsfåglarna säger LINNÉ i föreläsningarna 1748: »Hönsen fara mest allesammans från oss». Det kan ju ha varit en missägning, i varje fall rättas det här i den akademiska avhandlingen.

Sid. 41. Våra rätt fåtaliga vaktlars flyttning är ej närmare känd, men efter en ringmärkt fågel att döma skulle den snarast gå rätt söderut över Italien till Afrika.

Ringduvan flyttar ganska långt, nämligen mestadels till Pyreneiska halvön, särskilt Portugal. Blåduvornas flyttning går också mot sydväst. Berättelsen om den i en ihålig ek funna blåduvan, som skulle varit stelfrusen och åter levat upp, får ej tagas bokstavligt, om den skall vara sann.

Om lärkans flyttning synes LINNÉ fortfarande vara oviss, dock nu mera böjd för att tro, att verkligen en sådan äger rum. Han kommer likväl med det alternativet, att hon skulle kunna tillbringa vintern under trädrötter. I föreläsningarna 1748 har han flera olika förslag. Ett sådant är, att hon skulle hålla sig »under stenar öfver vintern, efter hon så bittida om våren kommer fram». På ett annat ställe uttalas ovisshet, om hon »ligger uti siöbotten eller annorstädes öfver wintren». Men så länge ingen funnit henne under vintern kan intet avgöras, säger han. »Skulle någon finna, hvar hon om vintern håller sig, och med berättelse inkomma till Wettenskaps Akademien, wore rätt wäl och artigt.»

Sid. 42. Uppgiften om staren flyttning till Danmark och Holstein är alldeles riktig, men den sträcker sig ännu längre, till Holland och England. Det är i varje fall ett framsteg från föreläsningarna 1748, där det blott säges, att den flyttar till Skåne.

Uppgiften om att trastar stanna hela vintern ätande enbär, gäller blott delvis om snöskatorna, vilka dock även de mestadels flytta ut ur landet.

»*Turdus roseus*» d. v. s. rosenstaren säges aldrig överskrida »Lapplands gräns». Detta förklaras sannolikt därigenom, att LINNÉ någon gång fått en

vilsekommen rosenstare norrifrån, men aldrig sett eller hört talas om någon sådan flyttande genom södra Sverige.

Våra rödvingetrastar flytta till Frankrike och Italien, men de, som äro bosatta östligare kunna flyga genom Österrike.

En del grönfinkar flytta söderut, men andra stanna hela året.

Ortolansparven är en regelbunden flyttfågel. Den är vida utbredd i vårt land ända upp i Norrbotten. Den var avbildad av RUDBECK, men var måhända ej så vanlig på 1700-talet som nu.

Bofinkens flyttning till Holland omnämner LINNÉ redan i föreläsningarna 1748, måhända hade han under sin vistelse där själv iakttagit detta. Huru långt söderut våra svenska bofinkar flytta är ej med säkerhet avgjort, men då alla ringfynd av svenska bofinkar peka mot sydväst, är det troligt, att de bofinkar, som träffas i Italien äro från östligare länder.

Sid. 43. Bergfinkens flyttning torde gå i samma riktning som bofinkens så vitt vi ha oss bekant.

En del steglitsor och grönsiskor flytta, men andra stanna kvar över vintern. Hämplingen flyttar däremot regelbundet ned mot södra Frankrike.

Sid. 44. Rödstjärten flyttar såväl mot sydväst över Frankrike som mera rakt söderut över Italien och övervintrar i Afrika.

Blåhaken flyttar också naturligtvis, och man ser den särskilt om höstarna under flyttningen genom södra Sverige, men den håller sig mycket i täckning av växtligheten och är därför ej så lätt att se.

Enstaka rödhakar ses stundom försöka att stanna rätt länge på höstarna, men huvudmängden flyttar naturligtvis. Vägen synes gå mot sydväst, ty vi ha ringfynd från Spanien.

Av kungsfåglarna flyttar en del, men andra stanna i våra barrskogar över vintern, så att det är egendomligt, att detta ej iakttagits av LINNÉ och hans lärjungar. Talet om att dessa fåglar skulle möjligen gömma sig under stenar eller trädrötter är en rest från den gamla åskådningen, som LINNÉ trots allt hade svårt att alldeles frigöra sig ifrån.

Svalorna och deras förhållanden äro redan ovan diskuterade. Den här givna skildringen hur det går till, då de skola sänka sig i vattnet, påminner rätt mycket om OLAUS MAGNUS' berättelse om samma sak.

Tornsvalans föregivna övervintrande crinrar om ARISTOTELES' tal om liknande saker.

Nattskärran flyttar sannolikt mot sydost, men ännu finnas endast ringa bevis för rörelseriktningen.

Sid. 45. I sista stycket om »vägarne» uttalar LINNÉ sin stora beundran över att fåglarna ej taga miste på vägen då de återvända till sin hemtrakt, och däri måste man instämma med honom, även om fåglarna icke, såsom han säger, »noga iakttaga tiderna för ankomst och avfärd», ty dessa kunna naturligt nog variera. Han uttalar även såsom sin åsikt, att »tättingar och mindre fåglar flyga från Skåne över till Danmark eller Tyskland och så vidare alltid över kontinenten». Detta torde vara i väsentlig mån riktigt för de flesta, även om en stor del, sedan de lämnat vårt land, håller en sydvästlig kurs längs kusten. Antalet, som flyttar rakt söderut synes vara mindre, och de som flytta mot syd-

ost äro ännu färre. LÄNNES antagande, att andfåglarna skulie flytta till Polen o. s. v. mot sydost är däremot i all huvudsak ett misstag och kan endast ha tillämpning på vissa individer. Nästan alla dessa fåglar flytta mot sydväst, någon art, såsom präckan, och enstaka individer av andra, rakt söderut. Av andra vattenfåglar flyttar, såvitt vi veta, blott storlommen, såsom ovan nämnts mot sydost.

PEHR OSBECK OCH LARS MONTIN

TVÅ HALLÄNDSKA LINNÉLÄRJUNGAR.

Föredrag vid Svenska Linné-Sällskapets sammanträde den 26 november 1934

AV

FRITZ STENSTRÖM.

DEN I SITT FÄDERNESLAND MYCKET BERESTE LINNÉ, som grundligt sett sig om i de flesta svenska landskap, skådade dock aldrig Halland. Han har skrivit några ord därom i företalet till en senare upplaga av sin *Flora Suecica*, därjämte förklarande sig vara övertygad om att Halland hade sina egna speciella växter.¹

På sin skånska resa 1749 höll han några dagar till på den södra sluttningen av Åsen, men nådde aldrig dess krön. Det var den 18 och 19 juli, då han gästade det Silfverskiöldska godset Rössjöholm, som »låg under Hallandsås, 2 qvart ifrån halländska gränsen. — — — Då denna halländska åsen om vårtiden speglar sig med sina gröna bokeblader uti Rössjön giver han för Rössjöholm den fågling, som ingen målare kan efterapa.» Detta var en bild från Åsens sydsida. Någon har liknat Åsens norra sluttning vid en amfiteater, där åskådaren toge plats och blickade ut över den nedanför liggande halländska arenan. Bilden är hämtad från antiken och väl funnen. Den som nedstigit från höjderna ovan Båstad har haft tillfälle att verifiera detta påstående. Linné fick dock aldrig taga plats som åskådare å denna sydhalländska amfiteater. Det var stor skada, ty den syn, som här mött honom, borde säkert lockat hans ingenium till ännu en stor landskapsmålning av bestående värde.

Halland förblev alltså för Linné en terra incognita och undgick hans granskande öga.

Den förste, som enligt Linnés metod färdades genom Halland, var

¹ *Flora Suecica*, Editio secunda 1755: »— — — Has plantas ut investigarem peregrinavi Gotlandiæ littores, Oelandiæ rupes, Scaniæ campos, Blekingiæ lucos etc. — — — Bahusiæ littora — — — superest adhuc Provincia una alterave a me nondum calcata, ut Jemtia & Hallandia, quas etsi non dubitem, propriis suis gaudere plantis, mihi nondum indagatis — — —».

hans lärjunge, kemie laboratorn ANDERS TIDSTRÖM i Uppsala. Han reste 1756 söderut genom Halland och fortsatte sedan färden genom de båda andra Roskildelandskapen, Skåne och Blekinge. Han gjorde därvid enligt berömt föredöme i dagboksform »rön och anmärkningar uti oeconomien, naturalier, antikviteter, seder och levnadssätt».¹

Tre dagar, den 22, 23, 24 juli, stannade han i Frillesås' prästgård. Här hade han nämligen återfunnit en Uppsalabekant, kyrkoherden på platsen, JONAS AHLELÖF, också Linnélärjunge. Denne Ahlelöf hade tidigare varit »apologista eller räknelärare» vid Göteborgs Trivialskola. Som en anekdot kan omtalas att han vid sin ansökan till denna befattning visade sin färdighet i räknekonsten — »dock icke af någon then ringaste förmätenhet» — genom företeende av två räkneexempel², det ena med fyra lösningar, det andra på »9 eller 10 manér». Vid hans installation³ som räknemästare i »classe scribarum» fick han det råd av sin rektor »att så vida möjligt hålla vänskap med alla människor och ej vara en Orbilius, som hade tycke för att slå sin discipel Horatius på ryggen».

Ahlelöf tröttnade så småningom på sitt arbete som »räknemästare» och beklagade sig över detta sisufusgöra samt begärde transport till något gäll i stiftet och hamnade i Frillesås, där Tidström nu fann sin förre akademikamrat som välbeställd kyrkoherde.

I anteckningarna över sin resa konstaterar Tidström Ahlelöfs någorlunda goda insikt i naturalvetenskapen och gratulerar hans åhörare, bönderna i Frillesås, som ej endast profiterade av hans medicinska kunskaper utan i honom ägde en »eftersyn till sitt lantbruks förbättrande», vari nämligen Ahlelöf »med mycken sorgfällighet och flit anställt åtskilliga försök». —

Sjutton år senare än Tidström reste ANDERS GUSTAF BARCHÆUS samma väg i ungefär samma syfte »efter höglöfliga Kungl. Vetenskaps Academiens instruction».⁴ Den 7 september 1773 gästade han Herr Prosten och Vasa Ridd. HJORTBERG⁵ å Gustafsberg i Vallda, även han en gammal linnéan, vilken som skeppspräst gjort tre ostindiska resor.

¹ MARTIN WEIBULL: *Anders Tidströms resa i Halland, Skåne och Blekinge år 1756*. Lund 1891.

² Propositio I: När 1 Foder win kostar 150 Rdr 4 $\frac{7}{8}$ marker och 3 $\frac{2}{3}$ öre 6 $\frac{3}{4}$ runstycke, hwad kosta 6 $\frac{1}{2}$ Foder 2 $\frac{1}{2}$ åhm 2 $\frac{3}{4}$ fierding 4 $\frac{1}{2}$ kannas af samma win?

Facit: 1059 Rdr 2 marker, 3 öre, 12 $\frac{39}{102}$ runstycken.

Propositio II: När man för 4 daler bekommer 3 L $\mathfrak{R}$. Huru mycket kostar 8 L $\mathfrak{R}$?

Facit: 10 daler 21 öre 8 runstycken.

³ Installation för Herr Jonas Ahlelöf att vara Apologista uti Classe Scribarum habita a Rectore Mag. And. Boström die 3 mensis Maji 1745 (Göteborgs Domkaps handl. rörande undervisningsväsendet).

⁴ BARCHÆUS: *Landthushållningen i Halland*. 1924. (*Svenska Bygder*, utgivna av JÖRAN SAHLGREN: Halland III).

⁵ GUSTAF FREDRIK HJORTBERG 1724—1776, prost och kyrkoherde i Vallda och Släps förs. i Halland.

Hjortberg hade lycklig fallenhet för läkekonsten och sysslade i stor skala med att medelst hydro- och elektroterapi bispringa allmänheten. Hans läkarerykte spred sig vida, och ända från Danmark och Norge kommo hjälpsökande. Gymnasiebibliotekarien BRAG betygade i sin stiftsmatrikel¹, att Hjortberg »av en talrik människohop dageligen sökes — — —. I synnerhet lära få i riket finnas, som mera försöka elektricitetens medicinska kraft, varigenom verkligen åtskillige borttagne, contracte, fallandesotige(!), ursinnige och flera slags sjuklingar blivut hulpne.»

Barchæus fortsatte sin resa och gästade den 3 oktober Halmstad samt träffade där doktor LARS MONTIN, professor ROLAND MARTINS efterträdare som provinsialläkare i Halland. — Då Martin som stipendiat Stiglerianus anträdde sin utländska resa, föreslog han² som sin »Vicarius Medicine Doctoren och Practicus i Göteborg, Herr Lars Montin, vilken efter sina studiers berömliga idkande vid Academierna i Uppsala och Lund blev år 1751 på senare stället till Doctor promoverad och sedermera med särdeles god skickelighet idkat praxin medicam i Göteborgs stad samt dessutom i Botaniquen och Historia Naturali är väl övad — — —».³

Barchæus avhandlade med Montin det vackra men »värsta» ogräset i säden, *Chrysanthemum segetum*, i trakten kallat för »Holabäcker». Det hade nämligen spritt sig från stället Hulabäck över hela Sydhalland.

En vecka senare var Barchæus i Hasslöv och tillbragte hela fyra dagar hos prosten PEHR OSBECK därstädes, författare till »Beskrifning öfver Laholms Prosteri», ännu mer känd för sin »Dagbok öfver en Ostindisk Resa». Både Lars Montin och Pehr Osbeck räknades till Linnés apostlar.

Linné hade en gång föreslagit att en stjärna i matrikeln måtte sättas för varje observation, som en ledamot av Vetenskapsakademien ingivit. Om detta förslag praktiskt tillämpats skulle både Osbeck, Montin och Hjortberg blivut rätt stjärnbeprydda, men däremot icke Ahlelöf. Han blev dock ej lottlös, ty 1752 fick han av drottning Lovisa Ulrica en silverkanna,

¹ Göteborgs Stifts- Stånds- och Hushållnings-Matrikel, utgiven av Gymn. Biblioth. Herr Mag. CARL JOHAN BRAG, 1765.

² I brev till Länsstyrelsen, daterat Kungsbacka d. 14 Maji 1754. (Landskansliets i Hallands län skrivelser, Landsarkivet i Lund.)

³ Vänskapen mellan Montin och Martin gick till spillo genom en annans litterära taktlöshet. Montin hade efter apoteksvisitation 1759 av Varbergs apotek i en inlaga till Colleg. Med. 1761 gjort befogade anmärkningar i hovsamma ordalag mot skötseln av detsamma. De publicerades i riksdagsrelationerna för samma år samt observerades där av Gymnasiebibliotekarien Brag, som i sin flera år därefter — 1765 — utgivna Göteborgs Stifts- etc. Matrikel på ett minst sagt opassande sätt skrev i densamma, att »i Varberg har Herr B. Schwinger ett apotek, som allmänheten klagat skall vara nu förfallet och ofullkomligt». Till saken hörde, att professor Martin var måg till Schwinger. I sin månhet om svärfaderns heder och hans apoteks anseende skrev Martin till Brag flera offentliga skrivelser med obefogade tillvitelser mot Montin. Dessa publicerades i Göteborgs Veckoblad 1765 och besvarades i skarpa ordalag av Brag. »Pennefäktet» är infört i N:is 38, 39, 40, 42 av nämnda årgång.

som hade följande inskrift: »Natural-Wetenskapens Skydds-Gudinna, Sveriges allernådigste Drottning Lovisa Ulrica, har med denna Kongl. gåfva den 23 september 1752 benådat dess trogne undersåte Jonas Ahlelöf, kyrkoherde i Frillesås.»¹ Ej nog med detta utan samtidigt fick han en belöningsmedalj i guld med påskrift: »Superstes in Scientias amor Frederici Sparre Comitiss» och »Reg. Acad. Scientiarum».

Osbeck och Montin hörde, som redan nämnts, till de utvalda av Linnés lärjungeskara. Det är dessa båda män som tillsammans och var för sig lämnat de första utkastet till en Flora hallandica. Genom detta deras delvis gemensamma arbete på Floras halländska fält ha de liksom flätat sina namn tillsamman i de — för att använda en gammal botanisk bokterm — »serta florea», som de sammanfogat av den halländska blomstervärldens rariteter.

Osbecks levnadsförhållanden äro ju särskilt genom hans egna biografiska anteckningar tämligen väl kända; vad som här ytterligare anföras kompletterar hans uppgifter. Montins levnadshistoria har däremot råkat i glömska. Denna min skildring vill utgöra ett bidrag till kännedomen om linnéanerna i västra Sverige.

VID AKADEMIEN.

När dåvarande rektor vid Göteborgs Gymnasium, prosten SVEN JACOBSON, den 12 augusti 1745 till Rector Magnificus vid Uppsala universitet avlät sedvanlig anbefallningsskrivelse om årets abiturienter till akademien, var det ej färre än 17 stycken ynglingar, som han därmed kunde sända i väg till »Pallas Athenes urgamla och vittberömda tempel i Uppsala för att de där ytterligare måtte lära och inhämta kunskaper i de högre och mera speciella lärdomsgrenarne». I den av rektorn bifogade namnlistan på dessa »utmärkta och välartade ynglingar» uppräknades dessa efter den ordning, i vilken de stått införda i gymnasiets album. Allra sist stod namnet Petrus Osbeck, Gothob.-Alensis, Theologiæ Studiosus. Alensis betydde att ynglingen var från Ale härad. Inom få år hände att den siste i raden av kamraterna gick om dem allesamman och blev den ende, vilkens namn ännu lever kvar i den lärda världen. Osbeck var en fattig torpargosse från Hålanda socken i Ale härad, son till Hans Andersson och Rangela Andersdotter på torpet Oset under egendomen Livered i samma socken. På gamla dagar skrev Osbeck, måhända tänkande på sitt eget ringa ursprung: »Ättra å begynner i Dommemosse vid Jönköping, där även Halmstads och Laholms åar säges hava sin upprinnelse. Så kommer ofta något

¹ BENELL: *Hallands historia och beskrivning*, ny upplaga 1925, sid. 528.

rätt betydande och fördelaktigt från mindre lysande ställe och lysande släkter från förakteliga kojor.»¹

Under sina skol- och gymnasieår blev Pehr särskilt omhändertagen och »med mycken ömhet bemött» av en sin lärare, »den lärde och uppriktige» teologie lektorn JONAS MONTIN², tillika prost först i Lundby och sedan i Säve prebende på Hisingen. Genom Montin utverkades ock ett stipendium för ynglingen. Lektor Montin hade själv en son på gymnasiet, Lars, född 1723, samma år som Pehr Osbeck. I studierna var han dock något år före denne samt kunde redan 1743 dimitteras till akademien i Lund.

År 1745 klagades det mycket bland läroverkets lärare över att lärjungar med allt för svagt kunskapsmått anhöllit om dimission till Akademien. Det var, för att använda en modern terminologi, redan denna tid tal om dåligt studentmaterial, återigen ett bekräftande av Salomos ord: Ingen-ting nytt under solen. Allmänna meningen bland magistrarne var, att behörig »selectus ingeniorum» borde ske. Lektor Montin gjorde ett förståndigt inlägg i frågan och slutade med följande kläm³: »Men skulle ynglingarne mot förmodan intet vilja lyda eller taga emot goda råd, finner jag för min del bäst vara, att Ven. Colleg. handlar med dem efter scholæordningen och noga examinerar dem uti de stycken, som en Candidatus Academiae bör hava sig bekant förr än han far ifrån Gymnasium; lärandes man väl så utan tvivel finna skillnaden imellan de duglige och oduglige». Han torde därmed slagit huvudet på spiken och uttalat ord, som böra kunna stå sig ännu i denna dag. Skärpan i hans yttrande har väl ej träffat vare sig Pehr Osbeck eller sonen Lars.

När denne vistats sin första termin i Lund, kunde Inspector, AMBROSIUS WESTRING⁴, och Curator nationis, LARS E. BENZELSTIERNA⁵, vitsorda att Stud. theol. Laurentius Montin fägnat nationen med sin flit och beskedlighet, och samma betyg gavs honom även följande år med det tillägget, »när han var här». Det låter nästan som en sorgens ton från göteborgska nationen i Lund. Montin hade nämligen skuddat Lundastoftet av sina fötter samt efter någon tids vistelse i hemstaden förfogat sig till akademien i Uppsala. Han ville bliva mineralog. THUNBERG skrev därom i sitt minnestal över honom: »Våra bergsmän undervisades i mineralogi och kemi av Wallerius.⁶ I början avhörde Montin Linnés enskilda undervisning i

¹ *Anmärkningar under en resa till Bohuslän år 1776*. Handskr. i Göteborgs Latinläroverks bibliotek.

² JONAS MONTIN, f. i Göteborg 1677 dec. 12, d. i Göteborg 1752 jan. 12, se RÖDING: *Bidrag till Göteborgs Latinläroverks historia* III.

³ Göteborgs domkapitels handl. rörande undervisningsväsendet.

⁴ AMBROSIUS WESTRING 1692—1762, teol. professor i Lund.

⁵ LARS BENZELSTIERNA 1719—1800, teol. prof. i Lund, d. som biskop i Västerås stift.

⁶ JOHAN GOTTSCHALK WALLERIUS 1709—1785, kemist och mineralog, prof. i Uppsala.

mineralogi, och det intagande lärosätt denne nyttjade förmådde Montin att också avhöra hans föreläsningar i Botaniska trädgården, (vilka) icke kunde vara ogagneliga för en bergsman.»¹

I Uppsala återfann Montin, förmodligen som novitier, de ungdomar, vilka rektor Jacobson så välvilligt rekommenderat, bland dem Pehr Osbeck. Goda vänner redan under gymnasieåren, fingo dessa två nu i Uppsala ett stort och gemensamt intresse i Linnés scientia amabilis. Arkiater Linnæus tycks snart fått korn på de bägge ungdomarne, båda kommo ock i gunst hos honom. Då Linné utarbetade sitt *Calendarium Floræ*, uppdrog han bl. a. åt Montin att insamla rön därför i Uppsala och åt Osbeck i Göteborg. Osbeck var nämligen för en tid frånvarande från akademien. Detta var år 1748.

Även nationen visste att uppskatta de båda landsmännen. I övlig skrivelse från Göteborgs nations inspektor och kurator till fäderna nere i stiftsstadens Hans Högvördighet Biskopen och Venerandum Consistorium lämnade man på nyåret s. å. Laurentius Montin »gärna det hederliga vittnesbördet att han genom sitt berömliga uppförande och besynnerliga flit, i synnerhet uti *Historia Naturali*, förtjänt bliva ansedd såsom en av de berömligaste och hederligaste ledamöter av nationen». På nyåret följande år omnämndes att »Per Osbeck återkom hit förledna termin med discipel, har jämte andra vetenskaper även lagt grund i *Historia Naturali*».

Den 27 januari 1749 var göteborgska nationen samlad till landskap hos sin inspektor professor KLINGENSTIERNA.² Denne, som varit länge och allvarligt sjuk, hade nu återvunnit hälsa och krafter. En längre tid hade därför förflutit sedan landsmännen senast varit samlade hos honom. Anledningen till dagens sammankomst var glädjande, och nationen framförde genom sin talesman först sin lyckönskan och fägnad över att åter se sin värderade inspektor vid god hälsa. För att emellertid ytterligare celebrera tillfället framträdde Herr Pehr Osbeck och höll ett vackert obundet latinskt tal om »Nödvändigheten och Nyttan av Naturalhistoriens handhavande, särskilt vid stranderna». Titeln var knappast väl formulerad. Osbeck delgav landsmännen tämligen färiska upplevelser från Onsalahalvön. Sannolikt hade han föregående sommar vistats på Onsala och därstädes gjort de iakttagelser han omnämnde. Bl. a. hade han uppdagat att *Salicornia* växte i stor myckenhet på platsen. Det var den växt, som spanjorerna tillredde soda av. Varför kunde ej detsamma ske här? Vidare hade han sett mycket säl utanför Onsalakusten, så att sälfångsten där borde löna sig väl så bra som på många andra ställen, blott befolkningen förstode sig på fångstsättet lika bra som på Gotland eller i Västerbotten. Han hade på-

¹ C. P. THUNBERG: *Aminnelse-tal öfver . . . Lars Montin* hållit för Kongl. Vetenskaps Akademien den 1 Junii 1790. Sthm 1791.

² SAMUEL KLINGENSTIERNA 1698—1765, matematiker, prof. i Uppsala.

träffat mängder av snäckskal, så att man med fördel borde på platsen kunna bränna kalk. Unge Osbeck avslutade sin propaganda för den »oeconomiska» vetenskapen med att »detta vore ett ömt ämne för Medicis och Präster samt andra Ämbetsmän — — — att uppmuntra åhörare och medbyggare till sina fördelars iakttagande och Skaparens närmare kännedom i de fotspår av sin underbara godhet han lämnar i naturens rike». Att föredraget rönt uppskattning visades bäst av att det fann ett gunstigt omnämnande i *Salvius'* tidskrift *Lärda Tidningar* 1749.

Ingenting var dock mera ägnat att sammanföra studenter med naturvetenskaplig läggning än de obeskrivligt efterlängtrade och värderade herbarionerna, dessa upplivande och uppiggande exkursioner på landsbygden med arkiatern som ledare. Stadens damer tyckas då och då ha deltagit i dessa romantiska studievandringar på Uppsalaslätten. LIEBDECK omnämner i sin dagbok för 1747 i juni: »den 17 sista gången ute med Linnæus, då oss fölgeaktiga voro fru Schönström, fru Feman, Landtberg, Linnæa; mad. Elvira d:n[?] D:o följde Linnæus hem med Walthorn». ¹ Han tillade att man efteråt gick på »källaren och rustade», och därstädes inter pocula blev Liedbeck bror med HEERMAN, ROTHOFFEN, WENDT och Montin.

Kamratskapet i de linnéanska kretsarna tycks ha varit mycket gott och arkiatern var själv ung bland de unga. Inte minst uppskattad blev Montin, som i synnerhet ägde en verkligt god vän i LÖFLING.² I dennes avhandling, *Gemmæ arborum*, står i en liten anmärkning under texten några ord om »amicus conjunctissimus, D. Laur. Montin». Jag kan ej heller underlåta att nämna Löflings brev till Montin 1750 ¹⁵/₁₀, då han studentikost började det med hälsningen »Don Lorenzo Montezo s[alutem] p[lurimam] d[ixit] Don Pedro Fogliolo». »Spanskan» var säkert föranledd av Löflings dåvarande heta åstundan att komma till Spanien. Han skrev flera ännu bevarade brev till Montin. I ett av dem, daterat ¹⁹/₂ 1751, då avresan till Spanien var så gott som beslutad, heter det: »Den första leveransen [av örter] till dig, som vår vänskap och många dina tjänster mot mig fordra, lär du få vänta innan hösten, hoppas jag, ifrån Lissabon. — — — Hade du, min bror, varit i Uppsala, kan jag heligt försäkra att du framför andra fått denna beställning — — —. Arkiatern hade omöjligen kunnat förbigå dig i sådant fall, men han är missnöjd med din avresa härifrån (oss emellan sagt).»³ Ännu ett bevis på Montins hjälpsamhet må anföras, då han i ett kritiskt ögonblick gav en räddande hand åt THUNBERG⁴ under dennes

¹ *Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift*, årg. I, sid. 158.

² PEHR LÖFLING, f. 1729, d. under en vetenskaplig expedition till Sydamerika på missionsplatsen Mercuri i Guyana 1756.

³ EW. ÄHRLING: *Linnés förhållande till sina lärjungar*. (Festen till Carl von Linnés minne, Upsala 1878.)

⁴ CARL PETER THUNBERG 1743—1828, »Japans Linné». Saken är omnämnd i »Bref ifrån Arkiatern o. Ridd. Hr Abraham Bäck til Utgifvaren af Alm. Biblioteket rörande

Parisvistelse. Thunberg hade nämligen gått förlustig en penningförsändelse från hemlandet. Montin var ej sen att på anmodan bispringa den strand-satte kamraten med en remissa, därmed uppklarande den fatala situationen. Studentviggen är en gammal, jag höll på att säga ärevärdig företeelse.

Åren 1749, 50 och 51 blevo märkesår för Linné och hans vetgiriga ungdomar. Linnés egen väg hade nått sin klimax. Han satt som obestridd Princeps på Floras tron och sände sina unga adepter till terræ incognitæ för att i dessa vinna ära och kunskaper. Ungdomarna önskade ingenting hellre än att resa. Likt unga flygfärdiga örnar ville de känna luft under vingarna. I Linnés Egenhändiga anteckningar läses följande krönika: »1749, detta år reste Linnæi disciplar, Montin till Lappland, Hagström¹ till Jämtland och Hasselquist² till Egypten. 1750 reste Osbeck till Kina, 1751 Löfling till Spanien.»

Man får en aning om den spänning, som rådde i den lärda kretsen, när man tar del av Linnés brev till Hasselquist, skrivet i dec. 1750³: »— — — våra unga medicinæ alumni hoppa, när de höra edra brev; de gråta på mig och ropa: Hjälp oss ut att få skära oss också lagrar. Löfling gråter(!) var dag för det han ej kommer ut. Osbeck blev präst på Ostindiskt skepp och har nu avseglat. Montin disputerade om Splachnum eller Parasollmossan — — —». Brevet är trots »Löflings gråt» hållet i dur.

Dock befann sig Linné i dessa år vid sin levnads vattendelare, där bekymrens bittra källor upprunno. I annan och vemodigare stämning var det brev avfattat, som Linné ett par år senare skrev till sin vän arkiater BÆCK⁴: »— — — visst voro det artigt att få en till China [genom drottningens bemedling] — — — nog äro här ämne; men alle äro rädda att komma på Ostindiska skeppen, sedan Ternström⁵ dog av chagrin, — — — våra naturkunniga få alltid en miserabel hytt[a] och den värsta på skeppet, där de ligga som hundar; begabbas på resan, och då de komma ifrån landet måste stå under tyranner, och lära alltför dyrt, vad förmån det är att stå under en stor och nådig överhet; ty de nedrigas regering är grymmast, många ville gärna gå, men alla äro rädda, som läsit Ternströms journal och hört Osbecks klagovisor».

II. D. Carl Pet. Thunberg, dat. Stockholm d. 20 Maji 1776.⁶ Allmänna Bibliot., St. VIII, 30 Maji 1776.)

¹ JOHAN OTTO HAGSTRÖM, f. på Frösön 24 juni 1716, provinsialmedikus i Östergötland, d. 12 mars 1792.

² FREDRIK HASSELQUIST 1722—1752, avled 9 febr. på forskningsfärd till Egypten och Palestina i byn Bagda utanför Smyrna.

³ *Bref och skr.*, I: 7, sid. 35.

⁴ ABRAHAM BÆCK 1713—1795, arkiater, preses i Coll. Med.

⁵ CHRISTOPHER TERNSTRÖM 1703—1746, präst, botaniker, avled under forskningsfärd i Bortre Indien. Om honom se A. GRAPE i Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift, årg. I.

Lyckan var ej längre Linné och hans disciplar så gunstig. Ett par år senare nådde väl de sorgliga tidenderna sin kulmen, då den djupt bedrövade arkiatern i brev till vännen Bæck skrev: »Den store Vultur är död».¹

För Osbeck och Montin hade stunden kommit, då de på allvar skulle skiljas från Uppsala, från arkiater och kamrater. De gingo skilda vägar i livet. Jag följer dem var för sig, tills deras vägar efter flera år åter löpa samman, då de båda linnéanerna som välbeställda män i staten kommo i tillfälle att tillsammans fortsätta med Linnés scientia amabilis.

MONTIN RESER TILL LAPPLAND.

På Linnés uppmaning företog Montin 1749 en resa till fjällen. Han skrev därom: »Intet företag är så besvärligt och mödosamt att en intresserad forskningsresande skulle lämna det oprövat — — — kanske även med risk för hälsa och liv. Sanningen härav bestyrkes av många berömda botanisters levnadsöden.» I förkortad form och i översättning skildrar jag resan med hans egna ord: »Allt i naturen stod i flor och grönska, då jag den 16 maj lämnade Uppsala och begav mig till Stockholm för att medfölja ett fartyg, som inom få dagar förde mig till Luleå i Västerbotten. Sommarens inbrott bjöd mig att påskynda min väg längs Luleälv. Jag trängde därför fram i Lappmarkernas täta och mörka skogar och nådde den 16 juni Kvickjocklapparnes kyrkplats, belägen vid själva foten av fjällvärlden. Här återfann jag på en sten vid nämnda kapell den Lichen, som Dillenius² fått från Virginien. Min iver att få skåda de höga och snötäckta fjällen betog mig all tanke på vila. Det lyckades mig ej endast att genomvandra en nästan arktiskt belägen jordkrets, utan ock att i Lule Lappmark samla och undersöka örter och växter, förut med iver och flit eftersökta av arkiatern Rudbeck j:or³ 1695 och särskilt av arkiater Linnæus. Med ej få av dessa örter har jag riktat den akademiska trädgården.

En av ingen förr skådad flora har större behag än en annan, och den lapska floran tillfredsställde i fullt mått min förväntan. Visserligen följde jag hack i häl på två högt förtjänta män i den botaniska republiken, särskilt att nämna arkiater Linnæus; likväl reserverade lyckan för mig några observationer och en eller annan förut okänd civis i vår flora.

¹ PETRUS LÖFLING. Brevet är dat. Upsala 1757 d. 29 juni. Se *Bref och skr.* I: 5, sid. 28.

² JOHAN JACOB DILLENIUS 1684—1747, botanices prof. i Oxford.

³ OLOF RUDBECK d. y. 1660—1740, botanist, språk- och fornforskare, företog 1695 en resa till Lappland; av resebeskrivningen utkom första delen *Nova Samolad sive Lapponia illustrata* 1701, övriga delen av manuskriptet förstördes genom våldelden 1702.

Särskilt en mossart, nästan den mest sällsynta och säregna i hela herbarieväsendet, vanligen kallad parasollmossa [*Splachnum umbraculo plano*, vanligen *luteum*]. Den växte [i Torne och Lule lappmark] nära Tjomitis vid sidan av fjället Snirack [Snjerak] och i Jockmock ävensom i Västerbotten vid Kalixälvens mynning och blommade i början av juli.

Petrus Adlerheim¹, bergmästare i Västerbotten och framstående botanist, en gång Linnæi ledsagare på dennes Gotlandsresa, sände 1746 Linnæus några sällsynta växtslag, som hörde hemma i Torne Lappmark; en av växterna var just mossan med den gula parasollen. Han hade funnit den vid Kengis och gav den namnet Parasollmossa. Året därpå skickade han levande exemplar av den jämte andra mossor från Lappland för att införas med den akademiska trädgården, men de dogo inom kort ut. Adlerheim tillkommer äran att ha varit upptäckaren. Genom arkiater Linnæus kände jag till allt detta här, innan jag företog min resa, och hoppades kunna uppspåra mossan och blev ej heller besviken därpå. Ty knappt hade snöfjället kommit inom synhåll, då jag ej långt från ett nybygge kallat Tjomitis på murkna trädstammar i träsket såg den omtalta växten i massor. Några dagar senare, just när jag ämnade bestiga fjället, fann jag vid bergssidan samma växt, som därefter ej syntes till under hela min färd, förrän jag vid min återkomst påträffade den återigen vid stranden av sjön Purkjaure, 1¹/₂ mil från Jockmocks kapell.

Den andre okände civis i vår flora var en ny *Juncus* [*J. biglumis*], som växte på fuktiga ställen samt plockades av mig högt uppe på Snirack. Vid besök i Kalix observerades av den lapska faunan *Colymbus minimus*, en lomart kallad Fjorna och av västerbottningarna Skrenlom.² Den kan ej flyga och endast förflytta sig genom att simma; övergiven av övriga fåglar tros han övervintra liksom svalorna på sjö- eller flodbotten, så berättade enstämmigt befolkningen i Västerbotten.³

För mig har det ej heller synts vara ett onyttigt arbete att, så mycket det varit mig möjligt under min skyndsamma resa, uppteckna dels vad jag såg med egna ögon, dels andras samstämmiga berättelse om läkekonsten i Lule Lappmark. — — — Alla fjällappar äro muntra och så är ock fallet med skogslapparna, varför det förvånar mig att dr Fjellström betecknat dem som melankolici. Ett bevis på deras kroppsliga vigör och raskhet utgör deras långa vandringar, i det de på en enda dag kunna till fots tillryggalägga 7—8 mil.

Den hårda vinterkölden, brännvinsmissbruket och deras iskalla dryck

¹ PEHR ADLERHEIM 1712—1789, bergmästare i Västerbotten och Lappmarken 1746, bergsråd 1762.

² Jfr *Lärda Tidningar* 1750, N:o 26, 2 april.

³ Uppgiften senare betvivlad av SOLANDER och Linné. Se övers. av *Migrations avium* i denna ärgång.

har förvägrat dem reslig kroppsbyggnad och fylliga lemmar. Under de två månader jag strövat kring på deras område hade jag sålunda tillfälle att se, hur föräldrarna ej sällan gävo brännvin åt sina knappt tvååriga barn. — Lappen intages lätt av fruktan och skräck, så att han påverkas även av rätt obetydliga anledningar endast de äro oväntade och oförutsedda. Jag kunde sålunda genom att blotta min värja injaga en skräck hos dem, som varade i många dagar, men däremot aldrig med skjutvapen, ty dylika kände de till. Deras svartsjuka bör jag ock omnämna. Detta annars lyckliga folk lider jämväl av vredesutbrott och sinnlighet ofta i häftigaste grad.»

Montin kommer därefter in på kapitlet om lapparnas sjukdomar. »De äro få till antalet, ej heller anses de särskilt farliga med undantag av barnsjukdomarna — — —. Dessa ödelägga däremot otroligt många människoliv, så att dödligheten i första levnadsåret utgör hälften av samtliga dödsfallen, som väl snarare än något annat är orsak till att ökning i befolkningssiffran knappast äger rum. Orsaken till en sådan dödlighet är ej svår att förstå och beror på hård och nästan grym behandling av de späda livet. Sedan man tagit upp dem ur det varma badet, håller man dem nakna i kölden och doppar dem i sjö- eller älvvattnet. Det har jag själv sett nära fjällets rygg, varest vattnet var mycket kallt på grund av tillflöde från smältisen. Ungdomens sjukdomar äro mest phlogistica, särskilt pleuritis och peripneumonia, samt catarrhales. Dessutom förekommer hos lapparna colica med tormina eller häftiga spasmer, fluor alvi, cephalalgia, otalgia, odontalgia och perniones.

Blott en enda sjukdom vill jag närmare omnämna. Gordius¹, ett slags mask, som bönderna kalla onda bettet och väl känna till, är den verkliga orsaken till colica spastica [bukrev], det hade jag tillfälle övertyga mig om, och saken är bekant för de flesta lappar. Ej heller tror jag mig taga miste, om jag härleder alla häftigare morbos arthriticos från samma orsak. Ty

¹ Se LINNÉ, *Miracula Insectorum* i *Amoenitates Acad.* Vol. 3, 1756. sid. 322—323: »Befolkningen i Norrbotten omtalar allmänt att, då träskan sommartid uttorkat, någonting kommer flygande i luften, som då det intränger i kroppen vållar svåra smärter och om det inkommer i de ädlare delarna eller införes med födan förorsakar en oundviklig död — varför man plägar genast skära bort ett sådant sår om det låter sig göra — . Förr voro dylika åkommor ej heller så sällsynta i sydligare delar av Europa. Sanningen härav betygar Göteborgsläkaren Petrus Naaldyck [Naaldewyck], belger till nationen. Han säger ordagrant i sin bok *Libri Philippici de equis*: Den masken är farligast av alla, som belgerna kallade *Cyclus*, och som på en enda timmas tid förorsakade döden och som man ej oförtjänt plägade kalla *Mors*. Botemedel: Masken utskäres omedelbart eller brännes med glödande järn — — —». Författaren tillägger bl. a.: »Bland den oförståndigare allmänheten tror man, att det onda förorsakas av Gordius, vilkens ägg skulle spridas genom luften och inkommen i organismen skulle förorsaka denna plåga. Jag kan dock knappast förmås att tro därpå, då varken iakttagelserna eller analogien med vermes stöder denna mening — — —.»

ingen fanns, som ej kände till, att den där masken genomborrar både kött och senor och att då den angriper periost och systema nervorum, den ock kan uppväcka arthritiska symtom. Tormina colica framkallades av Tenia.»

De följande kapitlen voro ägnade läkemedlen. »I första rummet må nämnas *Angelica sativa*. Första årets rot eller andra årets stjälk förtäres för att stimulera en trög mage och lugna den vid colica spastica. Både män och kvinnor tugga den i brist på tobak för att framkalla saliv. Stjälken eller blomknopparna kokas med mjölk och detta avkok ges de sjuka vid katarrala sjukdomar, inflammationer och diarré. *Sonchus lapponicus*, stjälken nyttjas som aptitförbättrande. I lappmedicinen intar *Nicotiana* en given plats. Oljan användes invärtes vid colica spastica. *Nicotianapulver* blandas med en tredjedel eneträdsaska, som man skaffar sig genom att förbränna de yngsta delarna av årsskotten på en »bakvänd» sten. Denna blandning brukas att lösa snuva och lindra huvudvärk. Några lappar omtalade att två, högst tre stycken bär av *Daphne* intagas mot kvaljningar och inflammation, att den förr måtte mogna, men köpmännen i Lule berättade mig att detta ofta visade sig farligt, vilket jag håller för troligt. Ett ingalunda pålitligare medikament var *Semen strychnidis* [rävkaka]. Man tar in ett väl sönderskuret halvt frö i vatten eller brännvin vid kolik. Denna åkomma har jag ock sett dem kurera med dekokt på pilbark jämte mycket salt. Dysenteri, som är mycket sällsynt, bota de med en kall vattenlösning på björkaska. Av utväxten på barken av en gammal björk göra de sin Moxa, en utmärkt panacé för de flesta smärtor. Björngalla är i Lappmarken ansedd som ett »ankarfäste». Med den insmörjas värkande lemmar. Samma värde har *castoreum*¹ vid colica spasmodica etc. Det fett som sitter i bäversvansen användes också och intages matskedvis av de sjuke för att bringa inflammationerna till mognad. Kokad och silad sältran är ett starkt och nyttigt läkemedel vid ischuria² — — — medlet är efter vad jag fann mera känt av kloka gummor i Västerbotten. En dylik käring botade med detta medel landshövdingen i Västerbotten, Widemeyer, som drogs med den svåraste ischuria och blivit lämnad åt sitt öde av fältskärerna i Torneå. Fettet i renosten smältes vid eld och brukas som resolverande medel vid värk i mammae och andra kroppsdelar, att fördela perniones och restituera excorierad hud. Vid ögonåkommor använda skogslapparna örn- eller svangalla som liniment.»

Av manuella åtgärder omnämner Montin särskilt tvenne: Utskaffandet av Gordius, den supponerade masken vid panaritium, och hårdragningen vid bakrus. Om det förra skriver Montin: »Gordius, som även Linnæus tidigare antagit, konstaterade jag med visshet genom lapparnas iakttagelser, vilka ofta försiktigt extraherade den ur kroppen».

¹ Bävergäll.

² Urinstämma.

Montins färd gick vidare över fjällen till norska kusten vid Rörstads kyrka (vid Torefjolen). Tvingad av väderleksförhållandena måste han återvända samma väg till Luleå, gjorde därvid en avstickare till Kalix marknad, om där till äventyrs skulle finnas något värt att anteckna, samt återkom sjövägen till Stockholm den 26 september efter ungefär 20 veckors bortovaro »med rika samlingar av levande och pressade växter».

Denna skildring är ett av mig gjort utdrag i starkt avkortad form av Montins tvenne akademiska avhandlingar över resan. Den gav honom nämligen stoff till två disputationer, den ena i Uppsala den 28 mars 1750 under Linnés presidium, om *Splachnum*¹, den andra i Lund den 29 juni 1751 för medicine doktorsgraden under EBERHARD ROSÉN ROSENBLADS² presidium, *De medicina lapponum lulensium*. Montin hade av ej fullt klarlagda orsaker återvänt till akademien i Lund efter någon fnurra på tråden mellan honom och Linné. Den förre hade nämligen mötts av en oväntad motgång i befördringsvägen. En medicinsk adjunktur upprättades på Linnés tillskyndan i Lund. Montin fick akademiska konsistoriets och prokanslerns förord och kände sig nog tämligen säker på befattningen, men blev förbigången, i det LIEDBECK utnämndes. Montin ansåg orsaken vara Linnés utlåtande i ärendet till universitetets kansler. Thunberg anför i sin minnesteckning att »någon särdeles omständighet bidrog till att vända arkiatern von Linnés ynnest ifrån vår Montin till dåvarande filosofie magistern — — — Liedbeck, varigenom Montin icke allenast gick miste om denna förväntade syssla utan ock utestängdes för alltid ifrån läroverket, där annars hans rätta ställe tycks hava varit att gagna». — Efter disputationen i Uppsala om *Splachnum* tog Montin sin filosofiska examen, för därefter till Göteborg och stannade hos sin ålderstigne far till början av 1751, då han begav sig till akademien i Lund, där han samma år undergick teoretisk och praktisk examen i medicin, gjorde sin gradualdisputation och promoverades till med. dr den 14 oktober 1751 av dåvarade promotor, med. professor Eberhard Rosén Rosenblad.

Utgången av nämnda befördringsärende blev en akademisk cause célèbre. Att saken hade skriftligt varit på tal mellan Linné och hans förtrogne, arkiatern Bæck, framgår av ett brev till den senare från Linné, där han skrev: »Herr Montin var en av dem jag rekommenderade, och det, då han därom aldrig sökte, med de störste elogier. Jag kan intet mera där vid göra».

Linnés bästa försvar i denna sak var hans egen skrivelse³ i ärendet

¹ SKARSTEDT skriver i *Göteborgs stifts herdaminne* om Lektor Jonas Magni Montin (sid. 222): Sonen Lars dedicerar sin disput. »*Splachnum*» 1750 till G. Wallin och M. Ekström, J. Comenius (Söndrum) och C. L. Dryander ss. »*adfinibus*».

² EBERHARD ROSÉN ROSENBLAD 1714—1796.

³ Originalbrevet bland Kanslersskrivelser, Riksarkivet. Ej tryckt bland *Bref och skr.*

till Lunds akademis kansler, greve JOHAN GYLLENBORG.¹ Den visade att han så opartiskt som möjligt vägt vederbörandes förtjänster och brister mot varandra och var av följande lydelse:

Det behagade Eders Höggrefl. Excellens wid min sednaste warelse i Stockholm nådigst anbefalla mig at inkomma med underrättelse om de Medicinæ alumnis, som hade största insicht uti Botaniqven och dertil woro underbyggde med solide och Academicke Studier i Medicinen, at Eders Höggrefl. Excellens deraf kunde inhämta, huruwida någon af dem woro tjenlig at förestå en Medicinsk Adjunctur och derjemte excolera den prächtige trädgård, som genom Eders Excellences höga omsorg nyligen blefwit anlagd wid Lunds Academie, hälst och emedan det synes nästan omöjligt, at Medicine Professores vid Lunds Academie kunna hafwa tid och råderum, at skjöta ett så stort wärck utan hjelp, som fordrar hwar dag och timmes omsorg, der de eljest som sig bör skola drifwa de dem nådigast anförtrodde Professioner: Till Allerödmjukaste hörsammande af denna Eders Höggrefl. Excellences nådige befallning kan jag endast gifwa förslag på följande.

1:o Fridericus Hasselqvist Ostrogth och Medicinæ Licentiatius är icke allenast underbygd med solide academiska Studier så uti Humanioribus, som sjelfwa Medicinen, hwilka han bewisat så igenom twenne publique disputationer, som Examina uti Theologia, Philosophia samt Medicina tam Theoretica quam Practica, hwilka alla han så giordt til nöjes, at jag trygt kan lemna honom det rättmätiga witsord, at han waret ibland de allrabäste Medicinæ Alumnos, som wid Upsala Academie blefwit upparbetade och at han med all heder kunde förestå en Medicinsk Adjunctur: Utan alt detta har han uti Botaniqven giordt stora profecter och för denna wetenskapen fattadt en så stor affection, at han, utan at ambitionera något annat begaf sig den 2 Augusti sistledne på en den efwentyrligaste resa i werlden at besöka Palæstinam och Ægypten endast til den ända, at han der måtte samla och beskrifwa allehanda slags växter och djur med hwad mera, som naturen frambringar och alt detta utan något synnerliget understöd af Publicum eller andra, drefwen af en innerlig åtrå at illustrera vetenskapen, hwilken wid sin hemkomst om 2 åhr, der den Högste sparar honom lifwet och gifwer honom en lycksam resa, lærer wara i stånd at mycket illustrera denna wetenskap.

2:o Joh: Gust: Wahlbom² Calmariens: har efwen wackra studier så uti humanioribus och Philosophicis, som sielfwa Medicin, hwilka han bewisadt sig äga så uti Examinibus som under disputerande; har dessutom mäst lagt sig på Botaniqven och gifwer ganska stort hopp om sig at blifwa en solid Academicus, at jag icke twiflar med mindre han skulle kunna uppdrifwa till alles nöje denna wetenskapen.

3:o Eric Gust: Liidbeck.³ Vermeland: Philosophiæ Magister och Docens uti Oeconomien wid Upsala Academie, borde primo loco nännas såsom den der i flere åhr tillbakars waret min flitigaste åhörare wid demonstrationerna och följeslagare på resor och nästan helt och hollet lagt sig på Botaniqven och deruti giordt rätt stora framsteg, hwilken jag woro säker, at trädgården kunde bringas

¹ Greve JOHAN GYLLENBORG till Skenäs 1682—1752, riksråd.

² JOHAN GUSTAF WAHLBOM 1724—1807, provinsialmedikus i Kalmar län, förste livmedikus.

³ ERIK GUSTAF LIEDBECK 1724—1803, prof. Hist. Nat. & Oecon. i Lund.

i stånd, men det endaste, som honom fattas är det, at han icke gjordt Medicinen til sitt Studium utan appliceradt Historiam Naturalem til Oeconomien.

4:o Lars Montin. Gothoburgens. har i flere år studeradt wid Lunds Academie, hwarifrån han reste til Upsala Academie för några år sedan at lära sig Botaniqven och Historiam Naturalem, uti hwilken han ock gjordt stora progresser och af kärlek för Botaniqven detta år rest öfwer Lappland och Fjellen at se och samla, hwad han tillförne icke kunnat ehä, han woro ett mycket skickeligt subject der han hade gjordt Medicina til sin wetenskap den icke waret hans.

Flere än desse fyra wet jag icke at tillgå, som kunna, som sig borde, användas til cultur af den trögard, som Eders Högreffweliga Excellences höga omsorg med climatet gjordt til ett oförlikeligt hopp.

jag framherdar med outhörlig diup wördnad
Eders Högreff. Excellences
underdånödmuige tienare
Carl Linnaeus.

Upsala 1749

d 29 Septemb.

Linnés goda hjärta förnekade sig sannerligen icke i detta officiella uttalande. Faktiskt inneslöt han alla fyra föreslagna i universitetskanslerns ynnest, dock kanske främst Liedbeck. Ingen kunde emellertid med skäl klaga över mannamån. Det var ej lätt för den höggrevlige excellensen att med ledning av Linnés skrivelse fatta ståndpunk, men slutligen gav han Liedbeck sitt förord.

Montin bosatte sig efter promotionen i sin hemstad, där han lär förvärvat en anseelig praktik. Kanske han närmast tänkt sig att därstädes vinna ersättning för den adjunktur, han gått miste om. Det var starkt på tal att ett lektorat i Hist. Natur. skulle inrättas vid Göteborgs gymnasium. Den förut omnämnde Jonas Ahlelöf, apologista vid trivialskolan, länade i brev till Linné den 1 april 1752 ett meddelande därom: »Medelst ett Lectorats ledighet här vid Gymnasium är nu rum öppet för Hist. Nat. Lection. Önskligt vore att vår ort kunne få fågna sig av en så stor förmån. Doktor Montin, som nu är här i staden, säges med allo makt söka samme lediga lection och Consistorium väntar allenast på Hans Kongl. Maj:ts utlåtelse.»¹

I själva verket väntade konsistorium och biskop alls ej på en dylik utgång, åtminstone den senare motarbetade planen. Biskopen, JÖRAN WALLIN², som låg vid riksdagen, skrev sålunda i februari 1752: »--- -- låt oss ingalunda gå ifrån vår förra mening om Provincialmedicus varigenom en hel lection med dess lön framdeles skulle aldeles försvinna. Innan riksdagens slut få vi väl höra något mer. Hæc sub rosa.» Den 26 mars skrev han bl. a.: »Här är icke periculum in mora. Uti Consistorii notifikation

¹ *Bref och skr.*, I: 3, sid. 8.

² GEORG WALLIN d. y. 1686—1760.

om vacanser nämnes intet om Hist. natur., som likväl är nödigare för vår ungdom än medicine. — — — Doctor Montins brev har jag ock fått, men kan nu intet därpå svara.» Slutligen skrev Wallin den 4 maj: »— — — Hoppas med Guds hjälp slippa löna en provincialmedicus med Gymnasio tillslagne stat.» Meningen synes således varit, att Montin för lönen som lektor i Hist. Nat. samtidigt skulle varit provincialmedicus. Det var nog väl att Montin slapp ifrån denna dubbla syssla. Saken tyckes ha ordnats så, att Logices et Phys. lectorn även fick åliggande att undervisa i Hist. Nat. I sistnämnda biskopliga skrivelse tillade nämligen Wallin följande: »Täckes Ven. Consistorium giva H. Lectorn Mag. R. Roempke¹ det svaret på hans i går ankomna skrivelse att jag för min del gärna samtycker därtill, att han — — — till midsommar allenast publice läser fysiken och Nat. historien in genere utan att agera peripateticus in Botanicis.² Jag borde själv svara honom därom, men tör nu slippa, fatigatus — — — satis. Vi dragas alla med bevillningar.»³

Montin hade i sitt örtsamlande och sitt stadigt växande herbarium en hälsosam avledare för påkommande förtretligheter i befordringsvägen.

Man har nog ej till sitt fulla värde uppskattat den gåva Linné givit sina medicinæ alumnes genom att ha väckt deras intresse för botaniken, som kom dem att glömma många tråkigheter och brydsamma situationer, med ett ord lättade deras crux medicorum och samtidigt ökade deras observationsförmåga. Varje vår väckte på nytt hågen för herbationer och växtbyte. Ett typiskt »vårbrev» från Montin till Liedbeck i Lund, som visar att det hos den förre ej fanns spår av animositet mot hans lyckligare medtävlare om adjunkturen, var av följande lydelse⁴:

Välädle och Vittberömlig Herr Adjuncte och Horti Præfecte, Högtråde Min Käraste Broder.

Övermåttan gratulerar jag dig till lyckelig återkomst från Tyskland och ej mindre till förökning på lönen. För besväret med min paqvet tackar jag. De mesta örter har jag fått namn uppå, och ville gärna communicera dig dem, om jag får någorlunda från dig på dem du fått. Här innelyckt översänder jag dig 4 ostindiska örter, som äro rare: 1. Ett gräs, är Artistida från Ascention. 2. En lång växt med rötter är Bartramia. 3. En Didynamist med stor blomma är Barleria. 4. Caule volubile är Periploca. Hade jag flera; skulle du få flera.

Nu är snart den tiden, att botaniquven skall börjas; var då av den godhet mot mig, och lägg in ett exemplar av Morus med fullkomliga blommor och blad. Fås både sorterne Morus, åstundas båda två. 2. [bladen] stjälk med blad av den Cornus som växer i Professor Harmens⁵ trädgård; stjälk med blommor

¹ MAGNUS ROEMPKE 1717—1784, lektor 1750 i logik, fysik och hist. nat.

² Anordna botaniska exkursioner.

³ Göteborgs Domkapitels inkomna handlingar.

⁴ Liedbeckska brevsaml., Lunds univ. bibl.

⁵ GUSTAF HARMENS 1699—1774, Lund, prof. i medicin och philosophia experimentalis.

hade jag förut. 3. Helleborus H. U 2¹ vilken växer i trädgårdarne hos några i Lund. 4. Den svenska Reseda. Jag litat på din godhet härutinnan. Skulle några andra fås som äro rare; gör mig en särdeles tjänst därmed. Har du fått av mig den lilla Marchantia; annars tör jag kunna skaffa henne. Åstundas något härifrån orten; är jag redebogen till din tjänst. Jämte hälsningar till vänner och gynnare är städse med särdeles estime

din redelige vän och tjänare

Gborg d 26 apr. 1753.

Lars J. Montin.

Om Montins verksamhet i Göteborg är i övrigt föga känt. Den inföll samtidigt med att assessor ZIMMERMAN² bestridde stadsfysikatet därstädes. Då Zimmerman tycks varit sjuklig, är det sannolikt att Montin varit hans adjunkt eller biträde. År 1754, samma år som Zimmerman avled, undfick Montin landshövding HUMMELIJELMS³ kallelse »att emottaga förvaltningen av Provincialmedicissysslan i Halland under dåvarande doktor Martins utländska resa». Två år senare utnämndes Montin till ordinarie innehavare av sysslan. »Av ingen äregirighet retard» försakade han som provinsialläkare i Halland flera bättre beföringsmöjligheter och beslöt att icke vidare flytta från orten, offrande hälsa och krafter i sitt ämbete, vars plikter han med den största samvetsgrannhet fullgjorde.

OSBECK FAR TILL KINA.

I Halland hamnade också till sist Osbeck. Närmast efter sin Uppsalatid fick han en kondition i Stockholm. Sedan upplevde han åtskilliga fata som skeppspräst och linnéanskt sändebud i Kina och Ostindien samt blev efter återkomsten huskaplan hos greve C. G. TESSIN på Åkerö, som därjämte anslog särskild lön åt honom som »sin botanicus», vilken dessutom skulle ha vård om naturaliesamlingarne på Läckö.

När Osbeck lämnade Stockholmskonditionen medförde han ett för honom dyrbart och viktigt aktstycke, nämligen Linnés rekommendations-skrivelse till direktörerna för Ostindiska kompaniet »angående hans applikation till naturkunnigheten, som han är sinnad att hos Herrar Direktörer söka sin befördran som skeppspräst. — — — Denna Osbeck kan jag här till så mycket mera vördsamligen rekommendera, som han ibland Theologiæ studiosos av Natione Gothoburgiaca, icke allenast är den endaste, som med allvar lagt sig på denna vetenskapen utan ock den enda av hela stiftet, som häruti gjort ansenliga framsteg, och äro få av de andra stiftet,

¹ LINNÉ, *Hortus Upsaliensis*, 1748. Arten är *Helleborus niger*.

² GUSTAF ZIMMERMAN 1703—1754, stadsfysikus i Göteborg.

³ HANS HUMMELIJELM 1694—1772, landshöv. i Hallands län 1750—1761.

som på något sätt skulle kunna honom föredragas; så att Per Osbeck är ett utvalt ämne till en sådan befattning och äger icke allenast dygd, skickelighet med andra vackra vetenskaper utan och det som intet alltid följer uppå arbete, nämlig naturlig inclination till alla delar av naturkunnigheten — — — ».

Denna skrivelse från Linné var liktydig med ett Sesam öppna dig. För Osbeck fanns hos »direktörerna» inga lyckta dörrar. Nu återstod ytterligare endast prästvigningen, vilken skedde den 12 oktober samma år.

»Notum, testatumque facimus, nos hoc ipso die in conspectu Ecclesiae, memorato D:no Petro Osbeck in templo Urbis hujus Cathedrali, per serias preces & impositionem manuum in Nomine S. S:tæ Trinitatis sacros contulisse ordines — — —.»¹

Bland Osbecks övriga dokument fanns även det testimonium academicum, som rektor vid Uppsala akademi, professor ENGELB. L. HALENIUS, den 17 sept. 1750 åt honom utskrivit. Det innehöll ampla vitsord och slutade med följande smickrande ord: »Det lovar jag, och intet kan väl angenämare beröra både honom och mig, att jag allt framgent skall med största tacksamhet och högaktning erinra mig och omtala honom.»

Den 22 oktober kunde kontraktet utfärdas »att vi hava antagit Hr Peter Osbeck till skeppspredikant uppå Compagniets skepp Printz Carl, för den expedition, som därmed under Hr Carl G. Lehmans Commando nu kommer att göras åt Canton och China — — —».

Lönen bestämdes till 24 daler s:mt i månadspenningar, varav tre månader i förskott, »resten vid dess Gud give! lyckliga hemkomst». I stället för fri förtäring, som avskaffats, skulle bestås honom »efter lyckelig gjord resa» i privilegiepengar och ett för allt 600 dal. s:mt.

I brev² till adjunkt Liedbeck i Lund från Osbecks gode vän, Pehr Löfling, ägnade denne Osbeck några rader och vänliga tankar på färden, i det han skrev: » P. Osbeck, hans ärevördighet prästen vid Ostindiska Compagniet, har väl rest i början av denna vecka ifrån Göteborg på det skepp, som nu går åt Ostindien. Bror kände honom, menar jag. Han var min intima vän, och en käck historicus naturalis och just fallen till det. Han hade många, ehuru rätt starka competitores till prästsysslan, men hans naturalkunskap övervägde de andras makt, så att han framför de andra blev utvald av direktörerna. Är icke nu ett starkt spel vunnet i denna saken? Jag gav honom en så vidlöftig och omständelig instruction på observanda, att om han fullföljer det så, som jag hoppas, så har han verklig heder av sin resa — — —».

¹ Jag gör härmed veterligt och betygar, att jag i denna stads domkyrka i den kristna församlingens närvaro under allvarlig åkallan och händers påläggning i den treenige Gudens namn invigt förutnämnde Pehr Osbeck till det heliga prästämbetet.» (Jöran Wallin.)

² I Liedbeckska brevsamlingen, Lunds universitetsbibliotek.

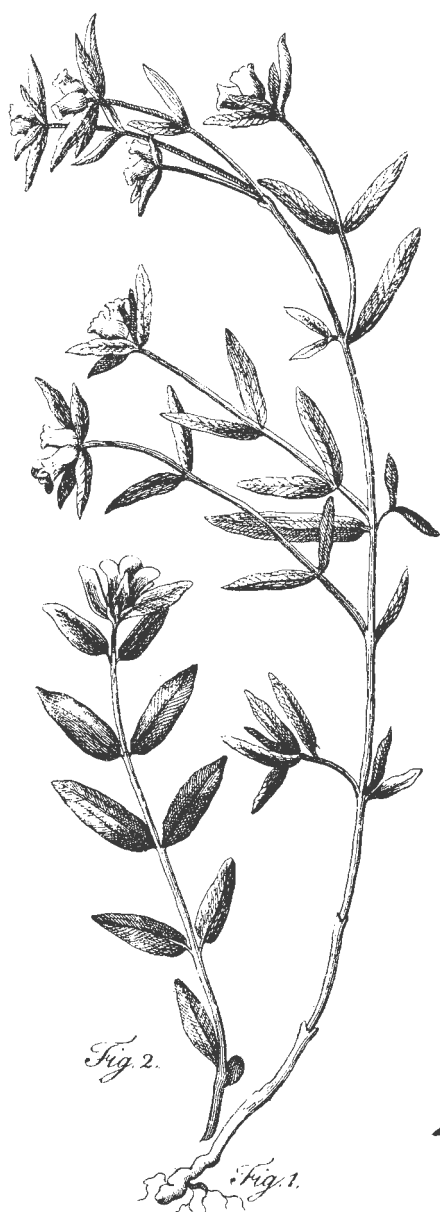

Fig. 3.

Fig. 2.

Fig. 1.

金香蘆

OSBECKIA chinensis
Som. hōcang-Lōa or Goldrose feather.

Den 18 november 1750 gick Pehr Osbeck ombord på det i Göteborgs skärgård vid Vargö Håla förankrade skeppet Prins Carl, destinerat till Canton, men först den 27 november kastade man loss, då skeppet för förliga vindar begynte sin färd till dessa avlägsna farvatten. Pehr Osbeck har utförligt skildrat sin resa i »Dagbok öfver en Ostindisk resa». Dagboksanteckningarna voro, som han sade, »korta och okrusade, på merendels oroliga ställen upptecknade» att man jämväl av skrivarten kunde se, »hur trögt pennan flyter i en mörk och välvande hytt(a) eller på kinesisk mark», där han ofta måste skriva med handen i fickan om plånboken. Resan avlopp på det hela lyckligt och efter nitton månaders frånvaro kunde man fälla ankar innanför Älvsborgs slott på förmiddagen den 26 juni 1752. Samma eftermiddag beträdde Osbeck »med hälsa och glädje» den svenska fosterjorden, dock först sedan tullstaten förseglat hans och de övriges hytter. Med hälsan var det väl kanske ej så helt, »första anblicken av hans förbleknade hy, intryckta bröst och klena kroppsställning lovade ej mycken styrka».

Kommerserådet LAGERSTRÖM¹ dröjde nästan en månad med att underrätta Linnæus om Ostindiefararens återkomst. Han hade dock haft dubbel anledning att skriva, som man förstår av följande: »Jag hade redan för några postdagar sedan bort underrätta Herr Arkiatern [om] Ostindiska skeppen Göta Lejons och Prins Carls och tillika bägge Herr Arkiaterns disciplars, skeppspredikanternes THORÉNS² och Osbecks lyckliga ankomst från Ostindien — — —.» En vecka senare kunde kommerserådet med en av handelsmannen BAGGE³ utsänd express till Linné uppsända en låda »med alla de örter och frön, som icke äro få, vilka Thorén och Osbeck samt tvenne andra begynnare uti botaniquen — — — samlat jämte några av Osbeck i god välmening hemförde, men illa konserverade fåglar».⁴

Osbeck var populär hos direktörerna. För andra gången utsågo de honom till skeppspräst, denna gång för skeppet Adolf Fredrik, som skulle avgå i november samma år. Lagerström skrev att Osbeck »var älskad av var man», skötsel och biträde skulle ej fattas honom, och han skulle få komma med »ganska beskedliga och kuriösa superkargörer». Anbudet var frestande, ty Osbeck var förmodligen rätt barskrapad efter att han den 6 oktober hade till herr OLOF STRÖM i Göteborg klarerat ett i Canton den 28 september 1751 utfärdadt bodmeribrev å kontantlån mot 28 % med 10 £ 14 shilling och 9 pence sterling, men för sin hälsas skull vågade han ej resa. Kommerserådet skrev till Linné att »vår gode Osbeck är rätt sjuklig och klagar över andtäppa, som kommer och går och som efter mitt tycke härrör mera av Malo Hypochondriaco än av något fel i lungorna».

¹ MAGNUS LAGERSTRÖM 1691—1759, kommerseråd, direktör vid Ostind. Komp.

² OLOF TORÉN, skeppspredikant, d. 1753.

³ PETER SAMUEL BAGGE 1708—1779, grosshandlare i Göteborg.

⁴ *Bref och skr.*, I: 8, sid. 166 f.

Så småningom återkommo krafterna »genom måttlighet och väl avpassade vilostunder i förening med ett glatt lynne». Vintern gick och i mars följande år fick Osbeck en månads förordnande som vice pastor i Bollebygd. Under tiden gick Linné i Uppsala i väntan på honom. »Osbeck väntas dagligen med sitt sköna herbarium — —; då han kommer vill jag taga honom till Stockholm med mig», skrev Linné till Bäck, »då min bror som en stor Mæcenus scientiarum och efter baron Hårlemans¹ avgång säkerligen den allra största tackes det [herbariet] rekommendera [hos drottningen?]²».

Linnés omtanke om Osbeck var rörande. På hans förord blev Osbeck huspräst hos greve Tessin³, och då Linné av Bäck fått bekräftelse därom råkade han i extas: »Tack för brevet», skrev han, »jag blev lättad från en farlig börda. Tack, tusende tack min söta broder. Om jag hade min broder så nära, jag kysste honom 3 gånger mitt på munnen. — — — Aldrig kan Osbeck få säkrare och lyckligare, än om han är hos gref Tessin först; secundo om gref Tessin rekommenderar honom, till det wij få bägge mera vind; tertio om han giver honom den nåden att vara sin hovpredikant och vivere. Intet behöver mag. Osbeck komma hit, och icke för ro [skull], utan taga ambabus manibus ante capillatam fortunam. Gud ske lov att Hans Excellence kom ihåg sig att göra denna offert; jag må aldrig tro att Osbeck tager det i betänkande. Jag fick i dag med posten av honom intet brev. — — — det är nog tid att tala vid Hans Excellence Tessin om hr Osbecks lön till dess jag kommer dit; bed honom emellertid taga tillbudet med bägge händer. Han [Tessin] är resonabel; han rekommenderar och han kan göra mycket för honom, som hulpit mig och så många andra. — — —»⁴

Under fem år hade Osbeck goda dagar hos Åkerö herrskap. Greve Tessin var som den ömmaste far mot honom. Tessins iråkade obestånd gjorde det väl önskvärt för Osbeck att söka sig annan befordran. Tessin lade sig ut för honom hos biskop Jöran Wallin i Göteborg »att vid yppande tillfälle hugna herr magister Osbeck med missive och rum på något anständigt förslag». Men det följde varken missive eller förslag på den grevliga skrivelsen. Osbeck skrev därom vid tillfällig vistelse i Göteborg och fick svar från sin höge vän och gynnare, som sade sig vara »upprörd av herr magistrerns senaste skrivelse. Jag gjorde mig alldeles förvissad om högvördige herr doktors och biskopen Wallins (jag säger ej vänskap, ty den bör i sådana mål ej gälla) utan av dess lit uppå mitt vitsord.» Han hyste dock hopp om bättre tillfälle framdeles. »Emellertid är mitt hus och

¹ CARL HÅRLEMAN 1700—1753, friherre, arkitekt.

² *Bref och skr.*, I: 4, sid. 209.

³ CARL GUSTAF TESSIN 1695—1770.

⁴ *Bref och skr.*, I: 4, sid. 261.

min vänskap alltid herr magistern öppna, och så länge Gud mig vid liv uppehåller och min skugga välsignas, så skola varken skäl, tillgång eller bröd brista.» Brevet innehöll förutom vänskapliga försäkringar en sedel på 300 daler kmt för resekostnadernas bestridande, när Osbeck några dagar senare skulle återvända till Åkerö (varvid routen borde läggas över Läckö och Hällekis). Grevinnan hade stuckit in en liten biljett i brevet med en vänlig bön om att magistern ville vid Hällekis ta med sig den lavendel, som där var insamlad. Slutligen fick han även av greven en hel del kommissioner. I Göteborg skulle han inköpa en halv tunna insaltad Edelax och andra delikatesser. På Läckö slott skulle han avhämta 150 buteljer Bourgogne och medföra samtliga de försilvrade fransyska ljusstakarne. Inspektoren WELSTADIUS på Läckö borde för transporten av vinet anskaffa en liten jut- eller bondvagn, på det man måtte slippa besväret med ompackning, och allra helst borde vinet transporteras i förväg nattetid för att det ej skulle taga skada av värmen på dagarne.

1758 randades äntligen den dag, då Osbeck befordrades till vice pastor hos prosten DAHLBERG¹ i Hasslöv. Samma år äktade han prostens brorsdotter SUSANNA.² Tessin skrev och lyckönskade »Herr kyrkoherden och dess nya bolag, så att nöje, frid, lugn, och ymnog utkomst aldrig in- och utom dess väggar saknas måtte. [Detta] är min kära hustrus och min hjärtinnerligaste önskan under det vi druckit herr kyrkoherdens och dess kära hustrus skål.»

Två år senare, efter prosten Dahlbergs död, fick Osbeck konung Adolf Fredriks fullmakt på pastoratet. I juli 1762 gästades det nya prästhemmet av Tessin, »den oförliknelige herren med sin fru grevinna och hela svit». Saken var förberedd genom ett par skrivelser. Den 15 januari skrev Tessin: »I slutet av instundande maj tänker jag, vill Gud, begiva mig till Hälsingborgs brunn och därifrån sist i junii över Halland till Västergötland. Min fägnad bliver obeskrivlig, att således få se herr kyrkoherden vid dess hemvist, där jag mig ett par nattläger utbeder.» I slutet av maj kom en ny skrivelse: »Sista postvagnen tillbragte mig tre laxar, som h. kyrkoherden behagat översända. Min resa är fastställd till den 8 juni och efter ändad brunnskur hoppas jag i juli månad vid Hasslöv få avbörd mig, vad jag för laxarne kan skyldig vara.»

I HALLAND.

De båda ungdomsvännerna Pehr Osbeck och Lars Montin hade återfunnit varandra i gemensamt intresse för Hallands floristiska utforskande.

¹ HERLAC DAHLBERG 1684—1760.

² SUSANNA DAHLBERG f. 1730 i Varberg.

»Till egen förnöjelse underlåter jag ej», skriver provinsialläkaren Montin, »att flitigt anteckna de här i länet befintliga växter, varvid jag funnit, att ehuru denna provinsen är rätt mager, äger den likväl många Floræ invånare, som äro sällsynta uti andra delar av riket och några få, dem ingen förr sett inom Sveriges gränser. Så att jag tror mig, biträdd av den vittre kyrkoherden Osbecks medarbetande i samma sak, som ej försummar lämna mig del av vad han upptäcker, inom kort bliva ägare av en fullständig Flora Hallandica, där de allra finaste mossor ej äro förbigångne.»

Omdömena om det dåtida Hallands natur och lantushållning verka icke särdeles lovordande. Man får av dem en bestämd känsla av landskapets karghet och fattigdom. Osbeck yttrade i en uppsats om halländska hushållningen:¹ »Att Halland i äldre tider aldrig varit ansett för så uselt land, som i de senare, är en tydlig sanning, det förra hämtas av historien, det senare av en beklaglig erfarenhet; en del hemmansbrukare — — — äro i sämre tillstånd än gående tiggare.» Osbeck lämnade där- efter åtskilliga exempel på ogräs både i församlingslivet och i åkrarne. I Montins anmärkningar om flygsanden och dess kultiverande² gav även han eftertryckligt besked om det torftiga strandlandskapet och dess magra odlingar. Svårigheter av berg, mossar, kala ljunghedar och mager jordmån mötte lantmannen i Halland och dessutom flygsanden. Hela hemman voro så ödelagda att ej minsta tecken funnos efter dem. Söndrums socken hade av en hel by, som bestod av fem hemman, ej mer kvar, än ett ömkligt sandfält. Åtskilliga orter hotades dagligen med samma undergång. Sandbankarna hade redan hunnit nära intill själva boningshusen, en olycka, som ej endast byalag och socknar utan nästan hela strandkanten i Söderhalland och mellan Falkenberg och Varberg vore utsatta för i större och mindre grad. — — — Sandåsarne i Morup och Skrea sträckte sig i längden hela fjärdingsvägen; efter skedd avvägning av kommissionslantmätaren SCHWARTZ hade de, där de voro som högst. 65 alnars sluttning på ytter- sidan, 60 alnars inåt land, lodrätt höjd 25 alnar och basis med 115 alnars bredd.

I en bland Göteborgs domkapitels arkivalier befintlig »copia» efter Lunda Landebog står i en »fortegnelse på hwis skade Söndrums kald fått» precis samma uppgift som Montin lämnat. »1:o Fem garde ödelagde av sanden, och ganske borte. 2:o Mideltid, hwad skade sognen hafwer lidt av sanden, [siden] Landebogen bleff stifted, ses för ögon, i det woris Fellit, som wi skulde föde woris qweg paa, er i en jemmerlig maade owerlöben af sanden. 3:o — — — 4:o To egrar [åkrar] på Trottebergs gerde ligger under sanden etc. — — —»

¹ *Betydande hinder uti Halländske hushållningen och botemedel däremot* av PEHR OSBECK. (Fysiogr. Sällskapets handlingar, D. 1. 1776.)

² *Anmärkningar vid flygsandens cultiverande* av LARS MONTIN. (K. V. A:s Handl. 1768.)

Hasslövs prästgård.

Foto SÖLVE STENSTRÖM.

Traditionen om sandflykten är ej heller alldeles utdöd. I Åmot vid Mellby, en halv mil väster om Laholm utåt havet vet man ännu berätta, att för mer än 100 år sedan försvann vid en storm en av gårdarne därstädes under sanddynerna. Detta gick så fort att folket hals över huvud måste utrymma den och ge sig därifrån. Gården lär vara utsatt på äldre lantmätarkartor före 1800-talet, men ej efter denna tid.

Lika trist var landskapet och kanske ännu mer kalt i Nordhalland, bruna ljunghedar och gråa berg, magra tegar inom fallfärdiga stengärdsgrårdar; havet gav dock liv åt den mestadels låga stranden. Lektor JOHAN ROSÉN¹ i Göteborg, som önskade befordran till kyrkoherdebefattningen i Onsala i Nordhalland, skrev till domkapitlet för att stärka sin kompetens: »Som jag rest till academien [i Lund] för att göra mig i synnerhet underlättad om plantage- och skogsplantering, alltså bleve förmodligen allmänheten bäst betjänt, om jag kommer till ett skoglöst pastorat sådant som Onsala.»

Om lanthushållningen må anföras ett litet stycke av hejderidaren NILS STENSTRÖMS berättelse till landshövdingen om skogsskötseln och den allmänna hushållningens bedrift 1768.² »Vad åkerbrukets dyrkande vidkommer, så strävar väl menigheten efter förmåga i allmänhet att hålla det vid makt,

¹ JOHAN ROSÉN 1726—1773, eloqu. et poeseos lektor vid Göteborgs Gymn. Se RÖDING: *Bidrag till Göteborgs Latinläroverks historia*, III, sid. 64—69.

² Ankomna brevs diarium, Jägeristaten, Lunds Landsarkiv.

Foto SÖLVE STENSTRÖM.

Gamla bokar i Hasslövs park.

som man efter man kan innehava, men erbjuder sig någon på fäladsmark uppodla någon — — — obrukad jord till hemmanets förbättring eller torps skattläggning, får han genast sådant motstånd, som avhåller honom från en sådan nyttig och nödig hushållning, i fara att råka uti ett med sig förande ruinerande procedere, oaktat en frälseman i en sådan fälad kan äga både större och mindre antal torpställen och årligen flera tillsätter, som uppfyller fäladerna med långt större antal kreatur, få, får och getter, än som en halvgårds hemmansägare i byalaget kan av sig kasta, som pekar därhän att de hårt skattade hemmansbrukarne få gå under och lämna torpen öfverväldet. — — — Spannmålsköpet har på några år tillbaka i allmänhet någorlunda för det mesta upphört. Eljest har hela orten, dock mest ståndspersoner och — — — hemmansbrukare, som ej kunna umbära tjänstfolk, stor orsak att klaga över den landseden, som nu en tid sig yppat med tjänstefolkets löpande utur länet, dels till Skåne och dels till sillefiskerien vid Göteborg, i det löst folk går nu nästan mangrant dit samt hava med sig härifrån orten all dess sågelvara utom ett visst mått brännevin för varje person, vilket de utan någon förtjänst eller arbete vid fiskerierna förtära, sig själva till ganska liten inkomst, men deras matfaddrar, husbönder och föräldrar till större olägenhet och skada, i synnerhet som hemmanens vanskötsel under den tiden de borta äro, märkeligen ökas, utom den dyra tiden som sådant här i länet förorsakar, så att därest härå ej rådes bot måste landet särdeles lida.»

Av denna framställning förstår man något bättre vad Osbeck menade med ogräset i församlingarne.

Det var i detta fattiga landskap med dess ekonomiskt beträngda befolkning som Pehr Osbeck och Lars Montin blivit bofasta, vad mer var, de lärde älska både landet och folket. I floristiskt avseende tänkte de förmodligen som RNEBERG om Finland: Ett guldland dock det är, ty Hal-land var ett Eldorado för botanister.

SAMUEL ÖDMANN fällde det omdömet om Osbeck som herborist, att »där tio örtesökare framgått, finner alltid Osbeck något av dem alla obe-märkt». Montin visade sig genom sina fynd förtjänt av samma betyg. Ett par exempel: På Hallandsås, som var gränsen för hans distrikt i söder, fann han ett enda tämligen gammalt exemplar av *Evonymus europæus*. Detta fynd borde nästan varit förbehållet Osbeck, som snokat igenom hela Åsområdet. I norra ändan av distriktet, på Särö, upptäckte Montin ett bestånd av idegran »till myckenhet och rätt frodiga trän». På denna sjutton mil långa sträcka inprickade Montin i sin »Florula» många platser för verkligt rara växtfynd. Det var hans stimulus under de långa tröttsamma tjänsteresorna, som ibland dock voro för brådskanie för botaniska studier; t. ex. följande anteckning i floran: »*Sparganium erectum*, vid landsvägen nära intill Åskloster fanns den stora varieteten, vilken jag då ej fick granska på stället för resans skyndsamhet.» Det av sandflykten illa anfrätta och ödelagda Söndrum var Montins älsklingstillhåll. Här hade han rikliga tillfällen till observationer av flygsanden och dess kultivering. Naturens handledning visade honom därvid säkraste vägen. Hon beklädde flygsanden först med små örter, sedan med buskar och omsider med träd. Av ris-artade buskar fann han ingen som överträffade kråkriset att tåla så mager jord och skaffa stadig betäckning. »Sedan så långt hunnits, slår aldrig felt, att trän framkomma efter hand — — — själva alen håller till godo detta boställe.» Hans avhandling är införd i Vet. Akad. Handl 1768. Linné skrev till Akademiens sekreterare: »Jag har ingenting att påminna vid D:r Montins rön, men jag har själv i Skånska resan varit med flit omhugsad att anmärka, vilka växter trivas i flygsanden, fast jag varit mer laggran att ej upptaga några andra än dem jag såg trivas i myckenhet uti sanden.»

Montin hade väl icke mycken tid övrig för pennan. Han var nämligen den ständigt upptagne läkaren. Thunberg betygar i sin här och var rätt naiva levnadsteckning över Montin, »att han ej har sökt att i maklighet sörja blott för magens välfärd, icke att vid ett nöjsamt spelbord uppsluka sin dyrbara tid, icke att förglömma vad han en gång lärt och i oförlätlig lättja nedgräva sina pund utan tvärtom alltid sökt uppbuka sin själs ädla förmögenheter, med nya rön sökt rikta [K. V. A:s] Handlingar och på allt sätt offrat sig för andras välfärd.»

Osbeck njöt väl en mera ostörd tillvaro. Han levde den lärde forskarens liv med dess delvis glada och behagliga mödor. Han drogs dock med ekonomiska bekymmer, som tvungo honom att sälja sina botaniska samlingar. Till angenäm överraskning och utan Osbecks egen begäran beviljade Vetenskapsakademien honom ett reseanslag 1776 för en resa genom Halland och Bohuslän. Han började sin färd den 17 juni. »Örter blommade i stor myckenhet överallt — — även *Genista pilosa* i stor mängd på ljunemarkerna — — —.» Vädret blev emellertid regnigt, väglaget »odrägeligt svårt». Som exempel må nämnas den 23 juni: Med livsfara kommo vi änteligen fram till Surteby, där prästvågen var nästan inpraktikabel.» Färden synes i forskningshänseende varit föga lyckad att döma av hans anmärkningar över resan.¹

Osbecks stora litterära minnesmärke som prost och kyrkoherde i Hasslöv var hans Ortsbeskrivning över Laholms prosteri och särskilt över Hasslövs socken.² Den är enligt allmän mening av bestående värde, men hade ock kostat honom många år av forskningsarbete. Hans önskan att själv se sitt verk i tryck gick ej i uppfyllelse. Han möttes av upprepade motigheter, och först långt över ett sekel senare kom verket ut i bokhandeln. Ännu ett sydhalländskt minnesmärke lämnade Osbeck efter sig, tyvärr allt för ovaraktigt och sedan länge förgånget och utplånat. Det var hans märkliga trädgårdsanläggning i Hasslöv, där han inplanterat så många vilda och odlade örter och träd, att den med skäl kunde kallas en *hortus botanicus*.

Det bestående resultatet av Montins och Osbecks samarbete var tvenne växtförteckningar över Hallands flora. Den äldre av dem var av Montin³, och han betygar däri att »den vittre kyrkoherden herr Osbeck har ock benäget lämnat mig del av sina anmärkningar i detta ämne. Därav har uppkommit den lilla *Florula Hallandica*, som jag nu har den äran att till Kungliga Akademien framgiva.» Med bokstaven O har Montin signerat de växtfynd, som blivit gjorda av Osbeck. Linné var belåten med *Florulan* och ansåg den »alldeles förtjäna rum i *actis*, som man av den ser det raraste som växer i Halland och länder till *illustrationem patriæ*».

Osbeck ingav sitt utkast⁴ till en *Flora Hallandica* hos Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle, i vars handlingar förteckningen trycktes. Då var Montin redan död. I denna flora äro samtliga de fynd, som förskriva sig från Montin, på liknande sätt signerade med en asterisk och

¹ *Anmärkningar under en resa til Bohuslän år 1776.* Handskr. i Göteborgs Latinläroverks bibliotek.

² *Utkast till Beskrivning över Laholms prosteri*, utgiven av Bert Möller 1922.

³ *Förteckning på de i Halland vilt växande örter, som äro sällsynte i Sverige eller ock där ej tillförne blivit fundne*, ingiven av LARS MONTIN, M. D. och provinsialmedikus i Halland. K. V. A:s Handl. 1766, sid. 234 ff.

⁴ *Utkast till Flora Hallandica* i G. V. V. S. Handl. 1784.

bokstaven M. BEXELL har i Hallands Beskrifning sammanfört de båda flororna till en och med O eller M etiketterat örterna i överensstämmelse med originalförteckningarne.

Det är märkvärdigt, hur en ört kan dela med sig ett levande intresse åt sin växtplats. Läser man de gamla flororna förvånas man över vilka fyndorter landsvägskanterna förr voro, dessa vägarnes brokiga parterrer, och ej mindre dikena med sin mustiga grönska. Nu äro dessa floristiska fyndorter antingen försvunna genom den moderna nivelleringen av vägarne eller, om de äro kvar, besmutsade av grått vägdamm. De ha fallit offer för kulturen. För den sanne botanisten blev ett växtställe en fast hållpunkt både för minne och fantasi hela levnaden igenom. Vilken äldre botanist som helst kan intyga detta.

Montins växtfynd förskrevo sig som sagt från de mest skilda platser i Halland. På Halmstads gator kunde man plocka den rätt ovanliga kråkrassen och vid stadens gamla slott den vackra gulltrav. Halmstads »Norra Gärde» synes ha varit en av de finaste fyndorterna.

Ute i Söndrums prästgård var Montin en flitig och kär gäst. Han fick ock där nära släktförbindelser, i det hans yngsta syster ANNA blev gift med prosten COMENIUS¹ i dennes tredje äktenskap. Således hade han goda förutsättningar att känna sig hemma. Trakten var, enligt Bexell, av Montin älskad och besökt och Floras alster i denna nejd voro med honom förtroligt bekanta. Sandstranden hade sitt stora behag, om ock i ingen mån så uppskattad som nu för tiden. Mot stranden utbredde sig vida ytor av violettröda, flossade timjansmattor, *Hieracium pilosella*'s gråldudna rosetter täckte marken som ett slätt golv, inbjudande till angenäm vandring och vila. I Söndrums prästgårdsträdgård blommade luktnyponet, *Rosa rubiginosa*, med röda rosor och välluktande blad, smakande av citron. Där växte ock blodhirsen, *Panicum sanguinale*. En främling, *Veronica peregrina*, hade spritt sig på gårdens åkerland, i kohagen fanns ålandsrot och på den sumpiga ängen nedanför kyrkan den sällsynta silvermållan, *Atriplex rosea*. Alla dessa montinska fynd voro registrerade i flororna.

Ett belägg för Montins många gästningar i Hallands prästgårdar äro hans växtfynd på dessa lokaliteter. Kyrkoherdarne voro hans medhjälpare ej endast i medicinen utan ock i botaniken. I kryddgården på Getinge prästgård hos f. d. ostindiske skeppsprästen HIMMELBERG² fanns knöl-klockan, *Campanula rapunculoides*. Vid Knäred hos den myndige BENEDICTUS MONTAN³, likaledes ostindisk skeppspräst, växte den sällsynta vit-oxeln, *Sorbus arca*; dit hade ock den importerade korgpilen spritt sig. I Hvalinge hos snäcksamlaren GYLICH fann Montin den lilla rödlätta fyr-

¹ JACOB COMENIUS 1703—1792.

² EMANUEL HIMMELBERG 1722—1770.

³ BENEDICTUS MONTAN d. 1785.

lingen, *Tilia aquatica*. I Vinbergs prästgård, som var OLOF VON DALINS födelsehem, växte på en lerbacke pestilensroten (*Petasites*), och i Vallda, förmodligen hos linnéanen, ostindiske skeppsprästen HJORTBERG, *Linum usitatissimum*, en superlativ benämning, högst lämplig för den »oeconomiska» tiden. Det bleve för vidlyftigt att redogöra för alla de montinska fynden. Den intresserade hänvisas till de citerade flororna.

Efter dessa gör jag en uppräknig av en del växter i Hasslövs trädgård, nämligen de växter, som inplanterats i trädgården av Osbeck.

Veronica spuria hade Osbeck flyttat in i Hasslövs trädgård från Tjärby.

Alopecurus pratensis, ängskavle, sändes av O. 1768 i Hasslöv av frö han fått från kungsstallet i Stockholm.

Cynoglossum officinale, hundtunga, sänd av O., »förökar sig årligen».

Symphytum officinale, vallört.

Hottonia palustris, vattenblink.

Verbascum thapsus & *thapsoides*, kungsljus, »växt här i trädgården en gång till + alnars höjd».

Datura stramonium, spikklubba.

Hyoscyamus niger, holmört, »växt här i kyrkogården (gränsar intill Hasslövs] Trädgård]) i många år, kyrkoherde Brunchmans doter i Hasslöv åt rötterna i st. f. palsternackor och dog därav .

Tordylium [Torilis] anthriscus, rödfloka, sår sig i trädgården.

Scandix odorata, körvel, brukas årligen till kål om varen.

Scandix cerefolium, körvellfloka, sår sig i trädgården.

Chacrophylum temulentum, haffloka, sår sig i trädgården.

Imperatoria ostruthium, mästerrot, sprider sig och utrotar andra växter.

Carum carvi, kummin.

Galanthus nivalis, snödroppe.

Leucojum vernalum, snölocka.

Lilium bulbiferum, brandlilja, planterar sig själv vid buxbomshäckarne.

Fritillaria meleagris, kungsängslilja, förd av O. 1758 från Södermanland till Södra Halland, har där förökt sig och trivts väl i Hasslövstrakten.

Tulipa sylvestris, vildtulpan, har stått många år i trädgården.

Anthericum umbellatum, morgonstjärna, har stått i trädgården nästan 30 år utan skötsel och förökt sig.

Hyacinthus botryoides, pärlhyacint.

Oenothera biennis, gulltrav, har över 20 år planterat sig här och där i trädgården.

Daphne mezereum, tibast, härav är en häck i trädgården. Genom bär som falla därifrån uppväxa årligen nya plantor.

Polygonum bistorta, stor ormrot, utvidgar sig mer i trädgården än man astundar.

Polygonum dumetorum, lövbinda, klänger sig uppför bönstänger.

Saponaria officinalis, såpnejlika, kryper i trädgården och förökar sig mångfaldigt.

Asarum europaeum, hasselört, är planterad i trädgården för många år sedan under buskar och förökar sig.

Crataegus oxyacantha, hagtorn, planterad i trädgården.

Spiraea salicifolia, häckspirea.

Potentilla norvegica, norsk fingerört, sår sig årligen här och där i trädgården.

Aquilegia vulgaris, akleja, sår sig själv på många ställen i trädgården.

Nepeta cataria, kattmynta, vild i trädgården.

Mentha sativa, trädgårdsmynta, på flera ställen i trädgården.

Origanum vulgare, konig.

Erysimum barbarea, sommargyllen.

Geranium phoeum, näva, inflyttad från Skåne.

Geranium molle, mjuknäva, ogräs i trädgården.

Geranium dissectum, fliknäva, likaså.

Malva sylvestris, röd kattost.

Fumaria bulbosa, nunneört, vild i trädgården men sparsamt.

Spartium scoparium, harris.

Hypochaeris radicata, rotfibla, på gräsmark.

Eupatorium cannabinum, hampflocks, i Hasslövs åkergrärde.

Viola odorata, luktiol, utsprider sig på ängsmark.

Arum maculatum, munkhätta, planterad, stått i många år utan skötsel och utspritt sig.

Amaranthus blitum, mållamarant, sår sig bl. andra växter årligen.

Poterium sanguisorba, pimpinell, planterar sig själv.

Pinus abies, gran, i O:s tid planterad av frön här i H:s prästegård.

Salix purpurea, rödvide.

Salix viminalis, korgvide.

Populus nigra, svartpoppel, vid H. planterad för 20 år sedan, tagen i Båstad.

Holcus mollis, lentätel, uti en intäppa vid H. prästegård.

Acer platanoides, lönn. De gamla träden i H. prästegård sprida frön omkring sig, som uppkomma här och där. Av laken eller trädets saft kokas här merendels årligen sirap.

Allt detta är hämtat ur Floran. Dessutom omnämnde Osbeck i brev till Tessin långt tidigare, att han riktat Hasslövs trädgård »med en myckenhet mullbärsträn, äkta och oäkta Castanier, Sibiriska ärteträn, Svenska ärtebuskar [*Spartium scoparium*], Safflor, med många andra slags trän och örter — — —». Han hade ock vid husknuten planterat murgröna, som så småningom överklädde hela husets nordsida och klängde sig in i rummen.

Detta blomsterinventarium, ett slags *Adonis Hasslovensis*, är till största delen ett sammandrag ur Osbecks Flora. När han skrev den och ingav den till G. V. V. S. att tryckas, var som nämnts Montin redan död.

Montins hälsa hade redan tidigt varit vacklande. Den undergrävdes av de uppslitande tjänsteresorna.¹ »Min hälsa tål ej att i svårt väder resa

¹ Man kan i doktor Montins inlagor till landshövdingeämbetet läsa om de besvärligheter, som sturska gästgivare och hållkarlar beredde honom. Sålunda skrev han den 19 och 20 aug. 1756: »Nådige Herre! De många svårigheter, som mött mig så väl förledit år, som nu nyligen under de mig anbefalta årliga resor uti Länets, föranlåta mig inför Eders Nåde framkomma med följande klagomål: 1. Ut i Warbergs stad blev jag nästledit år bemött utav hållkarlen med trug och hot, då jag skulle resa till mötet uti Lindbergs prästegård, så framt jag ej betalte fulle skjutspenningar till Åsbro gästgivaregård, utan att jag ännu därtill nekat. Hans

på öppen vagn, sedan jag medelst resor i regn och bläst till större delen försatt hälsan.» Detta är citerat ur ett brev till arkiater Bæck¹, som å Collegii Medici vägnar meddelat honom råd om resor kring länet, kombinerade med samlande och torkande av simplicia. Därtill svarade Montin blankt nej. Han erhöll ej mer än 30 plåtar om året i respengar, vilka åtgingo för en enda resa genom länet. Om han skulle följa rådet komme det att bringa honom till tiggargstaven, ej heller hade han haft råd att hålla betjänt. »Nej, förr än jag ingår i så hårda villkor, är jag färdig att lämna både syssla och fädernesland. Förlåt mig, herr arkiater, jag säger rent ut sakens sammanhang utan att skrymta, vartill jag har medfödd avsky.»

Under hans tjänstetid uppträdde smittosamma sjukdomar mångenstädes i länet. Som en hövding stämde han länsmän och fjärdingsmän sig till mötes vid prästgårdarne, att de var i sin bygd fingo redogöra för de »gångbara» sjukdomarne, särskilt om de visade sig smittosamma, för att Montin därigenom skulle kunna bilda sig ett klarare omdöme om länets genius epidemicus.² Kyrkoherdarne instruerade han till sina medhjälpare

otidighet, understödd av en sort ordres från gästgivaren Malmberg, gick så långt, att han verkligen spänt från hästen, därest jag ej lett honom utur kyrkoherden Hammars gård. 2. Samma sed var gängse uti Kongsbacka, att taga betalning för dubbelt längre väg än de verkligen skjutsa; vilket jag måste erfara, då jag reste därifrån till Onsala. 3. Vid mötet i Gethinge i förledit år måste jag vänta 5 timmar på häst från Wearps gästgivaregård av den orsak, att alla hästar under skjutslaget voro på Falkenbergs marknad, hade icke eller fått nagon, därest jag ej trugat gästgivaren med stämning till tings. 4. Då jag veckan för Pingstehelgen genom natt och dag reste till Skällinge, att efter Högvällovliga L. II. Ä:s befallning besiktiga en död dräng, tillsades gästgivaren i Fastarp, att följande dag hålla häst framme till utsatt tid, vilket dock vid återkomsten slog mig felt. Varföre jag nödgades tvinga gästgivaren att skjutsa med egen häst, så framt jag icke skolat vänta 2, 3, ja 4 timmar; vilket tvenne gånger förut hänt mig själf på samma ställe, under resor i ämbetsförrättningar, då jag den ena gången väntade 3, den andra gången 4 timmar. 5. Det allra besvärligaste, som mig hänt, var att hela skjutslaget under Skogaby gästgivaregård nekade mig tvärt av, och det med grova utlätelser, den av mig genom bud från Veinge prästegård begärta häst till Halmstad, då jag likväl från mötet uti Knäred kommit med skjutshäst. Änskönt full betalning lovades från gästgivaregården till staden, lära de trott sig ha goda skäl att neka efter jag att undvika hunger och elakt natlläge rest gästgivaregården förbi. Huru vida alla dessa händelser äro enlige lag, underställes Eders Nåde etc. — — —. [Jag har] ock en annan gång blivit nekad skjuts för och under gudstjänsten — — — utav gästgivaren Malmberg, då likväl resan vid sådan tid anställes icke av otidig reslystnad eller för enskille mina förrättningar utan för någon sjuk människas räddning. Eders Nades ömhet om alle nödträngde förvisar mig det sådant hinder torde kunna rödjas ur vägen etc. — — —»

¹ HJELT, *Svenska och Finska Medicinalverkets historia*, II: 29.

² Under Montins tid gick ock kreaturspest i Halland, och Montin fick från landshövdingeämbetet en förfrågan, om hästar kunde få smitta av foder från smittade gårdar och i sin tur ytterligare nedsmitta fånaden. Montins svar är ett intressant inlägg, som stöder sig på Linnés teori om smittornas virus: »Vad det förra angår är av alla tiders observationer funnet att pest och andra smittosamma sjukdomar aldrig flyttats från det ena species på ett annat inom samma genus, långt mindre på ett species — — — tillhörigt ett särskilt genus, varför det ock är ohört

och försåg dem med smärre medikamentsförråd. Sålunda fungerade Pehr Osbeck som hans medhjälpare i Hasslöv, och som ett varaktigt bevis därom vittnar Osbecks dagbok för den 31 augusti 1773, där han infört »Provincialmedici Doct. Montins brev om förvaringsmedel vid smittosamma sjukdomar». Sist står antecknat: »Alla ovannämnda medikamenter kunna herrar probstar och kyrkoherdar erhålla på apoteken i länet efter där lämnad ordinance.»

Montin skrev ett par mycket utförliga ämbetsberättelser; den ena, insänd till Collegium Medicum 1761, är nyligen publicerad.¹ Däri redogjorde han med medicinsk sakkunskap för hälsovårdsförhållandena i länet, börjande med grundorsaken till det rådande eländet, allmogens av vidskepelse och vantro färgade uppfattning om sjukdomarne samt den tryckande fattigdomen i provinsen. Han övergår därefter till sina egna åtgöranden för spridandet av upplysning i hälsovården, anskaffandet av fria medikamenter, verkställandet av apoteksvisitationer, redogör för i landskapet brukliga och nyttiga husmedel, omnämner kirurgiens släta tillstånd, behov av undervisning åt jordemödrarne, inrättandet av en surbrunn vid Sperlingsholm, kopympningarne m. fl. ämbetsförrättningar. För visso erfordrades en aldrig svikande plikt känsla för att så långt hälsa och krafter det medgävo fullgöra alla dessa åligganden och »med tåligt sinne draga de tryckande omständigheter, som en svag lön och ringa respenningar medföra på en ort, där mycket arbete och liten eller ingen förtjänst vankas.»

Säkert är att det levande botaniska intresset därvidlag kom Montin till ovärderlig hjälp. Han bedrev ju både botaniska och zoologiska studier som vetenskapsman av facket. Hans herbarium var på sin tid ett av de förnämligaste i landet. Det lär ha innehållit mer än hälften av alla intill den tiden upptäckta växter. Det ökades genom vängåvor från bl. a. fyra kontinenters utforskare, Montins personliga vänner. Löfving skickade sändningar från Spanien, Thunberg från Cap och Japan, SPARRMAN² från de trakter i Sydamerika, som han besökte vid sina färder i Söderhavet. Slut-

— — — att fåresjukdommar skadat getter eller att älgar dö då smitta medtager — — — renar, — — — än mera att häst eller får haft skada av — — — den smittade fänaden.

Den senare omständigheten är långt otydligare, emedan man vet, att hästmagen smälter minsta delen av fodret — — —. Skulle nu smittosamma sjukdomar efter somligas mening förorsakas av små levande kräk eller insekter, vore mycket osäkert, huruvida de i hästens inälvor — — — dödas eller gå levande ifrån honom och följaktligen behålla sin smittande art — — —. [Osäkert vore] ock om icke gödselhögarne bleve i senare händelse farliga, så framt de ej på det nogaste instängdes, att intet fäkreatur varken i vinter, nästa vår eller sommar kommer därtill och all sådan gödsels utförande på åkrarne innan nästkommande höst bleve förbjuden, vilket är allt vad jag uti så grannliga och för landet öm sak kunnat lämna ödmjukast svar.»

¹ *En provinsialläkareberättelse från mitten av 1700-talet* av AXEL WESTMAN, Hallands Hembygdsförbunds Skriftserie I, 1929.

² ANDERS SPARRMAN 1748—1820.

Montina cariophyllacea Thunb.

ligen kommo växtförsändelser från Londons »växtmarknad», genom systersonen JONAS DRYANDER³, bibliotekarie vid Royal Society därstädes. (London var den linnéanska vetenskapens dåtida centrum.) Dryander blev Montins universalarvinge och överlämnade i sin tur de montinska samlingarne i K. V. A:s förvar.

På ett kamratligt sätt hugfäste Thunberg namnen på sina botanist-vänner, däribland Montin, genom uppkallandet av några ortslag från Cap efter dem, nämligen de fyra genera: *Falkia*, *Retzia*, *Sparrmania* och *Montinia*, vilka namn till yttermera visso bekräftades av Linné.

Montin värdesattes mycket högt av Thunberg, som respekterade honom ej endast som en av de grundligaste örtkännarne i riket, men ock som en nobel karaktär. Montin var en oförsonlig fiende till »allt svek, falskhet och trolöshet». Om det montinska hemmet i Halmstad skrev Thunberg:

³ JONAS DRYANDER 1748—1810.

»I dess hus rådde alltid snygghet, i kläder och möbler renlighet jämte merendels någon prakt, uti alla sysslor en avpassad ordning — — —.» Ett utmärkande drag för Montin var hans ytterliga punktlighet i allt, ej minst i affärer, likväl var han ingen pedant. I sitt hem var Montin den muntre och språksamme värden, han var ungarl och förblev så hela sitt liv, men då hemmet väl var ganska ödsligt och tomt tycks han ha känt mer trevnad i Söndrum hos sin svåger, prosten Comenius, om vilken det hette, att han var »allmänt värderad, allmänt älskad — — — med en sällsynt sinnesstyrka och redighet, en makalös munterhet i allt sitt umgänge, och — — — prostinnan, Montins syster, en oldmor, som liknade sin värde make i ungdomens munter- och glättighet».¹

I Halmstads kyrkobok är antecknat för den 2 januari 1785: »Dödde assessoren och provincial doktorn herr Lars Montin av slag, 62 år gammal, begrovs den 11 dito i Söndrums kyrka». Nedanför koret i samma kyrka fick han sin sista viloplats.²

Hans gamle vän Pehr Osbeck beskärdes en så mycket längre levnad. Han åldrades som en patriark bland sitt halländska folk. Greve Tessins önskan efter gästbesöket i Hasslöv, att lycka och sällhet skulle dageligen uppliva dess täcka hyddor, slog tämligen in. Prostens ålderdom blev ljus och fridfull. Till sitt sista levnadsår idkade han all upptänklig flit både i ämbetet och i vetenskapen. Maklighet skydde han som pesten. På ett koncept till sin Beskrivning över Hasslövs pastorat, nu förvarat i Lunds landsarkiv, nedskrev han på dess främre pärm tre rader, som tjänade till att belysa hans egen inställning till »tidsfördriven». De må citeras:

Då andra supit har jag läsit,
Då andra sovit har jag skrevit,
Då andra spelt har jag granskat örter.»

Han tillade:

Då andra dött har jag tänkt på döden,
Nu gör han mig ej häpen.»

De tre första raderna voro ett gott recept för flit och ihärdighet. Osbeck kunde efter den gamla receptformeln ha tillagt: *Probatum est*, det hjälper. Han skildes hädan dagen före julafton 1805 och ligger begravnen på Hasslövs kyrkogård. Han hade själv planterat sin gravplats med granar,

¹ Göteborgs Tidningar 1787, N:o 58.

² Över hans grav ligger en marmorsten, varå läses: »Provincial Medicus i detta Län Assessoren Doctor Lars Montin född den 17 September 1723 i Lundby, död den 3 Januarii 1785 i Halmstad, hvilar sina ben under denna marmor. Dess ärofulla lefnad är bäst känd af Kejsersliga och Kongl. Vetenskaps- och Vitterhets-Academier och Samhällen, som honom med sig förenat uti Stockholm, Wien, Trondheim och Götheborg, namnet och förtjensterna att föreviga.» BEXELI, *Hallands Historia*, D. 2, sid. 342.

tallar och lönnar. Platsen är sedan av Vetenskapsakademien prydd med en minnesvård, som avtäcktes den 23 oktober 1927.¹

På graven ligger ock den sten, som Osbeck en gång hade till huvudgård, då han trött av herbationens mödor lagt sig till vila på Åsen. Liksom en gång patriarken Jakob beslöt han vid sitt uppvaknande, att den sten, som han haft till sin huvudgård, skulle bli hans minnessten och utmärka hans gravställe. Stenen, på vilken stodo inhuggna initialerna P. O. jämte året 1761, hade varit på obekant sätt förkommen, men återfanns av en händelse för några år sedan och tjänar nu sin avsedda uppgift.

* * *

Den tid, då Lars Montin och Pehr Osbeck verkade, ligger i ett avlägset fjärran. Det fattiga landskap, för vilket de offrade tid och krafter och vars växtvärld de började kartlägga, har sedan dess undergått en märklig omvandling. Sandflykten, vilken som ett hemskt odjur från havet sargade och frätte dess kanter, blev äntligen kuvad och lagd i bojor av sandgräsen. Bålverket förstärktes av ett uppväxande skogsbälte av tallar och björkar på de upptornade åsarna och revlarna. Utanför denna fasta försvarslinje, detta rotfasta skydd, som år för år växer tätare och kraftigare, ligger nu den rymliga, vida stranden, varm och bländande i sommarens soldager, behagligt svalkad av fläktarna från havet. Denna oändligt långa och vackra Hallandsstrand, sträckande sig i nästan oavbruten linje från Ätrans mynning i norr till Båstad i söder, har förvärvat ett obesträtt anseende som den svenska Rivieran, årligen sommartid besökt av tusentals badande, soldyrkande och hälsofinnande främlingar.

»Varm och gyllne skogen
Står vid öppen strand.
Vad gömmer du, som tjusar
Så djupt, du gula sand — — —.»²

Hedmarkerna med sin korta blomstring av vårens och högsommarens gyllene ginst och eftersommarens skära ljung äro på upphällning och till en mycket stor del lagda under odling. Det halländska jordbruket tävlar i kultur med det skånska, och bördiga fält ge lön för mödan. Landet ser ut att stå sig gott. Det är någonting välskött och vårdat över dess bygd, vittnande om en idog och välmående befolkning.

Halland, det en gång undanskymda och förbisedda landskapet, har i korthet sagt äntligen erövrat sin plats i solen.

¹ Denna är avbildad i *Sv. Linné-Sällskapets Arsskrift*, II, 1928, sid. 176.

² Ur FREDRIK VETTERLUNDS *Bland drömsyner* (I Dagens Stunder 1896).

VIKTIGASTE KÄLLSKRIFTER.

I Göteborgs Landsarkiv:

Göteborgs Domkapitels handlingar (Inkomna).

I Lunds Landsarkiv:

Hallands länsstyrelses arkiv:

1. Ankomne brevs diarium, diverse betjenter inom länet.
2. Landskansliets i Hallands län skrivelser.
3. Osbecks brev etc.

ALLT ÄR VIKTIGT.

EN STILTENDENS HOS LINNÉ.

AV

MARGIT ABENIUS.

» **U**TI ET EJ OBEHAGLIGT ANSIGTE HADE HAN QVICKA och eldiga, bruna ögon; litet närsynt och plirande, mera af vana och arbete med fina sakers utredande än af naturen; häraf fick han äfven med åren flera starka skrynklor omkring ögonen af musklernas dragning...¹, så fångar J. G. ACREL några drag i Linnés fy-sionomi. Själv framhäver Linné med eftertryck observatörsdraget i sitt geni: »Han var en af de starkaste observatores vi känt.» »Han läste på jorden stenar, växter, djur som uti i en bok.»² Hans huvuduppgift är att anteckna allt det som »Gud låtit mine ögon få se i världen».³ Iakttagelse-förmåga och synskärpa, observation och exakthet äro också några av Linnés viktigaste egenskaper som författare: också i hans författarskap, i hans individuella språk, återfinner man ögonen, inriktade på fina sakers utre-dande, men inte enbart närsynt forskande utan livliga och spelande i ut-trycket. — Linnés skrifter innehålla ett oerhört stort antal observationer och faktiska iakttagelser. Fakta trängas hos Linné. Tätt, tätt på vartannat följer faktum efter faktum i en anhopning, som blir mer förvånansvärd ju mer man granskar fenomenet. Varje sida hos Linné utgör en mosaik av fakta, och i kompositionens enskilda delar, d. v. s. kortare stycken och enstaka meningar, återfinner man något av samma mosaikmönster: tätt och oförmedlat anbragta faktiska iakttagelser. Men vart faktum för sig är intressant, värt att observeras eller beundras, varje bit i mosaiken fram-träder: allt är viktigt eller allt lika viktigt. Linné uttrycker så ofta på ett naivt, drastiskt eller högstämt sätt sin förtjusning inför sin forsknings före-

¹ TH. M. FRIES: *Linné*. Senare delen. S. 344.

² *Egenhändiga anteckningar*, s. 88.

³ *Carl von Linnés Svenska arbeten*, utg. av E. ÅHRLING. Bd I: *Bref till svenskar*. S. 36.

mål, naturens märkvärdigheter, att man kan anta att för honom var själva faktum i hög grad intresse- och känslobetonat. Hans känsla är oupplösligt knuten vid fakta. Mycket ofta presenterar han sitt ämne, sina faktiska rön, under aspekten av det mirakulösa, till exempel: »Ingen ting är under-sammare i hela naturen än Insecternas eller Yr-fäens alstrande och ökelse.»¹ Eller också följer mirakelaspekten som en direkt slutsats ur framlagda fakta: »I watnet låg oräkneliga små, nys utkläkta fiskar, hka woro pellucida, ögonen störst, så att jag med förundran måste sanna, hela världen wara full af tina ähro.»² I den systematiska uppräknings av olika fenomen i Tal om Märkvärdigheter uti Insecterne³ framhäves i varje stycke med stor konstnärlig beräkning det underbara i de minutiöst exakta fakta som presenteras: »*Elephantens* stora och långa snyte är oss et vidunder; men *Sädesmaskens* långa snyte, styft som et horn, med en liten mun ytterst i dess spitz, är oss ej värdigt se på.» (s. 14). Talet heter ju också »Om Märkvärdigheter uti Insecterne» liksom det stora talet 1759 heter »*Deliciæ naturæ*». I ett av sina drastiska brev till Tessin avböjer Linné på grund av sjukdom en uppmaning att bese en samling indiska fjärilar med orden: »— jag tillstår ock, at denna nådiga kallelsen, att se de praktigaste Skaparens mirakel, rörde blodet i lilltåen och vätte appetiten i munnen...»⁴ Man kan säga att fakta trängas hos Linné, men det är livligt intressanta fakta, vart och ett för sig värt att observera. Linnés sätt att se är extensivt, det omfattar mycket, men inom rayonen framträda enskildheterna skarpt och tydligt: han fördelar och sprider uppmärksamheten snarare än koncentrerar och fördjupar den på en punkt. När Linné som banbrytare på naturbeskrivningens område skapar en stil för sina speciella syften gäller det för honom först och främst att på minsta möjliga areal härbergera största möjliga antal fakta. Beskrivningarna, de vetenskapliga uppsatserna och vissa av talen rymma ett överväldigande förråd av faktiska iakttagelser och rön, men det är inte endast huvudsakerna, det som skall beskrivas, som framträder, utan också bestämningarna med tidsangivelser och lokalitet, färg, karakteristiska drag, och sådana små, exakta observationer som »icke äro giorde, at omedelbart kastas i svalget på människan.»⁵ Allt placeras i blickpunkten, allt är viktigt.

Redan i inledningen till *Iter Lapponicum* möta vi Linnés stilistiska fakticitet, hans förmåga att få med ett myller av faktiska upplysningar och placera dem så att samtliga observeras, lätt, exakt och tydligt:

¹ Om Renarnas Brömskulor i Lapland. Vet. akad. handl. 1739), s. 119.

² *Iter Lapponicum*, utg. av TH. M. FRIES, s. 92.

³ 1747 års uppl. Salvius.

⁴ Carl von Linnés Svenska arbeten, utg. av E. ÅHRING. Bd 1: Bref till svenskar, s. 12 f.

⁵ Vet. akad. handl. 1747, s. 177.

»*Klädren* woro altså en liten råk af wästgöttyg, utan fäller med små upslag och krage af siag. Byxer helt nätte af skin, piskperuq. Carpus af bastgrönt, stöflekänger på fötterne. En liten wätska af läder $\frac{1}{2}$ alns lång, något kortare i bredden af mentat läder, med ygglor på ena sidan att binda henne fast och hänga henne på sig; uti denna lades 1 skiorta, 2 par halfarmar, 2 natkappor, bläckorn, penhus, microscop, perspectiv, florslufwa att frij sig för mygg. detta Protocoll. En hoop inhäfftat papper att lägga örter uti, bägge i folio. en kamb, min Ornithologie, Flora Upland. och Characteres generici. Härswängaren sat wid sidan och en liten hanbyssa emällan låret och sadlen. en 8-kantig käpp, på hkn mensuræ utsattes. En plånbok i fickan med Pas från Cancelliet i Upsala och societetens recommendation.

12. Med detta reste jag från Upsala stad d. 12 Maj 1732, som war en fred dag, kl. 11, då jag war 25 åhr gamal på ett halfft dygn när.» (s. 5).

I sin berömda skildring av furian i *Iter Lapponicum* noterar Linné på sex rader detaljerna i hennes skräckinjagande uppenbarelse:

»Hon såg uht helt liten, ansigtet war helt swartbrunt af rök, ögonen bruna, lysandes, ögonbrynen swarta, håret helt bekswart och omkring hufvudet nedslaget, här på satt en röd, plat myssa, kiortelen war grå och i bröstet, som såg uht likt grodo skin, hängde långa, slankande, bruna pattar, men messing mallior stodo omkring. Omkring sinus hade [hon] en görel, på föttren kängor.» (s. 58 f.).

Den starka livsglädje som ligger bakom skildringen i inledningen till *Iter Lapponicum* och gör varje faktum intressant och viktigt utan att i någon som helst mån inkräkta på exaktheten bryter fram i invokationen till våren: »Nu begynte hela marken fägna sig och le. nu komer skiöna Flora och sofwer hos Febus.» Båda de citerade partierna ur Linnés ungdomsverk kunna sägas ha ett konstnärligt liv. Men tekniskt skilja de sig inte från en rent vetenskaplig och saklig beskrivning som t. ex. den följande, tagen ur *Öländska resan*. Det är samma sätt att framhäva en bilds samtliga väsentliga drag och placera det viktiga i intressets brännpunkt, det är observatören som enligt sin egen uppgift »inskref alt, hwad han observerade, straxt på sitt ställe, och förlitte sig aldrig på minnet»:

»Här funno wi en Coluber som således noterades; kroppen grå, med ovale fiäll, som woro på ryggen smalare, med uphögd linea, til färgen lika, utom få på spitzten swartachtiga; hwar af ryggen blef något fläckug. Undra sidan täcktes med fiäll, så breda som magen eller halfwa kroppen, desse woro swarta, wid sidorna liusare, framåt hufvudet än mer liusa. Hufvudet swart med åtskilliga suturer. Kiäkarne med swarta twära linier. Näsborerna små. Kring öronen kullrig, utstående, swart med stor hwit fläck. Tänderna i två rader på hwarthtera sidan af lika storlek. Tungan af två swarta trådar.» (s. 6 f.).

Detta är anteckningar som kunna tänkas vara nedskrivna från hästryggen, ute i marken under öppen himmel, och både arbetssättet och själva syftet med beskrivningen inbjuda naturligtvis till ekonomi med utrymmet och inriktning på det väsentliga. Men samma sätt att inskräpa fakta har Linné i sina omsorgsfullt utarbetade tal. Talet över Neander¹ utgör i sin helhet en sorts systematisk »naturbeskrivning» av en människa, och Linné påpekar i inledningen själv det originella i sin nekrolog, som undflyr abstrakt och allmän vältalighet och i stället försöker att »med torra ord afmåla groft en naken sanning», d. v. s. exakt framlägga det faktiska. Talet ger ju en mycket levande helhetsföreställning om en dygdig man i motvind, som inte har förmått forma sitt öde lyckosamt, men i denna bild framträder varje faktiskt smådrag för sig med samma vikt och intresse. »Linné visar sig åter som empirikern», skriver Elis Malmeström i sin analys av detta tal, »som ej breder ut sig i långa reflexioner eller onödiga deklamationer, utan drager fram drag efter drag, enkelt och målade: Neanders vana och sätt att gå i kyrkan, hans dagliga vandel och 'dietik', hans uppträdande i sällskaper, hans 'noterande', drivet ända till virtuositet, hans 'hushållning' och akademiska verksamhet o. s. v.» (s. 117).

I två exempel nedan, hämtade dels ur ungdomsavhandlingen »Om Renarnas Brömskulor i Lapland», dels ur talet »Om Märkvärdigheter uti Insecterna» kan man studera Linnés sätt att sprida uppmärksamheten till ämnets alla delar, så att inte ett enda konkret drag undgår blicken — här kan man med skäl säga att fakta trängas och att vart och ett är viktigt:

»Ty skönjes, huru alla Färillar värpa sina ägg på sådana växter, som Maskarna, när de kommit utur skalet, kunna wända sig til föda; somliga Flugor värpa sina ägg i rutnadt kött efter as: andra i dy och kärr: några i ränstenar: somliga sticka hol på kolmaskarna och släppa innom deras hud många hundrade ägg, hwilka der utkläckas och fräta up masken innan de bli til Flugor. Hwaraf är kommit, at menniskorna i långliga tider ej annat wetat, än at en hel hop kolmaskar ombyttes til flugor. Några fälla och fästa sina ägg på Törnbuskar, hwaraf på dem växer en hel klasa af ludna och bruna drufwor, som kallas Sömtorn (*Bedeguar*). Somliga värpa sina ägg på wide-buskar, hwaraf bladen wäxa tilhopa som en ros, bli brokuge som en blomma, och se ut, som en dubbel lillja: Ty hafwa Botanici wäl i hundrade år warit i den tanka, at det funnes ett särskildt slags wide (*Species Salicis*) som bar blommor, lika med rosor, den de derföre *Salix rosea* kallade. Andra värpa sina ägg på Ekebladens undra sida, då sjelfwa bladet måste wäxa up, til des det ser ut som et rundt Galläple. Nästan det samma finne wi uppå Aspträdet's petiolis och *Glechoma*, eller *Hedera terrestris*. Wi röne skönligen om sommartiden på granbuskarna

¹ ELIS MALMESTRÖM: *Ur Linnés tankevärld och religiösa liv*. 1932. S. 74—101.

små runda ärter liksom smultron, de der änteligen bli til miöl. Lapparna äta dem, som bär, när de gå i skogen.»¹ (s. 120).

»Harens och Ickornens snälle fötter förundra vi, men ej huru *Loppan* gör luftsprång, eller huru *Gräshoppan* hoppar til kryssa, eller hur *Vattenspringaren* dansar torrfotad på vatnet, eller hur *Vattenbaggen* löper rund på vatnet, eller hur *Knäpparen* (elater) gör caprioler på ryggen, eller huru *Aftonmyggan* (Phryganea) dansar hoppdans öfver kärren, eller hur Väggspringelen springer horisontelt ifrån väggen, fångar flugan, faller dock ej perpendiculairt neder på jorden, utan horisontelt åter kommer på väggen tillbaka.»² (s. 15).

Linnés förmåga att få fram samtliga väsentliga drag i en mycket tät anhopning av fakta avspeglar sig i syntaxen. Den saknar omfattande syntetiska svep och grepp och periodicitet i egentlig mening. Den kan visserligen innehålla mycket bisatser men ej konstfullt flätade i varandra; bisatserna hakas vid, allteftersom iakttagelserna följa, och blicken flyttas från det ena till det andra. Observatören placerar sina iakttagelser en och en i ljuset, t. ex.: — utan faller — med små uppslag — och krage af siag; — af läder — $\frac{1}{2}$ alns lång — något kortare i bredden — af mentat läder — med ygglor på ena sidan; — d. 12 Maj 1732, som war en freddag, kl. 11, då jag war 25 åhr gammal på ett halfft dygn när; — ögonen bruna, lysandes, ögonbrynen swarta, håret helt bekswart . . . o. s. v. Det är lätt att med exempel påvisa, hur Linné i sin syntax undviker en sådan periodicitet som genom parentetiska inskott i det längsta uppskjuter med att fullborda satsen: Linné fogar satserna mer oförmedlat intill varandra utan att fläta ihop dem, t. ex.: »hålst som denna wetenskapen är så kårt som nyttig, då han rätt läres» . . .³ i stället för: »helst som denna vetenskapen, då han rätt läres, är så kort som nyttig» . . . eller: »ehuru deras länder draga våra ögon, då wi komma at besöka dem» . . .⁴ i stället för: »ehuru deras länder, då vi komma att besöka dem, draga våra ögon» . . .

Linnés naturbeskrivande stil ger ett intryck av att blicken infångar sitt föremål och slår fast dess art och sedan fixerar det allt skarpare, så att synfältet blir trängre och mindre och enskildheterna framträda med alltmer skärpt exakthet. Också i syntaxen spåras detta drag: först kommer det konkreta huvudordet, det som skall beskrivas, därefter en räkka bestämningar i ofta tätt hopade bisatser, som till exempel i det citerade stycket ur »Tal om Märkvärdigheter uti Insecterne», där i beskrivningen av vattenspindelns rörelser varje detalj framträder minutiöst. Samma bi-

¹ *Vet. akad. handl.* 1739.

² *Tal om Märkvärdigheter uti Insecterne.*

³ *Wästgöta Resa*, företal.

⁴ *Ibidem.*

satsrika syntax, som utpenslar detaljerna allt finare, ha vi i skriften »Naturaliesamlingars ändamål och nytta»,¹ till exempel:

»Arabiens stora Strutsar, som för sin tyngd icke kunde blifva flygande, äro för oss lika undransvärda som de minsta *Honungsfoglar* (*Trochilus*) i Vest-Indien, hvilka icke äro större än Torddyflar, och föda sig af honungen i blomstren, på samma sätt som Bi och andra flugor, hvilka fångas af våra allmänna Spindlar. Dessa äro så små emot *Fogel-spindelen* (*Araneus avicularis*) i Brasilien, som Honungs-fogelen emot de större foglar, på hvilkas rygg sig Fogelspindelen nedsläpper ifrån grenen med sin tråd, der han biter och suger fogelen, ehuru han flyger, intil dess han ofta död nedfaller på marken.» (s. 186).

Starka uttryck för känsla kombineras hos Linné utan svårighet med dessa tätt hopade, av faktiska upplysningar överfyllda satser. Känslan blir inte i verklig mening emfatisk, en våg av lyrism dränker inte exaktheten. »Admirationen» tar inte överhand över fakta, och på ett anslag av känsla i till exempel en utropssats följer ofta en räkka av faktiska iakttagelser:

»Jag såg allestädes om vägen stomärarna gå i bet med sina små unga föhl, admirerandes deras långa ben, hka sägas wara, straxt de folade äro, så långa som de blifwa skola, ty om mått tages ifrån foten till knäet på ett ungt föhl och sedan mätes från knäet i wädrret, skall det gifwa mig högden, hkn samma skal ärnå.»² — »*Elephantens* stora och långa snyte är oss et vidunder, men *Sädesmaskens* långa snyte, styft som et horn, med en liten mun ytterst i dess spitz, är oss ej värdigt se på.»³ — »*Kräftor* hafva blifvit räknade för fiskar, som dock äro insecter. *Hippocampus* blifvit kallad för insect, som är fisk. *Medusæ*, *Cochleæ*, *Lumbrici*, ja alla Zoophyta och Ostrocodermata blifvit räknade för insecter, som dock äro Skridfä eller vermes, intils jag i *Systemate naturæ* utropade, at alla insecter endast hade *antennas* och at deras sceleton var ej annat än deras epidermis eller hud; alt för undersamt med pansarskjortor öfver alt betäkte, hvarigenom de fåt så stor styrka och så ifrån utvärtes våldsamheter bevarade.»⁴

Ett stildrag, som på ett dominerande och fullständigt genomgripande sätt präglar Linnés framställning, illustreras bäst med ett par exempel, det första taget ur Skånska resan, det andra ur *Deliciæ Naturæ*:

»DJUREN likna växterna uti et så härligt land.

FÄNADEN är i Skåne, besynnerligen på slätten, större än up i landet, hwarifrån til oss föras de stora Skånska Stall-oxar i stor myckenhet, at

¹ *Skrifter av CARL VON LINNÉ*, II.

² *Iter Lapponicum*, s. 6.

³ *Tal om Märkwärdigheter uti Insecterne*, s. 14.

⁴ *Ibidem*, s. 12.

förtiga det Korna tre gånger om dagen hemföras af de skramlande hyrar til mjölkning.

HÄSTARNE äro äfwen här större, än up i landet, och de gå här ofta i skoglanden ute på Bokskogarna hela wintrarna; här ifrån få wi up til landet våra mäste store Rustgille Ryttare- och Wagns-hästar.

FÅREN ses ingenstads hos oss löpa i större hjordar och ingenstads fetare, än på slätterna, der de gnaga fäladen fastän de mjölkas.

SVINEN äro ock större, hwilkas myckenhet skönjes bäst när de i hela skockar upföras till Bok-skogarne om hösten, då ollon infaller, och då de smäll feta derifrån åter hemtas om wintren, så stora, at de swårligen igenkännas.

GÄSSEN blänka öfwer alt hwita, flyga, bitas och skria på de stora fälten, så at näppeligen någon inhyses käring gifwes, som ej har gäss, där så godt förtåd gifwes på hafre.

SVANÖR simma med sina uphögda wingar wid stranderna, mäst wid Ellenbogen emellan Malmö och Scanör, der de årligen skjutas i myckenhet.

ÄNDERNE hålla sig här intil Jul-tiden, ja ofta hela wintrarne, der de ej äro desto starkare.

STORKAR, som näppeligen våga sig öfwer Skåne, synas dageligen spatsera med sina långa ben på slätten, och bygga sina stora bon wid byarna på träden eller taken.

ROCKORNE ropa i alla trän, som äro planterade kring byarna på slätten.

STARARNE, som med andra sträck-foglar efter Midsommaren lemna de Norra Provincer, uppehålla sig här nedre emot slätten och skrika i träden til senaste hösten.

LÄRKORNA hänga tilrande öfwer alla sädesfälten tjockt som stjernor, med en dagelig musique.

NÄKTERGALARNE musicera alla nätter utur de löfrika lunder närmast intil slätten.

KLOCK-GRODORNE bomma och sammanringa in på sena afnarna utan uppehåll. — —

Altså är oförnekneligen intet land i Sverige at förlikna emot *Skåne*, och intet i Europa som det med rätta kan föresättas, då alla dess förmoner blifwa wägde emot hwarandra.¹

»VÄXT-RIKET är så manstarkt, at det täcker hela torra Jordklotet.

GRÄSEN i sin simpla drägt utgöra här *Allmogen*; de äro de mäste och skatta mäst; bärga sig bäst, ehuru de dageligen trampas och plågas.

ÖRTERNE utgöra *Noblessen*, och prunka med sine konstige klädningar, med sine lysande blommor, samt lukt och smak.

TRÄDEN äro de *Förnämne* med sine högstammige beständige kronor; de göra lugn för de andre och vederqvicka dem med sine utdunstningar.

¹ *Skånska resan*, pp. XI—XIII.

De taggige BUSKAR hålla sig mäst ibland dem, hvilka, som vakthafvande *Soldater* med sine gevär, försvara de spåde växter, som draga sig til dem.

ORMBUNKARNE äro *Nybyggare*, bo uti aflägsne platser, at uptaga nybyggen.

MOSSAR kallas *Slafvarne*, som tjena växterne; dem de täcka för Vinter-kölden, skygga för Sol-hettan, fria för rutnelsen, men vika för alle andre.

SVAMPARNE äro et *ströfvande* pack, som röfva alt hvad de finna lem-nat, sedan Flora gådt i sit Vinter-tält emot Hösten.»¹

Som synes består kompositionen av en systematisk katalog av sins-mellan likvärdiga stycken, som alla äro byggda på samma sätt efter sche-mat: subjektet, det som skall beskrivas, först, ofta typografiskt utmärkt; därefter predikat och bestämmningar. Varje stycke fogar till något nytt utan förmedlande övergångar. Sten fogas till sten. På detta sätt äro Linnés resebeskrivningar komponerade, men dispositionen går igen i hela hans författarskap. I denna skiss är inte tillfälle att gå in på hur stildraget har uppstått och utvecklats hos Linné eller att diskutera de historiska förut-sättningarna och undersöka hur det har påverkat övrig svensk naturbe-skrivning. Jag påpekar endast, att det är mycket betydelsefullt och att det präglar både de poetiskt målande och de nyktert vetenskapliga partierna av Linnés författarskap.

Inom de enstaka styckena återfinner man i dispositionen av menin-garna inte sällan samma drag. Också meningarna står likvärdigt i för-hållande till varandra, och var och en kommer med något nytt, självstän-digt. Meningarna sammanfogas oförmedlat, och deras schema är detsamma som schemat i början av varje stycke: subjekt, predikat, vidare bestäm-ningar. För att få den rytmiska effekten av dessa självständiga, oförmed-lade meningar klar för sig skulle man kunna jämföra med så kallade öv-ningsexempel av denna typ: Kvinnan lider. Tjuven öppnade sakta dörren. Belgien gränsar i norr till Holland. Skolan ligger mitt emot kyrkan. Möblerna voro vackra. Generalen gav befallning att fienderna skulle an-fallas. Fartyget stod inte att rädda. — Man får här, liksom i exemplen från Linné, ett intryck av att meningarnas första ord (subjekten) stå sär-skilt framhävda. Men om man tar hänsyn till varje mening för sig, finner man inget skäl varför just detta ord skulle framhåvas. Däremot kan man konstatera att meningarna följa oförmedlat på varandra och äro sins-mellan likvärdiga, och just denna likvärdighet mellan dem, markerar man genom att intonera dem likartat. Första ordet, d. v. s. subjektet, huvudordet, får närmast karaktären av rubrik.

Jag anför som prov endast Västgötaresans slutparti med Linnés mål-nig av hösten, där själva meningsbildningen ger det för honom karakte-ristiska intrycket att allt är lika viktigt:

¹ *Deliciv Natura*. (Skrifter av Carl von Linné II, s. 278.)

»HÖSTEN hade alt ifrån Fällingsbro stadigt wisat sig för våra ögon. Skogen stod wäl grön; men alfvarsammare än om sommaren. Mark och Ängar woro wäl gröne; men utan blomster, ty de förre hade Fänaden, och de senare hade Lian förraskat. Åkrarne stodo fullsatta med gula sky[l]ar, och den gulaktiga stubben efter säden war isprängd med grönt ogräs. Diken stodo fulle af watten, efter den wåta sommaren, och den mykna Brunsckären gjorde dem gula. Wägarne betäktes på sidorna med *Persicaria acris*, som nu begynte rodna och sloka med axen. Landtmannen war ute öfweralt i fullt arbete: somlige Bönder slog af säden med Lian, under det deras Qwinfolk, som woro om hufwud och armar helt hwite, sammanbundo henne, somlige körde hem sin Råg, somlige tröskade, somlige söndergnogo Koklarna med sladden, somlige jämkade åkeren med jern-harfwen, somlige sådde ut Winter-Rågen, somlige harfwade ned Kornen, somlige jämnade åkeren med Wälten, under det Wallebarnen söngo och blåste i sina horn för Boskapen som bettes i de afslagna ängar, intil des det kulna aftonwädrät begynte hwissla, och klara Solen nedsjunka under *horizonten*, då wi kommo in i *Upsala Trägård*.» (s. 275).

Vad som gäller om kompositionens större enheter, stycken och meningar, gäller också om orden. Linné har en benägenhet att låta de enstaka orden framträda självständigt och likvärdigt; vart och ett för sig är viktigt. Här är man inne på något för Linnés individuella rytm¹ genomgripande betydelsefullt. Hans rytm utmärker sig för påfallande små intervaller. Tryckpunkterna falla tätt, och trycket inom större och mindre rytmiska enheter är ovanligt jämnt fördelat. I ett trestavigt ord, exempelvis *absolut*, kan man fördela trycket på olika sätt: antingen *absolút* och *ábsolut*, d. v. s. så att en stavelse dominerar över två trycksvaga eller: *áb-só-lút*, så att alla stavelserna framträda med lika vikt (eventuellt lika indifferent, »jämstruket»). I följande sats: Fogeln sjunger, kan man läsa: Fógeln sjunger eller: Fógeln sjúnger eller: Fógeln sjúnger med de båda orden likvärdigt framhävda. Det sista, att allt är viktigt, motsvarar Linnés rytm. Den undviker långa räckor av obetonade stavelser i följd och — helt naturligt — även i egentlig mening emfatiska betoningar. Ingenting tillåtes, akustiskt sett, att överdöva det övriga. Det blir en jämn, diskret rytm utan branta höjder och djupa dalar. Man hinner observera mycket, det är ett landskap där detaljerna framträda såsom viktiga, som sinsemellan lika viktiga.

Låt oss analysera följande enkla sats av Linné: [Syrinamska lysflugan] *som bår framför ögonen på sig en stór lykta*. Här är genom ordställningen trycket jämnt fördelat över hela satsen, inga helt obetonade ord förekomma, inget är heller starkt framhävt över de andra. Om man

¹ För olika typer av personlig rytm hänvisas till utredningar i diverse uppsatser av OLOF GJERDMAN i Nysvenska studier.

ändrar ordställningen i satsen efter de kombinationer som äro tänkbara, så uppstår i samtliga fall en rytm med ojämnare tryck, som poängterar vissa moment starkare än andra: fler obetonade stavelser i följd och starkare tryckpunkter. Jämför med originalexemplet följande konstruktion: — *som framför ögonen på sig bär en stor lykta*. (Större skillnad mellan betoningen av de olika orden: *ögonen* och *lykta* dominera.) Likaså: — *som bär en stor lykta framför ögonen på sig*. Jämför vidare rytmen i denna sats hos Linné: *Bägge desse hava fått av sin Skapare röd, varm blod* — med konstruktionen: *Bägge dessa hava av sin Skapare fått röd, varm blod*. I originalexemplet råder en utpräglad jämvikt mellan orden: *röd* och *varm* framträda med lika tonvikt, trycket är jämnt fördelat över satsen.

Denna rytmiska tendens att fördela trycket jämnt, med täta tryckpunkter, så att de enstaka orden framträda tydligt, kan styrkas med en stor samling exempel ur Linnés prosa. Därav att en sådan anordning av det syntaktiska materialet, som inbjuder att läsa texten med jämn tryckfördelning, är så överväldigande vanlig hos Linné, kan och bör man sluta sig till, att man i tveksamma fall, där olika slags läsning kunde tänkas förekomma, skall välja en läsning med jämna, täta tryckpunkter. När man har fått upp örat för de små rytmiska intervallerna hos Linné märker man dem som något genomgående karakteristiskt, även om det inte alltid är möjligt att handgripligt påvisa dem. I det följande ger jag några exempel, där man genom att ändra ordställningen eller genom att på andra sätt pröva sig fram, så småningom torde få känsla för Linnés sätt att fördela och sprida trycket över sitt material, så att de enstaka orden framträda självständigt, ett och ett. Också här gäller alltså samma princip: allt är viktigt eller allt är lika viktigt.

Ur *Iter lapponicum*:

Horsgöken lät sig höra hela tiden neder i kiärren på vänstra sidan (s. 12); — Sedan wij seglat med stor möda hela natten . . . (s. 52); — Då jag henne såg, föll mig före Andromeda, af Poeterna afbildad. Ju mehr jag på henne tänkte, ju mehr kom hon öfwerens med denna ört (s. 73); — Stadigt är hon omgifwen med förgiffta drakar och diur, i. e. stygga paddor och grodor, hka om våren här blåsa, då de paras, watnet på henne (s. 74); — Hafwet syntes alt här och där wid vägen, hkt bröt af mot de steniga bergen sina alfwarsama böllior, dels ock på andra ställen frätte continuerligen holmar . . . (s. 81); — Straxt äffter jag kom fram och fik straxt kammar, hade nys lagt mig, får jag se på en wäg liusa; jag fruchtade wara eld, men fik se i fönstret solen gå upp helt röd . . . (ibidem).

Ur *Öländska resan*:

— hafwet stötte in på åtskilliga ställen wid vägen med sina wikar. (s. 2); Mahlört växte uti ansenlig myckenhet här omkring wid gårdarna. (ibid.); — men Solen klarnade up kl. 8 med en ganska het dag, som plå-

gade oss på vägarna med mycket damb. (s. 12); Skatorna hade byggt allestäds wid Byarna sina konstiga nästen med dubbla ingångar i huset. (s. 16).

Ur Skånska resan:

FÄREN ses ingenstäds hos oss löpa i större hjordar och ingenstäds fetare, än på slätterna, der de gnaga fäladen fastän de mjölkas. (p. XI); SVINEN äro ock större, hwilkas myckenhet skönjes bäst när de i hela skockar upföras til Bok-skogarne om hösten, då ollon infaller, och då de smäll feta derifrån åter hemtas om wintren. så stora, at de swårigen igenkännas. (p. XII); STORKAR, som näppeligen wåga sig öfwer Skåne, synas dageligen spatsera med sina långa ben på slätten, och bygga sina stora bon wid byarna på träden eller taken. (p. XII); Häggen stod nu präktigt och nästan betäckt af blomster, som gofwo på långt håll en angenäm lukt. (s. 39).

Ur Västgötaresan:

Mången lærer wänta uti denna Resa ganska sällsamma ting (företal); Altså har jag med flit upptecknat i denna Resa . . . (ibidem); Namnen ändras ofta uti vårt Svenska språk på Örtter och Djur, efter åtskillige våra Provincier . . . (ibidem).

Ur »Om Renarnas Brömskulor i Lappland». Vet. akad. handl. 1739:

Ingen ting är undersammare i hela naturen, än Insecternas eller Yrfäens alstrande och ökelse. (s. 119); Några fälla och fästa sina ägg på Törnbuskar, hwaraf på dem växer en hel klasa af ludna och bruna drufwor . . . (s. 120); Wi röne skönligen om sommartiden på granbuskarna små runda ärter liksom smultron . . . (ibidem); När jag år 1732 blef skickad af Societate Reg. scientiarum Suecica up til Norr, och kom i Junii månad til Luleå Lapmark, hade alla Lapparna flydt til fiällen ifrån Lapmarken, efter deras wanliga plägsed . . . (s. 121); — hwilket så mycket kunde åstadkomma, at Renarna fingo en liten stund någon frid och lisa . . . (s. 121); — Jag hade min största fägnad, at se hela dagen igenom denna flugan, såsom min trägna Följeslagare, ofta tröttna up för än jag . . . (s. 124); — och törs intet hela dagen gå derifrån ned utur snön . . . (s. 127).

Ur »Anmärkning öfwer de diuren, som sägas komma neder utur Skyarna i Norrige», Vet. akad. handl. 1740:

Efter Lapparnas berättelse, löpa Renarna efter dessa mössen när de få se dem, och det åfta långa trakten utur vägen och sluka dem uti sig; som dåck är underligt, emedan deras maga tycks ej wara skapad, at hafwa lust til kött. (s. 321); — När Lappen får se wid horisonten en liten mörk målnfläck, wet han förut, at hwila, om han är på behageligt ställe . . . (s. 323 f.).

Ur »Beskrifning på et Americanskt Diur». Vet. akad. handl. 1747:

Lukten är märkvärdig på detta diur, som naturen gifvit et långt snyte, at den må färdigare vara det til tjenst. (s. 280); Om någon studerande kom in, som hade Russin och Mandel hos sig, var han straxt i fickan,

giorde egendomen disputerlig, och med våld utpantade densamma (ibid.); — *Sofvetiden* för detta diur var emellan kl. 12 om natten til kl. 12 om dagen, deräst icke det war hungrigt eller blef upväckt; altså sof det, när som natt var uti des fädernesland, och icke antog modet efter den ort, det vistades på, eller den lag Solen honom här föreskref. (s. 281); Äfven så rullade han gierna maten emellan händerna, förr än han åt honom, och då han förde des mat i munnen, tog han den icke med en hand, som en apa, utan sittande på stussen med bägge händerna förde maten til munnen (s. 281 f.); *Kylfva* var honom ingen svårighet upför trä eller plank, på bord och sängar, och upför benen på folk, men då han skulle åter neder, måste han alltid med svansen nederåt baklänges. (ibid.).

Ur »Markattan Diana». Vet. akad. handl. 1754:

— men om nätterne äro kulna om sommartiden, jämrar hon sig och för alla förbigående med pipande läte ger til känna, at hon far illa. (s. 214); Hon är ibland Ape-slågtet et af de renligaste djur... (s. 216).

Ur Tal om Märkvärdigheter uti Insecterne:

Alla dessa på slutet förvandlas åter til sina första ämnen... (s. 3); Jag blefvo alt för långsam, om jag i dag budo til at tala om alt hvad Naturen för ögonen lägger på hela jordklotet... (s. 11); — eller hur *Väggspinnulen* springer horisontelt ifrån väggen, fångar flugan, faller dock ej perpendiculairt neder på jorden, utan horisontelt åter kommer på väggen tillbaka. (s. 15); Ser hur *Mygget* (*Culex*), *Dagflugan* (*Ephemera*), *Aftonflugan* (*Phryanea*) och *Trollsländan* (*Libellula*) flyga hela dagen öfver vatnet, at där nedlägga sina ägg... (s. 20).

Ur »Naturaliesamlingars ändamål och nytta»:

Han har satt i stjärten på Bläckfisken — — en lapp, med hvilken han kan hoppa up öfver vatnet... (s. 187); — men at dessa icke skulle göra för mycken skada, har han allenast väpnadt hvart tijonde slag och icke lämnadt ormarne som de andre vilda djuren någon viss uniform, så at alla Människor och djur måste hafva för dem fasa, då de ej kunna känna den armerade ifrån de värnlösa. (s. 188).

Ur *Deliciae Naturæ*:

Jag har härpå använt hela min lilla lefnad... (s. 275); — *Medicamenter*, som rädda så ofta vårt lif... (s. 283); — *Thé* sågs först ifrån China i Upsala Trägård; andra hafva lärt deraf sköta det så, at inom et Seculum blifver *Thé* allmänt i Södra Europæ åkrar. (s. 284); Alla Djur måste skaffa sig med möda och arbete sin föda... (s. 286).

Ur Rektorsprogram d. 11 dec. 1759:

Då en alsmäktig Gud inrättade detta jordklotet, täckte och beprydde Han det med så många tusende slags särskilde VÄXTER, som man än i dag ser på jordene årligen framkomma;... — då lönen deras blef för trogen tjänst, at af sit arbete vinna sit underhåll.

Vi ha i denna skiss utgått från observatörsdraget i Linnés geni och fastslagit ett allmänt intryck av hans naturbeskrivning: att fakta förekomma i en oerhört tät anhopning — fakta trängas — och att samtliga väsentliga smådrag i en helhetsbild framträda såsom sinsemellan likvärdiga; vart och ett uppfattas av läsaren såsom intressant och viktigt utan att helhetsbilden splittras. Jordklotet i stort är föremål för vår beundran men jordgloben är överallt »betäckt med en Tapet af de dråpeligaste Underverk hopvirkad», och varje maska i konstverket är viktigt att undersöka. Målningen av hösten i Västgötaresan har en utsökt totalstämning och atmosfär, men varje detalj framstår för sig med stor klarhet, och ingen är understruken med starkare färg eller vikt än de övriga. Det underbara i insekternas fortplantningssätt återges med innerlig vördnad och admiration i »Om Renarnas Brömskolor», men på de få raderna hinner blicken förflyttas till ett otal specialfall. »Sädesmaskens långa snyte med en liten mun ytterst i dess spitz» framträder för Linné såsom något lika vidunderligt som elefantens »stora och långa snyte». — I Linnés individuella rytm ha vi inom större och mindre rytmiska enheter, inom kompositionen, de enstaka styckenas, periodernas, satsernas och ordens inbördes förhållande funnit en genomgående tendens som tydligt stöder och bestyrker detta intryck av att allt är viktigt: också i rytmen återfinner man hos Linné en vilja att framhäva enskildheterna oförmedlat och likvärdigt. »Fattas en enda länk eller led i naturens kädja den vi böre nogast följa, fare vi straxt vilse i mörka skogen, vi stöte oss emot stenarne, rifve oss af Törnen, fastne i dyen och Satyrerne grina åt oss som projectmakare», säger Linné i anförda Program 1759 om naturforskningens metod, och samma önskan att framhäva varje led och länk spåras i Linnés rytm, där de täta, korta intervallerna skulle kunna jämföras med små, ideligen tända lampor, som belysa materialets samtliga detaljer i stället för att illuminera vissa punkter och lämna övriga partier i mörker.¹ En stor del av Linnés konstnärlighet ligger ju enligt många Linnéskildrare i hans förmåga att finna det exakta, riktiga, målande *ordet*, och hans rytm tillåter genom sin karakteristiska tryckfördelning just de enstaka orden att framträda. Man skulle föreställa sig, att en stil som innehåller så mycket fakta, så mycket sak, borde vara mättad, svårläst och tung, men Linnés stil är i stället alldeles ovanligt lättläst: hans ekonomi med trycket underlättar tydligheten på ett sätt som en rytm med höjder och dalar aldrig skulle kunna göra. Analysera rytmen i Linnés beskrivning av den amerikanska björnens sätt att gå eller vattenspindelns rörelser, saker som det är utomordentligt svårt att åskådligt beskriva. Ingenting är där helt obetonat, varje ord har tryck. En

¹ TORSTEN FOGELQVIST: »Han hade den blick för det lilla och exakta, utan hvilken man aldrig kan få syn på det stora och stämningsfulla» . . . (Sv. Turistföreningens Årsskrift. Årg. XXX, s. 111).

stil som noterar så i detalj, att »Alens stiplar woro nyligen utbrustne och Granen hade på sina ytterste qwistar små röda smultron-lika Knoppar, som woro thes hanblomster, men änu ei miölige» . . . och att »Lärkorna hänga tilrande öfwer alla Sädesfälten tjockt som stjernor med en dagelig Musique» får inte förbruka sin energi på enfatiska framhävningar. Mycket av det diskreta, dämpade och spröda i Linnés naturstämningar torde också sammanhånga med hans jämna tryckfördelning. Känslan är inte intensiv och koncentrerad, utan riktar sig utåt, den sprider sig över det hela och berör *alla* detaljer. Fast betraktaren »hisnar vid »Skaparens så präktiga inrättning» får han med alla de yttre detaljerna i det småländska landskapets sommar: »Gjökens samt de andra många särskilte foglars sång, insecternes pipande och susande» och de »lysande och präktigt målade blom-mor».¹ Men också det kärnfulla och retoriska i Linnés stil får man ett grepp om vid en analys av Linnés rytm: en stil där det onödiga är bortrensats, där allt är viktigt. — Linnés härskande begåvning, hans vetenskapliga-konstnärliga drift, avspeglas alltså i rytmen, det mest individuella av allt och det djupast konstitutionella.

¹ *Om Smålands Natural-Historia*. (RAMM: Linné om Småland, s. 83.)

LINNÉ-VÄXTER I BERGII HERBARIUM

AV

ROB. E. FRIES

NÄR DE LINNÉANSKA SAMLINGARNA EFTER LINNÉ DEN yngres död försålades och överfördes till England, förlorade vårt land en av sina dyrbaraste klenoder, ej blott med hänsyn till affektionsvärdet utan även och framför allt från rent vetenskaplig synpunkt. Det har emellertid sedan visat sig, att Linnéanska herbarieväxter ej alldeles saknas i vårt land. Och det vore ju också egendomligt, om så skulle vara förhållandet. LINNÉ var ju under sin professorstid i Uppsala centralfiguren för de botaniska arbetena i landet, och han stod i livlig förbindelse med de talrika, som intresserade sig för botaniken. Han erhöll av dem bidrag till sitt herbarium, men han delade också med sig i utbyte mot vad han erhöillit. Och så kom det sig, att Linné-växter hamnade i en del privata herbarier, växter som kommo att stanna i Sverige, när den Linnéanska huvudsamlingen sändes ur landet.

Särskilt under de sista årtiondena hava dylika samlingar av Linnéanska herbarieväxter varit föremål för ett stort intresse. Så påbörjade C. LINDMAN 1907 utgivandet av en förteckning¹ över de Linnéanska växter, som han påträffat på Naturhistoriska riksmuseets botaniska avdelning i Stockholm och som han sammanfört till ett innehållsrikt Linné-herbarium. Tyvärr kom denna redogörelse endast att omfatta de fem första klasserna av sexualsystemet; en fortsättning på förteckningen vore högeligen önskvärd. Enligt vad O. GERTZ² påvisat, finnes ytterligare på Riksmuseet en liten växtsamling (ett supplement till OLOF CELSIUS' herbarium »Flora uplandica»), vilken enligt all sannolikhet insamlats av LINNÆUS under dennes ungdomsår i Skåne och Småland och som av honom sedan skänktes till CELSIUS. För de i Uppsala (på botaniska museet, i Linnésällskapets samlingar lik-

¹ C. LINDMAN, *A Linnæan Herbarium in the Natural History Museum in Stockholm* I—II (Arkiv för Botanik Bd. 7, 1907 och Bd. 8, 1909).

² O. GERTZ, *Linnéanska herbarieväxter i domprostens Celsii herbarium*. (Sv. Linnésällskapets årsskrift. Årg. 5. 1922).

som på Hammarby) förvarade Linné-växterna har O. JUEL redogjort i flera uppsatser i denna årsskrift; en sammanfattning därav lämnade han i Årgång 14 (1931), till vilken här endast må hänvisas.

Avsikten med det meddelande, som härmed framlägges, har varit att väcka uppmärksamheten på ännu en samling av Linnéanska herbarieväxter, en samling som visserligen ej varit alldeles okänd men som hittills ej varit föremål för en närmare granskning. Det är den samling, som finnes inordnad i det Bergianska herbariet.

Det är välbekant att Linné-lärjungen P. J. BERGIUS, även sedan han lämnat Uppsala och bosatt sig i Stockholm, stod i livlig förbindelse med sin gamle lärare och att växtsändningar utväxlades dem emellan. Därom förtälja deras av trycket utgivna brev.¹ I BERGIUS herbarium, som näst LINNÉs eget torde hava varit det mest omfattande i vårt land vid den tiden och som nu förvaras i Bergianska trädgården i Stockholm, finnas också ännu minnen från dessa växtbyten. Antagligen har BERGIUS också redan tidigare, under den personliga kontakten med LINNÉUS i Uppsala erhållit växter direkt av denne. Om dessa Linnéanska växter i Bergianska herbariet har emellertid hittills endast en kort notis offentliggjorts. Det skedde i en redogörelse för herbariet ifråga, vilken V. B. WITTRÖCK² lämnade 1891 och i vilken han angav att Linné-växter där funnos till ett antal av omkring 30. Denna uppgift återges sedan på andra håll.

Innan jag här ingår på de resultat jag vunnit av ett närmare studium av Bergianska herbariets Linné-växter, torde det kanske vara lämpligt att klargöra vad som egentligen bör avses med denna benämning. Det synes mig som om man som sådana kan räkna herbarieexemplar av åtminstone fyra olika slag.

Till den första typen, till de självklara Linnéanerna, äro att hänföra sådana exemplar, på vilka LINNÉ egenhändigt nedskrivit växtens namn. Från vetenskaplig synpunkt kunna dessa äga ett synnerligen stort värde, då de kunna lämna oss upplysningar om vad LINNÉ avsåg med den ena eller andra arten, som han behandlat i sina skrifter. Till den typen kunna också räknas sådana exemplar, som bära av LINNÉ egenhändigt gjorda anteckningar av ett eller annat slag, vilka också, åtminstone ibland, kunna vara av ett visst värde för förståelsen av LINNÉs uppfattning av arten ifråga. En lång lista av denna första grups arter har JUEL lämnat i den ovan citerade uppsatsen i denna årsskrift (Årg. 14, sid. 13).

Som en andra grupp av Linnéaner böra räknas sådana exemplar, vilka bevisligen tillhört LINNÉ utan att han på arken själv gjort någon anteckning av något slag. Dit höra sådana växter, som av LINNÉ av en

¹ TH. M. FRIES, *Bref och skrivelser af och till Carl von Linné*. Avd. 1. Del 3. 1909.

² V. B. WITTRÖCK, *Några bidrag till Bergianska Stiftelsens historia* (Acta Horti Bergiani. Bd 1. 1891.)

eller annan anledning, som gåva eller byte, överlämnats till andra samlare och vilka genom pålitliga anteckningar av mottagaren eller på annat sätt (jfr GERTZ' bevis för Linné-växter i CELSI herbarium) kunna styrkas vara av Linnéanskt ursprung. Växter tillhörande denna andra grupp äga i allmänhet helt naturligt ett mindre värde från vetenskaplig synpunkt men deras affektionsvärde kan ej förbises.

Ytterligare bör här nämnas som en tredje grupp av Linné-växter sådana, som insamlats i den botaniska trädgården i Uppsala under LINNÉs tid. Deras betydelse är huvudsakligen historisk, såsom utgörande belägg för och möjligen komplettering av den kunskap, vi äga om det växtmaterial, som LINNÉ odlade i sin Hortus.

Ehuru egentligen icke Linnéaner i den meningen att de på något sätt tillhört LINNÉ må till sist erinras om den kategori av växter, vilka ehuru tillhörande andra herbarier dock direkt omnämnas i LINNÉs skrifter. Jag tänker därvid framför allt på de talrika exemplar i BURSERS Hortus siccus, vilkas nummer citeras av LINNÉ. Från vetenskaplig synpunkt äro dessa synnerligen värdefulla, framför allt naturligtvis de, som ligga till grund för av LINNÉ nybeskrivna arter. En förteckning över dylika har JUEL lämnat i sina Studien in Bursers Hortus siccus pag. XIV (1923). Växter av denna typ har jag ej anträffat i BERGIUS' herbarium.

Följa vi den här gjorda uppdelningen, så möta vi i det Bergianska herbariet ett ganska stort antal exemplar, vilka tillhöra den första typen och som således bära påskrifter på arken av LINNÉs hand. I vissa fall har det varit svårt att med säkerhet identifiera stilen som Linnéansk, då det ju ibland ingalunda är lätt att av ett enda ord, ett artnamn eller dylikt, bestämt igenkänna LINNÉs handstil, vilken däremot då det gäller en längre handskrift ej är svår att identifiera. Den granskning, som jag företagit, har emellertid givit vid handen, att LINNÉ gjort egenhändiga skriftliga anteckningar på 82 ark, vartill kommer ett par, beträffande vilka jag här är tveksam huruvida det skrivna härrör från LINNÉs hand eller ej. Av de nämnda 82 arken bära 34 stycken en av J. E. WICKSTRÖM (Bergiansk professor 1818—1856) senare gjord påteckning att det är LINNÉs egen stil, vi ha att göra med. Det är tydligt, att det var dessa exemplar, som WITTROCK avsåg med sin uppgift att omkring 30 Linnéanska växter funnos i det Bergianska herbariet. De övriga 48 exemplaren hava av WICKSTRÖM ej beaktats, men anser jag mig nu med bestämdhet kunna identifiera LINNÉs handstil på arken ifråga.

De Linnéanska exemplaren äro helt fastklistrade på arken, såsom fallet är med de övriga växterna i BERGH herbarium. Tack vare detta förhållande hava de också i allmänhet väl bevarats. Det pressade materialet av arterna är visserligen ofta sparsamt, i några fall också ganska ofullständigt, men i allmänhet äro dock exemplaren bestämbara och fullt användbara

för undersökning. Jag har sökt att bestämma arterna och det har också i de allra flesta fallen lyckats mig i identifieringen av desamma. I de här nedan meddelade förteckningarna över de Linnéanska växterna i BERGH herbarium (de med påskrifter av LINNÉ's hand och de övriga från LINNÉ härstammande exemplaren), anföras också först (med fetstil) de nu gällande artnamnen, varefter följa de uppgifter, som finnas på arken ifråga. Med ett r avses därvid arkets framsida, med v dess baksida. Inom parentes anges efter citaten skribenten ifråga, varvid L. betyder LINNÉ, B. BERGIUS och Wm WICKSTRÖM. För att framhäva de av LINNÉ egenhändigt gjorda anteckningarna återgivas dessa med kursiv stil inom citationstecken. Då BERGIUS eller någon annan antecknat samma namn, vartill jag bestämt arten, upprepas icke detta namn.

Här nedan följer nu först en förteckning på de 82 exemplar (omfattande 79 olika arter), vilka bära Linnéanska påskrifter av ett eller annat slag:

Justicia Gendarussa L. fil. — r: »*India. Ruellia ringens* [L.]. — v: v. Linné. *Justicia* Burm. *Morettiana* [B.]. *Gendarussa vulgaris* Esenb. [Wm].

Holosteum umbellatum L. — r: »*4 umbellatum* [L.]. — v: »*Holosteum* Dill. *Loefl. descr. 24. Alsine verna glabra, floribus umbellatis* Tournef. *Vaill. ex Löffl.* [L.]. e solo natali [B.].

Mitchella repens L. — r: »*Mitchella repens*» [L.].

Callicarpa cana L. — r: »*Callicarpa* [L.] tomentosa. Mammanira. Malaice Mammanirang. Javanice Mammiran. — v: *Callicarpa* Linn. *americana* [B.]. *C. cana* Vahl. *Symb. III p. 32* [Swartz].

Camphorosma monspeliaca L. — r: »*Camphorosma* [L.]. Vid den pressade grenens nedre ända har LINNÉ dessutom antecknat: »*A 13 d.*» — v: e solo natali [B.].

Samma art: — v: »*Camphorosma monspeliaca*» [L.].

Mertensia sibirica (L.) G. Don. — r: (längst ned på arket) »*Pulmonaria 4 sibirica*» [L.] och (högre upp) »*Sibirica H. Ups.*» [L.]. — v: *Casselia sibirica* Dumort [Wm]; *Stenhammaria sibirica* [Wm].

Bassia hyssopifolia (Pall.) Volk. — r: »*Astracantha Salsola*» [L.]. *Echinopsilon sedoides* Moqu. [Wm]. — v: »*Astracantha misit Lerche*» [L.]. *Ex astracano.* v. Linné [B.].

Passerina filiformis L. — r: »*Passerina 13 varietet*» [L.]. — v: e solo natali [B.].

Polygonum chinense L. — r: (längst ned på arket) »*Polygonum*» [L.] samt (högre upp) »*China*» [L.] — v: e solo natali [B.].

Melia Azedarach L. — r: »*Ascederach*» [L.].

Clidemia hirta (L.) D. Don. — r: (längst ned) »*Melastoma hirta*» [L.] och (invid den pressade växten) »*ard.*» [= *Arduino*; L.]. — v: *Melastoma* Linn. *hirtum* [B.].

Arenaria montana L. — v: »*Gypsophila mihi ignota flore albo*» [L.; därefter följer ett för mig otydligt ord: »Sams»?]. *Arenaria lateriflora* Linn. och *Moehringia lateriflora* Fenzl [Wm].

Nigella nigellastrum (L.) Willk. — r: »*Nigellastrum*» [L.].

Crataeva Tapia L.(?). — r: »*incermis*» [L.]. — v: *Crataeva* Linn. gynandra. — Exemplaret består endast av ett blad och är ej till arten säkert bestämbar.

Euphorbia hirta L. — r: »*Surat. hirta*» [L.]. — v: e Suratte. v. Linné [B.].

Samma art. — r: »18» (= arten hirtas nummer i Sp. pl.) och »India» [L.]. — v: ex India. v. Linné [B.].

Euphorbia portlandica L. — r: (längst ned) »*Euphorbia portlandica*» [L.] samt (högre upp invid växten) »*Ard.*» [Arduino; L.]. — v: e solo natali [B.].

Glinus lotoides L. — r: »*Glinus*» [L.]. — v: »*Hispania 801 Loeffl.*» [L.]. Löfving [B.].

I LINNÉ'S arbete Petri Loeffling, Iter hispanicum (p. 145) uppges LÖFLING ha samlat arten i Estremadura, varifrån exemplaret tydligen härstammar.

Punica Granatum L. — r: »*Surat. Punica*» [L.]. — v: Suratte. v. Linné [B.].

Capparis spinosa L. — r: »*C. spinosa*» [L.]. — v: v. Linné [B.]. *Capparis herbacea* Willd. [Wm].

Det på arkets framsida skrivna artnamnet *C. spinosa* har senare blivit överstruket, men jag anser mig med säkerhet under överstrykningen kunna igenkänna LINNÉ'S handstil. Namnet är skrivet invid mitten av nedre kanten av arket, på den plats där LINNÉ brukade skriva artens namn.

I detta sammanhang må omnämnas tvenne ark, på vilka antagligen funnits namnbestämmningar av LINNÉ'S hand, men vilka dock numera saknas. På det ena av dessa, *Epilobium roseum*, har BERGIUS, på givarens vanliga plats på arkets baksida, skrivit: v. LINNÉ. På framsidan har, på just den plats där »spinosa» är skrivet på *Capparis*-arket, funnits ett med liten stil skrivet namn; detta har emellertid omsorgsfullt borttraderats. Det är knappt något tvivel om att det ej är LINNÉ'S påskrift som här bortskrapats. — På det andra arket, på vilket är fästad en *Acanthacé*, *Hygrophila salicifolia*, har man av allt att döma gått ännu radikalare tillväga och helt och hållet berövat arket den en gång av LINNÉ gjorda bestämningen. Vid nedre kantens mitt har nämligen troligen LINNÉ skrivit, som vanligt, artens namn (LINNÉ-ursprunget framgår av BERGHII uppgift på arkets baksida: »dono illustr. v. Linné»). Man har emellertid här ej nöjt sig med dettas överstrykning eller borttradering, utan man har helt enkelt borttrivit en remsa av arket, där namnet en gång stod.

De två här nu omnämnda exemplaren sakna således numera LINNÉ'S egenhändiga påskrift och upptagas därför här nedan under den andra gruppen av Linnéaner.

Halimium alyssoides (Lam.) Gross.(?) — r: »*Cistus salvifolius*» [L.]. — v: e solo natali. v. Linné [B.].

Fumana thymifolia (L.) Halácsy var. **glutinosa** (L.) Gross. — r: »*Cistus pilosus*» [L.]. — v: v. Linné [B.]. *Helianthemum thymifolium* Pers. [Wm].

Ranunculus muricatus L. — v: »*Ranunculus stellatus echinatus creticus*. *Bauh. pin.* 180» [L.]. v. Linné [B.].

Ranunculus parviflorus L. — v: »*Ranunculus hirsutus annuus, flore minimo*. *Raj. syn.* 3 p. 248. t. 12. f. 1» [L.]. v. Linné [B.].

De båda *Ranunculus*-exemplaren har LINNÉ helt säkert namngivit före den binära nomenklaturens införande, således före 1753. Det kan därför tagas för givet att BERGIUS mottog dem av LINNÉ redan under vistelsen i Uppsala, i början av 1750-talet.

Teucrium massiliense L. — r: »*T. massiliense*» [L.]. — v: v. Linné [B.].

Teucrium lucidum L. — r: »*Teucrium*» [L.]. — v: v. Linné [B.]. *Teucrium* Linn. *Chamædrys* variet. [B.].

Teucrium capitatum L. — v: »*Polium montanum album serratum latifolium* *Barr. t.* 1079. *Hispania* 417. a *Locfl.*» [L.]. *Teucrium* Linn. *capitatum* variet. [B.]. *Teucrium Polium* Linn. var. *angustifolium* Benth. [Wm].

På framsidan står nederst siffran »25», antagligen skriven av Linné. Den betecknar artens nummer inom släktet i *Sp. pl.*

Thymra spicata L. — r: »*Thymra*» [L.].

Sideritis scordioides L. — r: »*Sideritis hirsuta*» (hirsuta överstruket av Linné och ändrat till) »*scordioides*» [L.]. — v: v. Linné [B.]. *Sideritis scordioides* Linn. var. *elongata* Benth. [Wm].

Samma art. — r: »8 *Sideritis*» [L.]. — v: *Sideritis scordioides* Linn. var. *elongata* [Wm].

Sideritis spinosa Lam. — r: »*scordioides*» [L.]. *Sideritis scordioides* Linn. var. *grandiflora* Benth. [Wm].

Mentha rotundifolia L. — r: »2 *viridis*» [L.]. — v: ex Anglia [B.].

Lamium maculatum L. — r: »*III*» (Hortus upsaliensis). *linca-tum*» [L.]. — v: v. Linné [B.].

Lamium garganicum L. — r: »*II. U. garganicum*» [L.]. — v: v. Linné [B.].

Lamium album L. — r: »*III. Lam. lacvigatum*» [L.]. — v: v. Linné [B.].

Marrubium vulgare L. — r: »5 *vulgare*» [L.]. — v: v. Linné [B.].

Thymus Mastichina L. — v: »*Thymus 4*» [L.]. v. Linné [B.].

Parentucellia latifolia (L.) Car. — r: »*Monspel. Euphrasia* [L.].
— Montpellier. v. Linné [B.]. *Bartsia purpurea* Duby och *Eufragia latifolia* Griseb. [Wm].

I Sp. pl. ed. I p. 604 uppger LINNÉ arten *Euphrasia latifolia* just från Montpellier, varför det här föreliggande exemplaret kan vara ett typ- eller kotypexemplar.

Ruellia paniculata L. — r: (längst ned) »*Ruellia paniculata 3* [L.]. och (högre upp invid växten) »*Br*» [L.]. — v: v. Linné [B.]. *Dipteracanthus paniculatus* Nees ab Esenb. [Wm]. »*Br*» avser utan tvivel PATRICK BROWNE, från vilken LINNÉ således erhållit växten.

Lepidium campestre (L.) R. Br. — r: »*campestre minus* [L.]. — v: *Thlaspi* Linn. *campestre minus* [B.].

Alyssum sp. — r: »*Alyssum*» [L.]. — v: *calycinum* Linn. sed *scabra* planta [B.].

Exemplaret är endast fruktificerande. En säker bestämning av det samma har ej varit mig möjlig.

Pelargonium barbatum Jacq.(?). — r: »*incarnatum*» [L.]. — v: »*Ger. africanum, folio pulsatillae infra argenteo, flore albo. 23*» [L.].

På arkets framsida är fastklistrad en graverad bild av en rikt ornerad urna (dess nedre del bortklippt), ur vilken pressade och rätt väl bibehållna blad och blomsnitt uppskjuta. Växtens underjordiska delar saknas emellertid, varför bestämningen här ovan är något osäker. Urnebildens utscende stämmer ej med någon av de typer, som LINNÉ lät göra men som han ej kom att använda i sitt herbarium (jfr JUELS bild i Sv. Linné-sällskapets Årsskrift IX sid. 64). Det har ej lyckats mig att utreda, varifrån den här föreliggande urnetypen härstammar. Att LINNÉ haft exemplaret i sin hand, framgår av hans anteckningar på arket. Varifrån det kommit, dess förhållande i övrigt till LINNÉ och hur det kom att inför-livas med BERGH herbarium, återstår att utreda.

Geranium dissectum L. — r: »*dissectum*» [L.]. — v: v. Linné [B.]. *Geranium columbinum maximum fol. dissectis* [Swartz].

Malvastrum coromandelianum (L.) Garcke. — r: »*Sida 2*» [L.]. — v: *Melochia* Linn. *pyramidata* [B.].

Arten *coromandelianum* intar i Sp. pl. numret 2 under *Malva*-släktet, ej under *Sida*, vilket LINNÉ tydligen av förbiseende kommit att nedskriva i st. f. *Malva*.

Sida spinosa L. — r: »*Sida spinosa*» [L.]. — v: v. Linné [B.].

Urena lobata L. — r: »*Urena*» [L.]. — v: v. Linné [B.].

Urena sinuata L. — r: »*Urena*» [L.]. — v: v. Linné [B.].

Urena procumbens L. — r: »*Urena*» [L.]. — v: »*Chin. 84*» [L.].

Det är mig ej bekant vad som avses med »*Chin. 84*», men tydligen

har det sammanhang med fyndorten. Arten är nämligen tagen av OSBECK i China, och på dennes exemplar har LINNÉ i Sp. pl. ed. I p. 692 beskrivit *procumbens*. Exemplaret i BERGH herbarium är därför antagligen ett kotypexemplar.

Polygala myrtifolia L. — r: *Polygala C. B. S.* [L.]. — v: e solo natali. v. Linné [B.].

Genista scorpius (L.) DC. — r: »*Spartium spinosum*» [L.]. — v: *Spartium* Linn. *spinosum* [B.]. *Cytisus spinosus* Lamarek och *Calycotome spinosa* Link [Wm].

Vid nedre ändan av *Genista*-grenen står, av LINNÉ ditskrivet, ett »m». Det synes mig antagligt att härmed åsyftades att växten härstammade från Montpellier.

Genista anglica L. — r: »*Genista*» [L.]. — v: v. Linné [B.].

Genista candicans L. — r: »*Candicans*» [L.]. — v: e solo natali: v. Linné [B.].

Adenocarpus complicatus (L.) J. Gay. — r: »*Genista 6*» [L.]. — v: e horto [eller Porto]. Löfling. accepi a v. Linné [B.].

LINNÉ förde arten till *Spartium*, inom vilket släkte den i Sp. pl. har numret 6.

Ononis cenisia L. — r: »*Cherleri*» [L.].

Ononis fruticosa L. — r: »*Ononis fruticosa*» [L.].

Lathyrus filiformis (Lam.) J. Gay. — r: »*Orobus*» [L.]. — v: v. Linné. *Orobus* Linn. *angustifolius* [B.]. *Orobus tuberosus* Linn. var *angustifolius* [Wm].

Lathyrus sphaericus Retz. — r: »*angulatus*» [L.]. — v: v. Linné. *Lathyrus* Linn. *angulatus* [B.].

Cytisus sessifolius L. — r: »m». [Montpellier?]. »*Cytisus*» [L.]. — v: v. Linné [B.].

Coronilla glauca L. — r: »*Coronilla*» [L.]. — v: v. Linné [B.].

Ornithopus perpusillus L. — r: »*Ornithopus*» [L.]. — v: e solo natali. v. Linné [B.].

Phyllodium pulchellum (L.) Desv. — r: »*Hedysarum*» [L.]. — v: v. Linné. *Hedysarum* Linn. *pulchellum* [B.]. *Dicerma pulchellum* De Cand. [Wm].

Desmodium umbellatum (L.) DC. — r: »*Hedysarum*» [L.] och »*Fl. zeyl. 293*» [L.]. — v: v. Linné. *Hedysarum* Linn. *umbellatum* [B.].

Trifolium lappaceum L. — r: »*Trifolium 20*» [L.; arten *lappaceum* har numret 20 inom *Trifolium*-släktet i Sp. pl. ed. I]. — v: v. Linné [B.].

Hypericum montanum L. — r: »*montanum*» [L.]. — v: v. Linné [B.].

Cirsium tuberosum L. — r: »*Carduus heterophyllus*» (detta art-namn har LINNÉ själv överstrukit och ändrat till) »*tuberosus*» [L.].

På arkets baksida har BERGIUS antecknat »SCHIREBER» som givare av växten, ej LINNÉ som annars är fallet med dessa Linnéaner. SCHIREBER har synbarligen fått arket av LINNÉ och sedan överlämnat detsamma till BERGIUS.

Bidens bullata L. — r: »*Ard. Bidens bullata*» [L.]. — v: v. Linné [B.].

»Ard.» är förkortning av ARDUINO.

Melanthera deltoidea Michx. — r: »*Bidens 7 nivea*» [L.]. — v: v. Linné [B.].

Hippia pilosum (Berg.) Druce. — r: »*Tanac. suffruticosum*» [L.].

BERGIUS har beskrivit arten som *Tanacetum pilosum*.

Artemisia Santonicum L. — r: »*Ard.*» [Arduino]. »*Santonica*» [L.]. — v: v. Linné [B.].

Gnaphalium obtusifolium L. — r: »*HU. 8 obtusifolium*» [L.].
Gnaphalium polycephalum Mich. [Wm].

Anthemis Triumfetti [L.] All. — r: »*III. 16 β*» [L.]; i Sp. pl. ed. I. upptar LINNÉ under släktet Anthemis arten tinctoria såsom nr 16 och såsom en var. β under denna anför han Triumfetti]. — v: »*Buphthalmum Triumfetti*» [L.].

Inula Oculus Christi L. — r: »*3 oculus Christi*» [L.] samt invid plantan: »*m*» [L.]; avser troligen Montpellier]. — v: v. Linné dedit [B.].

Rudbeckia triloba L. — r: »*Rudbeckia*» [L.]. Överst på framsidan står dessutom med stor präntad stil släktnamnet »*Rudbeckia*» såsom LINNÉ brukade skriva detsamma; det synes mig även vara skrivit av honom. — v: ex America boreali. Gronov. [B.]. På arkets baksida finnes därjämte med LINNÉs stil följande utförliga beskrivning på arten: »657. *Rudbeckia foliis infimis hastatis angulis ad apicem folii tridentibus rugosis hirsutis amplexicaulibus ex adverso binis. superioribus lanceolato-ovatis. caulibus plurimis rubentibus. flore minore terminatrice, radio singulari flavo, disco purpureo lucido, conico. Gronov.*» [L.].

LINNÉ har tydligen erhållit detta exemplar av GRONOVIVS, vilken i sitt arbete Flora virginica p. 180 kallat arten *Rudbeckia foliis trilobis*. LINNÉ har beskrivit densamma i Hortus Upsaliensis p. 269 och i Sp. pl. ed. I p. 907, där han givit den artnamnet *triloba*. Det föreliggande exemplaret torde vara ett typ- eller kotypexemplar.

Centaurea sonchifolia L. — r: »*Ard.*» [Arduino]. »*sonchifolia*» [L.]. — v: v. Linné [B.].

Stoebe cinerea [L.] Thunb. — v: »*Seriphium cinereum*» [L.].

Amaranthus tricolor L. — r: »*HU. Am. tricolor*» [L.].

Quercus Suber L. — v: »*Hispania 677. Loeff.*» [L.].

Carya alba (L.) K. Koch. — v: »466. *Juglans alba pinnis foliorum angustis*» [L.]. von Linné. *Juglans Linn. alba* [B.]. *Carya tomentosa* Nutt.

Pistacia Lentiscus L. — r: »*Pistacia 5*» [L.].

Vaillantia muralis L. — r: »HK. [?]. *hispida*» [L.]. — v: v. Linné. *Vaillantia* Linn. *hispida* [B.].

Species indeterminata. — v: »*Rhamnus oleoides, ex Hispania*» [L.]. *Ex hispania.* Linné [B.].

Växten är icke *Rhamnus oleoides*, vilket namn LINNÉ, på grund av en viss yttlig likhet vad bladen beträffar, kommit att skriva på arket. Det har emellertid ej ens varit mig möjligt att på det tillgängliga materialet avgöra familjen, dit växten hör.

Till den ovan urskilda andra gruppen av Linnéanska växter höra inalles 28 exemplar. Dessa utgöras således av sådana, som icke bära någon direkt påskrift av LINNÉ'S hand, men som dock av allt att döma, på grund av anteckningar på arken, en gång måste hava tillhört LINNÉ. Så är exempelvis påtagligen fallet med ett exemplar av *Campanula rotundifolia*, på vars ark finnes antecknat (med en mig hittills obekant stil): »*Ex Sibiria a Gmelin missa ad Linnæum, a quo accepi 1750*». Så är tydligen också fallet med några andra, vilka på arkets baksida (alltid på en bestämd, för givaren avsedd plats) bära påskrifter av BERGH hand, sådana som »*ab archiatro v. Linné*» eller likartade. På de flesta exemplaren står emellertid endast ordet »v. Linné», ditskrivet med BERGH stil. Man skulle ju kunna invända, att detta är ett alltför intetsägende bevis för att växten ifråga skulle härstamma från LINNÉ. Det förhåller sig emellertid så, att namnet alltid är skrivet just på den plats, där BERGIUS regelbundet antecknade givarens namn, och att LINNÉ'S namn på alldeles liknande sätt är skrivet även på de ovan behandlade arken, som därjämte bära egenhändiga Linné-påteckningar. Vi äga också ett stöd för det Linnéanska ursprunget i ett av BERGIUS själv i hans efterlämnade självbiografiska anteckningar gjort uttalande. Efter att hava omnämnt, att han erhållit bidrag till sitt herbarium från skilda håll, säger han där: »Såsom tacksamhet mot dessa wäner och wälgerningsmän, har jag uti herbariet, på afwiga sidan af örtebladet, wid hwarje art, alltid tecknat gifwarens namn, såsom ett tecken af min erkänsla.» Det är därför, som jag anser mig kunna beteckna även denna kategori av växter såsom ägande Linnéanskt ursprung. En förteckning på desamma följer härmed.

Scleria lithosperma (L.) Willd. — v: v. Linné [B.]. *Schoenus* Linn. *lithospermus* och *Carex* Linn. *lithosperma*.

Ofullständigt exemplar, bestående av ett strå med inflorescens.

Ixora parviflora Vahl. — v: e solo natali. v. Linné. *Descr. N:o 71.* *Pavetta* Linn. *indica* [B.].

Campanula rotundifolia L. — v: *Ex Sibiria.* Gmelin [B.]. *Ex Sibiria a Gmelin missa ad Linnæum, a quo accepi 1750* [stilen mig obekant].

Diosma ericoides L. — v: e Cap. b. sp. Linné [B.].

Diosma ciliata L. — v: e Cap. b. sp. Linné [B.].

Epilobium roseum Schreb. — v: v. Linné. *Epilobium* Linn. tetragonum [B.].

Mimusops Elengi L. — v: af archiatr. v. Linné [B.].

Triumfetta semitriloba L. — v: v. Linné [B.].

Astrocarpus sesamoides (L.) Duby. — v: Reseda Linn. sesamoides [B.]. Ab Ill. D. Linnæo accepi 1749 Aug. qui ab D. Sauvages misam habuit [stilen mig obekant men samma som på det ovan behandlade Campanula-arket].

Euphorbia hirta L. — v: ex Jamaica [Wm]. v. Linné [B.].

Mentha viridis L. — v: e solo natali. v. Linné [B.].

Physostegia virginiana (L.) Benth. — v: v. Linné. *Dracocephalum* Linn. virginianum.

Oftia africana (L.) Bocq. — r: Spielmannia africana Willd. [Wm]. — v: e Cap. b. sp. v. Linné [B.].

Hygrophila salicifolia (Vahl) Nees.(?) — v: dono illust. v. Linné. *Justicia moretiana* Burm. Ind. p. 10 [B.]. *Ruellia lancea* [Wm].

Lepidium cardamines L. — v: v. Linné. *Arduini* spec. t. 8 [B.].

Polygala bracteolata L. — v: e Cap. b. sp. v. Linné [B.].

Dolichos lablab L. — v: v. Linné [B.].

Desmodium canescens (L.) DC. — v: v. Linné. *Hedysarum* Linn. canescens. NB. est revera canadense [B.].

Lotononis prostrata (L.) Benth. — v: e Cap. b. sp. v. Linné. *Lotus* Linn. prostratus.

Vismia cayennense (L.) Pers.[?] — v: E Surinamo, Thunberg ex Linnæo. *Hypericum* Linn. cayanense [B.].

Exemplaret består blott av ett brottstycke av en inflorescens. Troiligen avses här ett från LINNÉ stammande exemplar, vilket BERGIUS erhållit från THUNBERG.

Chrysocoma coma aurea L. — v: e Cap. b. sp. ubi lecta. Linnæus. *Chrysocoma* Linn. ciliata? [B.].

Senecio elegans L. — v: Linnæus [B.].

Ursinia anthemoides (L.) Benth. et Hook. f. — v: e Cap. b. sp. v. Linné. *Arctotis* Linn. anthemoides [B.].

Osteospermum moniliferum L. [det. T. Norlindh]. — v: e Cap. b. sp. v. Linné. *Osteospermum* Linn. pisiferum [B.].

Osteospermum ciliatum Berg. — v: e Cap. b. sp. v. Linné [B.].

Exemplaret utgör typexemplaret för den av BERGIUS (i Plantæ capenses p. 332. 1767) beskrivna arten.

Guettarda speciosa L. — v: ab arch. v. Linné. Ex India orientali [B.].

Iresine paniculata (L.) OK. — v: v. Linné. *Iresine* Linn. *Celosioides* [B.].

Mercurialis tomentosa L. — v: e solo natali. v. Linné [B.].

Ovan har som en tredje kategori av Linné-växter framhållits sådana, som insamlats i botaniska trädgården i Uppsala under den tid LINNÉ vårdade densamma och där arbetade. Av sådana växter finnas i det Bergianska herbariet ej mindre än 218 ark, vartill komma några (t. ex. de tre *Lamium*-arterna), vilka redan upptagits under den första kategorien av Linné-växter. Tiden för insamlandet är i allmänhet ej direkt angiven. I en del fall finnes emellertid året 1764 utsatt. Det torde också hava varit under 1760-talet, som BERGIUS, från LINNÉ själv eller genom olika ombud i Uppsala, erhöll dessa tillskott till sitt herbarium. Då det ju bör kunna vara av intresse att känna det växtmaterial, som LINNÉ hade i kultur i sin Hortus, må här meddelas en förteckning på ifrågavarande växter i BERGII herbarium. Namnen anföras därvid sådana som de finnas angivna på arken och någon detaljgranskning av bestämningarna har ej i allmänhet gjorts. I en del fall hava emellertid, om bestämningar gjorts eller det eljes ansetts önskvärt, de nu brukliga benämningarna bifogats inom parentes. Arterna äro ordnade efter LINNÉs system.

Monandria.

Boerhavia erecta. — *Corispermum squarrosum*. — *Cinna arundinacea*.

Diandria.

Circaea lutetiana var. *canadensis*. — *Veronica longifolia*. — *V. incana*. — *V. spicata*. — *V. pinnata*. — *Calceolaria pinnata*. — *Verbena supina*. — *Rosmarinus officinalis*. — *Salvia aegyptiaca* (Forskåhl). — *S. nemorosa* var. (är *silvestris* L.). — *S. hispanica* (Löfning). — *S. ceratophylloides*. — *S. nutans*. — *Collinsonia canadensis*.

Triandria.

Valeriana calcitrapa (*Centranthus* c.). — *V. cornucopiae* (*Fedia* c.). — *V. Locusta* var. *dentata*? (*Valerianella*). — *Melothria pendula*. — *Loeflingia hispanica*. — *Panicum glaucum* (är *Setaria verticillata* P. B.). — *P. hirtellum* (*Oplismenus*). — *Agrostis mexicana*. — *Poa alpina* var. *vivipara*. — *P. trivialis*. — *P. capillaris* (*Eragrostis* c.). — *Eragrostis* sp. — *Dactylus cynosuroides* (*Spartina* c.). — *Cynosurus aegyptius* (*Dactyloctenium aegyptiacum* Willd.). — *C. aureus* (*Lamarckia* a.). — *Festuca ovina* var. *vivipara*. — *Bromus purgans*. — *Avena nuda*. — *A. fragilis* (*Gaudinia* fr.). — *Arundo epigeios* (*Calamagrostis* c.).

Tetrandria.

Scabiosa tatarica (*Cephalaria* t.). — *Sc. cretica*. — *Sc. ucranica*. — *Sheardia muralis* (*Galium* m.). — *Plantago major rosea* (= *major* f. *bracteata*). —

Pl. altissima. — *Pl. psyllium*. — *Cornus alba* (är *C. alternifolia* L. fil.). — *Ptelea trifoliata*. — *Oldenlandia umbellata* (*O. corymbosa* L.; det. Wm). — *Rivina humilis*. — *Hypecoum procumbens*.

Pentandria.

Heliotropium peruvianum. — *H. europaeum*. — *Lithospermum officinale*. — *Messersmidia Arguzia* (= *M. sibirica* L.). — *Tournefortia volubilis*. — *Convolvulus siculus*. — *Campanula canariensis* (*Canarina c.*). — *Hyoscyamus Scopolia* (*Scopolia carniolica* Jacq.). — *Atropa physaloides* (*Nicandra ph.*). — *Physalis angulata* (H. Ups. 1764). — *Ph. pensylvanica?* (H. Ups. 1764). — *Solanum quercifolium*. — *S. peruvianum*. — *S. nigrum* var. (*v. villosum* L.). — *Capsicum frutescens*. — *Cestrum diurnum*. — *Celastrus pyracanthus*. — *Ribes nigrum* β. — *Vitis vinifera*. — *Lagoecia cuminoides*. — *Achyranthes muricata* var. β *alternifolia* (Nata in horto Upsal. e seminibus a Forskåhl ab oriente missis. 1764). — *A. lanata*. — *A. repens*. — *Celosia argentea* (Ex horto Upsal. 1764). — *Cynanchum acutum*. — *Apocymum cannabinum*. — *Beta maritima* (Nata e seminibus a Forskåhl ad hort. Upsal. missis. 1764). — *Salsola altissima* (= *Suaeda altissima* Pall. — 2 ark; det ena uppdraget 1764 ur frön, sända av Forskåhl). — *S. fruticosa* (= *Suaeda fruticosa* Forsk. — Samma ursprung som föregående). — *Bupleurum odontites*. — *Caucalis platycarpus*. — *Ammi copticum* (e seminibus a Forskåhl). — *Conium africanum*. — *Cachrys Libanotis*. — *Statice Armeria* var. γ. — *St. sinuata*. — *Lipum maritimum* (H. Ups. 1764).

Hexandria.

Gloriosa superba. — *Asphodelus fistulosus*. — *Frankenia pulverulenta*. — *Rumex Lunaria*. — *R. aculeatus*.

Octandria.

Oenothera sinuata. — *O. pumila*. — *Galenia africana*.

Enneandria.

Rheum palmatum.

Decandria.

Ruta chalapensis var. α. — *Melia Azedarach* (fruktificerande exemplar). — *Zygophyllum Morgsana*. — *Gypsophila saxifraga*. — *Dianthus pomeridianus*. — *Arenaria saxatilis*. — *Cerastium vulgatum*. — *Forskåhliä tenacissima*. — *Portulaca* sp. (e Sibiria). — *Reseda canescens*. — *R. mediterranea* (Semina a Forskåhl e Cariae desertis). — *Euphorbia* sp.

Icosandria.

Amygdalus nana. — *Mesembryanthemum pomeridianum*. — *Aizoon hispanicum*. — *Rosa cinnamomea*.

Polyandria.

Corchorus trilocularis (Forskåhl). — *Paeonia tenuifolia*. — *Aconitum variegatum*. — *Anemone dichotoma*. — *Clematis viticella*. — *Ranunculus lanuginosus* var. β.

Didynamia.

Teucrium asiaticum. — *Lamium garganicum*. — *Leonurus sibiricus*. — *Phlomis Leonurus* (*Leonotis Leonurus* Brown). — *Clinopodium vulgare canadense* (ex America, sata in horto upsaliensi). — *Melissa Calamintha* (*Calamintha officinalis* Moench). — *Ocimum album*. — *O. sanctum*. — *O. polystachyum* (*Moschosma* p.). — *Prunella laciniata*. — *Pr. hyssopifolia*. — *Cleonia lusitanica*. — *Antirrhinum aegyptiacum*. — *A. repens* (*Linaria repens* Mill.). — *Scrophularia scorodonia*. — *Scr. trifoliata*. — *Scr. peregrina*. — *Lantana annua*. — *Sibthorpia europaea*. — *Orobanche ramosa*. — *Mimulus ringens*.

Tetradynamia.

Alyssum maritimum (*Lobularia* m.). — *Ricotia aegyptiaca*. — *Sisymbrium Loesclii*. — *Cheiranthus fruticulosus*. — *Ch. maritimus*. — *Sinapis pyrenaica* (*Sisymbrium acutangulum* DC.). — *S. pubescens*. — *S. sp.* (legit Salomon sub nom. juncea). — *Raphanus caudatus* (1764). — *Bunias spinosa* (*Zilla spinosa*). — *B. myagroides*. — *B. Cakile* (från Arabien, Forskähl. Är *Cakile maritima*).

Monadelphica.

Geranium hybridum (*Pelargonium hybridum*). — *G. grossularioides* (*Pelargonium* gr.).

Diadelphia.

Cytisus Cajan (*Cajanus indicus*). — *Ornithopus compressus*. — *Hedysarum junceum*. — *Astragalus hamosus*. — *Trifolium Melilotus polonica*. — *Lotus arabicus* (e seminibus ex Oriente a Forskähl missis). — *L. rectus*. — *L. corniculatus*. — *Medicago polymorpha* var. *intertexta*.

Syngenesia.

Hyoseris radiata (Löfling). — *Lapsana Zacintha* (*Zacintha verrucosa* Gaertn.). — *Serratula coronata*. — *Carduus defloratus*. — *Onicus centauroides* (*Rhaponiticum cynaroides* Less.). — *Carthamus tingitanus*. — *Spilanthes oleracea*. — *Chrysocoma ciliata*. — *Athanasia crithmifolia*. — *Artemisia maritima*. — *Conyza rupestris* (Ex Oriente Forskähl, sata in Horto Upsal.). — *C. bifrons*. — *Erigeron graveolens* (*Conyza* gr.). — *E. canadensis*. — *Senecio aegyptiacus*. — *S. viscosus*. — *S. rigidus*. — *Aster hyssopifolius*. — *A. macrophyllus*. — *A. crispus* (*Pulicaria crispa*. — *E. seminibus* a Forskähl ab oriente missis). — *Solidago flexicaulis*. — *Inula arabica*. — *Bellium bellidioides*. — *Chrysanthemum frutescens*. — *Matricaria asteroides* (*Boltonia* a.). — *M. capensis*. — *Cotula turbinata*. — *C. sp.* — *Achillea Ageratum*. — *Amellus Lychnitis*. — *Centaurea salmantica*. — *C. muricata*.

Monoecia.

Dalechampia scandens. — *Cucumis trilobatus*.

Dioecia.

Mercurialis ambigua. — *Parietaria judaica*.

Polygamia.

Mimosa glauca (*Leucaena gl.*).

Cryptogamia.

Polypodium aureum.

Såsom en sammanfattning av den här lämnade redogörelsen för de Linnéanska växterna i BERGH herbarium kan således framhållas, att där nu finnas förvarade 82 exemplar med LINNÉ's egenhändiga påskrifter, 28 utan dylika men dock härstammande från LINNÉ samt 218 insamlade i LINNÉ's Hortus Upsaliensis. Det är således ett helt litet herbarium av inalles 328 nummer, som vi här ha att göra med och som utgör ett betydande tillskott till de hittills kända resterna av LINNÉ's herbarium, vilka vi ännu äga i vårt land.

ANDERS CELSIUS, LINNÉ OCH DEN HUNDRAGRADIGA TERMOMETERN¹

AV

N. V. E. NORDENMARK

DET ÄR FÖRENAT MED STORA SVÅRIGHETER ATT vinna en klar bild av förloppet av termometers tillblivelse och av problemets slutgiltiga lösning, och man nödgas konstatera, att än i dag är termometers historia oskriven. Fortfarande gäller, vad RENOU² skrev år 1876: »L'histoire du thermomètre a été écrite bien des fois, mais d'une manière si incomplète ou même inexacte qu'on peut dire qu'elle est encore à faire».

Termometern har en lång utvecklingshistoria, och det dröjde nära ett och ett halvt sekel efter de första försöken i början av 1600-talet, innan termometern blev ett någorlunda fullödigt vetenskapligt instrument. Svårigheterna voro många. Det gällde att erhålla en lämplig vätska, att finna lätt bestämbara fixpunkter och att upptäcka barometertryckets betydelse. HALLÉY torde ha varit den förste, som påpekat vattnets kokpunkt som en lämplig fixpunkt, men ännu kände man ej till denna punkts beroende av barometertrycket. Ett nytt framsteg var den av NEWTON konstruerade termometern, för vilken han redogör år 1701 i *Philosophical Transactions*. Han använde linolja och hade två fixpunkter: nollpunkten vid vattnets fryspunkt och människans kroppstemperatur, som betecknades med 12°. I denna duodesskala blev vattnets kokpunkt ungefär 34°.

Den förste, som konstruerade en fullt vetenskaplig termometer, är FAHRENHEIT (född i Danzig 1684, bosatt i Amsterdam sedan 1711). Först

¹ Denna framställning, som genom förf:s tillmötesgående kunnat tryckas här, utgör ett brottstycke ur en av dr Nordenmark utarbetad större biografi över Anders Celsius, vilken kommer att utgivas i Lärdomshistoriska Samfundets monografiserie.

² M. E. RENOU: *Histoire du thermomètre*, Paris 1876, 56 pag. (Ett utkast till termometers historia.)

1724 hade Fahrenheit sin termometer färdig. Till en början använde han alkohol, men övergick senare till kvicksilver, sedan han lyckats erhålla rent sådant. Här kan ej redogöras för de olika skalor, han använde, eller varför han slutligen stannade för den, som bär hans namn. Det epokgörande med Fahrenheits arbeten var, att han kunde bestämma vattnets såväl fryspunkt som kokpunkt och att han kände den senares beroende av barometertrycket. Linné och Fahrenheit voro umgängesvänner i Holland.¹ Det var här Linné fick taga del av termometerproblemet, för vilket han på grund av sina växtbiologiska undersökningar hade stort intresse.

Många temperaturskalor sågo dagens ljus under 1700-talets första decennier. Den förste, som synes ha använt den 100-gradiga skalan, var RENALDINI i Padua år 1694. Denna skala upptogs av DE L'ISLE, som 1724 konstruerade en termometer, vilken hade 0-punkten vid kokpunkten och 100° vid den fasta temperaturen i Pariserobservatoriets källare, en indelning, som han sedermera ändrade till 150° vid vattnets fryspunkt och 0° vid kokpunkten. Kokpunktens beroende av barometerståndet kände nog ej de l'Isle till vid denna tid. RÉAUMUR började 1730 att konstruera alkoholtermometrar med en skala på 80° med nollpunkten vid fryspunkten och 80° vid kokpunkten, där varje grad var 0,001 av vätskans volym, vilken han fann utvidga sig med 0,080 från fryspunkten till kokpunkten. Réaumur kände ännu ej heller till Fahrenheits upptäckt av kokpunktens beroende av barometerståndet.

Vid de observationer, som i Uppsala anställdes under 1700-talets början, användes till en början den gamla florentinska luftbarometern. I en avhandling i Acta literaria år 1723 påpekar KLINGENSTIERNA, att då man brukar denna termometer, bör man även observera barometern. Snart började man använda sprittermometrar. BURMAN — liksom även CELSIUS ganska länge, ända till 1743 — använde en engelsk sprittermometer av HAWKSBEES, som av WARGENTIN karakteriserats på följande sätt:² »Hawksbees termometrar duga alldeles icke. Ty de äro av spiritus vini, hava ingen beständig punkt att börja graderingen från, och äro ej sammanstänmande, vilket jag själv nogsamt fått röna av tvenne sådana, som äro i Uppsala, vilka under tiden i samma väderlek och omständigheter voro till 12 grader skiljaktlige». Sedermera användes av Celsius även en termometer av PRINCE med skala enligt Fahrenheit ävensom en av Réaumur.

För övrigt sysselsatte sig många intresserade vid slutet av 1730-talet med termometerproblemet. Den person, som intresserade Celsius att experimentera på detta område, var hans observationskamrat på gradmätningen i Torneå LE MONNIER, vilken sedermera underhöll en mycket liv-

¹ Se TH. M. FRIES, *Linné*.

² WARGENTIN: *Om thermometerar*. K. Vetenskapsakademiens handlingar år 1749, sid. 16.

lig korrespondens med Celsius. Le Monnier hade tydligen fått intresset väckt för saken i Lappland, då man funnit, att den därstädes använda sprittermometern av Réaumur ej var synnerligen lämplig.

Vid återkomsten till Paris börjar han genast att experimentera med termometrar. I januari 1738 skriver han till Celsius:¹ »J'ai beaucoup travaillé à construire des thermomètres et selon Mr de Réaumur et selon M^r de l'Isle; je pourrai vous en envoyer un de chaque sorte; nous avons pour cet effet Mr Hallot et moi ressuscité le mercure du sublimé corrosif».

I nästa brev av den 24 mars 1738 (n. st.) skriver Le Monnier angående samma sak. »Je ne vous envoie pas encore le thermomètre, et de plus Mr Gedda² m'est inconnu, puisque je ne l'ai vu qu'une ou deux fois depuis mon retour; mais la véritable raison est que je veux vous en envoyer un qui ait la mesme marche que le mien, or j'ai beaucoup d'expériences à faire, quoique j'aie des thermomètres assez parfaits et dont le mercure est bien clair. Je veux déterminer le point, où il commence à s'arrêter quand la boule étant environné de glace bien pilée et l'instrument transporté dans une chambre, où l'air est tempéré, cette glace commence à fondre; car je crois que c'est la mesme chose que lorsqu'elle commence à se former, et j'ai déterminé ce point à 154. Ce n'est pas que ce soit une opération nécessaire au thermomètre, mais je vous prierai de répéter la mesme expérience à Upsal, lorsque je vous l'aurai envoyé.

Demandez à M^r de l'Isle quelle est la hauteur de baromètre, quand il prend le terme de l'eau bouillante: vous savez que ce terme change. Faites-moi réponse la dessus.»

Le Monnier upplägger här hela termometerproblemet för Celsius och ber honom kontrollera hans förfarande. Han uppmanar honom vidare att av de l'Isle i Petersburg inhämta meddelande, vid vilket barometerstånd han fastställt sin kokpunkt (»Ni vet, att den punkten ändrar sig»). Le Monnier använder här de l'Isle's skala.

En annan fransk vetenskapsman, som samtidigt experimenterar med termometern, CHRISTIN i Lyon, använder en 100-gradig skala med noll vid fryspunkten. Denne offentliggör sitt förslag 1743.

Det är uppenbart, att det är från Le Monnier, som Celsius fått uppslaget till sina termometerundersökningar. Då Celsius sedermera den 14 juli 1742 inlämnar till Vetenskapsakademien sin uppsats: »Observationer om tvenne beständiga grader på en thermometer»,³ så är metoden den av Le Monnier angivna. Den skala Celsius här använder är de l'Isle's äldre skala med 100° vid fryspunkten och 0° vid kokpunkten.

I handskriften U.U.B. sign. A 533 d, bladen 147—157 och 162—165,

¹ U.U.B. Sign. A 533. Odaterat, ankom till Uppsala 24 januari (g. st.) 1738.

² Svensk minister i Paris.

³ K. Vetenskapsakademiens Handlingar 1742, sid. 171—180.

finnas anteckningar av Celsius' hand över de av honom utförda jämförelserna mellan olika termometrar. Den 30 oktober 1740 antecknar han angående försöken att kontrollera fryspunkten för en Réaumurtermometer: »Jag satte Réaumurs thermometer i snön, som var kram, uti ett kärl i min kammare först på ett bord vid fönstret och lagade så, att kulan var täckt av snön, då spiritus vini alltid stod på samma grad, nämligen 0 grad. Snön var helt våt och vatten inunder, stod ändå på samma grad. Jag tog ny snö och satte honom vid kakelugnen, därest värmen slog starkt ut genom kakelugnsdörren, och kärlet varmt utanpå, ändå viste han samma grad 0. I januarii månad 1741 repeterade jag samma experiment och fant likaledes. Jag lät allenast halfva kulan vid kakelugnen täckas af snö, och han stod ändå på samma grad, kanske $+0,2$.»

Härpå följer en anteckning av den 13 februari 1742 med jämförelse mellan en av Celsius tillverkad termometer¹ och en Prince's termometer med Fahrenheits gradering, vilken ägdes av friherre CARL DE GEER, och som enligt Celsius visade $33^{\circ} \frac{3}{4}$, då den stod i kram snö. Jämförelsen utföll sålunda:

80° Prince	=	73° Celsius.	74° Prince	=	$76^{\circ} \frac{1}{5}$ Celsius.
78	"	= 74	70	"	= $78 \frac{1}{7}$
$75 \frac{1}{2}$	"	= 75	45	"	= $91 \frac{1}{2}$
76	"	= 76			

Denna av honom tillverkade termometer har en hundragradig skala med 0-punkten vid kokpunkten och 100° vid fryspunkten. Han fortsätter alltså att utföra jämförelser mellan denna termometer och tre andra termometrar av Prince, de l'Isle och Réaumur-du Crest. Vi anteckna »den 15 juli 1742 emellan kl. 3 och 4 e. m. satte jag följande termometrar i solskenet i trädgården». Han har nu två av egen tillverkning.

Réaumur-du Crest	Prince	Celsius kl.	de l'Isle	Celsius
32	85	70	103	72
$32 \frac{1}{2}$	$85 \frac{1}{2}$	69,7	—	$71 \frac{1}{5}$
$33 \frac{1}{2}$	$87 \frac{1}{2}$	69,0	100,6	70,7
33	$86 \frac{3}{4}$	68,8	100	70,1
$33 \frac{1}{2}$	$87 \frac{3}{7}$	68,8	99	70,1
34	90	68,6	98	69,3
35	91	68,3	97	69,0
35	88	69,0	97	69,6

¹ I handskrift U. U. B. sign. A 530 finnes en redogörelse för observationer över gången hos Grahams pendelur 1741—1743. Här antecknas, att Celsius den 25 dec. 1741 för första gången använder en av honom själf tillverkad termometer jämsides med Réaumurs.

Réaumur-du Crest var en hundragradig termometer, med nollpunkten omkring fryspunkten, vid en punkt hos den frusna marken, »tempéré». »Ingen termometer var sensiblare än Princen».

Den 22 november 1742 jämför han fryspunkten hos de fyra termometrarna, i det han sätter samtliga i kram snö.

Hos	fryspunkt
Prince	33 ^{3/4}
Hans egen	99,5
du Crest	0,0
de l'Isle	151,7

Vid ett senare försök den 3 mars 1743 får han följande resultat:

för Prince, gamla	33 ^{3/4} °
» , nyköpt	34
» du Crest	0,1 eller 0,1 ^{1/2}
» Celsius	97,7 vel accuratior 99,6 ^{1/2}

Vi se att Celsius' egen termometer ej ger noggranna utslag. Kalibreringen är tydligen dålig.

I en skrivelse av den 1 okt. 1742 från kanslirådet BERCII i Paris till Celsius (U.U.B. sign. A 533) meddelar han, att han genom baron FLEMING från l'abbé NOLLET, som ivrigt sysslade med termometerproblemet, översänt en utlovad termometer enligt Réaumurs skala, inlagd i en liten låda. Detta torde vara samma termometer, som avses (U.U.B. sign. A 552.5) i ett brev från kommerskollegium av den 2 mars 1743 med anledning av att en termometer från Paris till Celsius blivit sönderslagen vid tullbehandlingen, och meddelas, att brev utgått till tullbetjante, att de icke skola slika instrument underkasta någon sträng visitation.

I meteorologisk dagbok¹ finnes antecknat av O. HIORTER den 2 juni 1743: »blefvo termometrarne omväxlade, så att i stället för den så kallade novum eller Hawksbyanum minus kom Princeanum majus och minus tillika med experiment-termometern, som hädanefter kallas Celsiusanum, som nu regelbundet användes från den 3 juni 1743». Vi anför jämförelser mellan de olika termometrarna på följande dagar:

Dag	kl.	Hawksbee	de l'Isle	Prince		Celsius
				maj.	min.	
3 ⁶	3 ^{1/4} p.	29,8	122,6	68,5	68,5	80,7
5 ⁶	10 ^{1/2} p.	24,5	121,2	70 ^{1/2}	70 ^{1/2}	80,5
9 ⁶	10 a.	29,3	122,2	69	69	80,4
17 ⁶	3 ^{1/2} p.	29	121,2	70	70	80,1

¹ U.U.B. sign. A 266 c.

Av de här lämnade utdragen av experimentjournalerna framgår det, att Celsius mycket snart efter Le Monniers uppmaning i brevet av januari 1738 börjat att sysselsätta sig med problemet samt tillverkar sig efter Le Monniers anvisningar en termometer, där han använder en skala av samma slag som de l'Isle's första skala. Denna av Celsius tillverkade experiment-termometer, som ännu finnes i behåll på meteorologiska institutionen i Uppsala, kom aldrig till användning utanför Uppsala observatorium, och även här endast en kort tid.

I Hiorters observationsjournal U.U.B. sign. A 266 c finna vi, att år 1747 dyker en ny termometer upp jämsides med Celsius' termometer. Denna benämnes EKSTRÖMS termometer och är utförd av den bekante instrumentmakaren. Vi anföra här några av Hiorter utförda jämförelser från 1747.

Dat.	kl.	Hawksbee	Celsius	Ekström
¹ / ₄	6,5 a.	83,0	102,2	-2,5
² / ₄	5 a.	75,8	100,1	+0,2
⁹ / ₄	5 p.	76,6	100,1	+4,5

Ekströms termometer har nollpunkten vid vattnets fryspunkt och är 100-gradig. Varifrån har denna termometer, som här benämnes Ekströms och som är våra dagars s. k. Celsius' termometer, kommit? Därom skall längre ned ges förklaring. Vi se även, hur pass opålitlig Celsius' termometer är.

Ännu en ny termometer uppträder i observatoriets journaler detta år; denna bär professor STRÖMERS namn och har tydligen av honom utförts efter Ekströms termometer och har sålunda samma skala. Denna Strömers termometer kommer till användning från den 1 sept. 1747. Vi finna av följande jämförelse, huru pass osäker densamma är. Den måste liksom Celsius' termometer betecknas som ett amatörmässigt instrumentarbete.

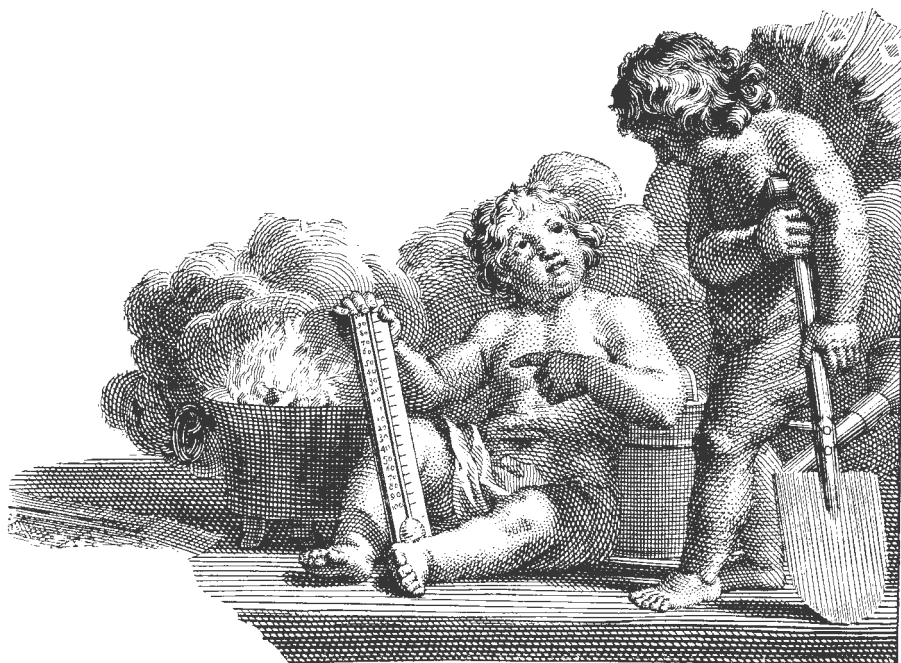
Dat.	Kl.	Strömer	Celsius	Ekström
¹ / ₉	3 ³ / ₈ p.	16,2	84,1	16,0
² / ₉	5 ¹ / ₂ p.	8,1 (?)	81,3	15,1
³ / ₉	3 ¹ / ₈ p.	12,3	87,2	16,2
⁴ / ₉	5 ³ / ₄ p.	16,3	84,1	16,0

Celsius' termometer användes på observatoriet i Uppsala åren 1742—1749, varefter den helt kommer ur bruk och försvinner för att ersättas av en annan hundrigradig termometer med nollpunkten vid vattnets fryspunkt, och vilken numera oriktigt bär Celsius' namn.

Denna nya termometer bär i observatoriets observationsjournaler än namnet Ekströms än Strömers termometer. Vem är då konstruktören av densamma?

Det visar sig, att i Uppsala finnes vid denna tid utanför observatoriet ännu en termometerkonstruktör och experimentator, och att den hundra-gradiga skalan, i den naturliga form vi idag använda den, sett dagen tidigare, innan den kom till användning på Uppsala observatorium under namn av Ekströms termometer. Denna konstruktör är LINNÉ.

I vignetten på titelbladet till Linnés »Hortus Cliffortianus», Amsterdam 1737, finna vi en putti hållande en termometer med en 100-gradig

Linnés termometer. Detalj ur titelplanschen till *Hortus Cliffortianus* 1737.

skala med nollpunkten antagligen vid vattnets fryspunkt.¹ För symmetriens skull har konstnären fortsatt graderingen även nedanför nollpunkten till -100° . Linné umgicks under sin vistelse i Amsterdam på vänskaplig fot med Fahrenheit. Detta framgår av ett efterlämnat brev från Linné till Fahrenheit. Genom denne har Linné kommit termometerproblemet närmare på livet, ett problem, som livligt intresserade Linné, då han var i stort behov för sina botaniska undersökningar av en känslig och säker temperaturmätare; särskilt gällde detta bestämmandet av den kritiska fryspunkten. Efter hemkomsten fortsätter Linné sina biologiska temperaturundersökningar och låter slutligen instrumentmakaren Ekström vid dennes åter-

¹ Detta har redan påpekats av TH. M. FRIES i dennes Linnébiografi, del 2, sid. 119—121.

komst år 1740 från England, där han på statens bekostnad idkat studier i instrumenttekniken, utföra åt sig en termometer med 100-gradig skala och med nollpunkten vid fryspunkten. Det första av Ekström utförda exemplaret gick sönder på vägen från Stockholm till Uppsala. Ekström fick nu tillverka en ny, men tog rätt lång tid på sig för arbetet. Ekström var samvetsgrann och släppte ej något ofullkomligt arbete ifrån sig. Vid konsistoriets sammanträde den 2 dec. 1745 uppvisar Linné en termometer från Ekström enligt Linnés skala och begär, att konsistoriet skall betala densamma. Detta beviljades.¹ Observatoriet beställer nu även en termometer av Ekström med Linnés skala, vilken där kommer till användning från den 1 april 1747 och kallas Ekströms. Observatoriets chef prof. Strömer tillverkar antagligen själv en dylik och kallar den Strömers termometer. Detta har givit upphovet till den hos några författare lämnade uppgiften, att Strömer skulle ha helt enkelt vänt upp och ned på Celsius' skala. Lika oriktig är den ännu mer vanliga uppgiften, att Linné skulle ha gjort denna omvändning. Linné har arbetat självständigt och enligt sina behov beställt sina termometrar hos Ekström. I den svenska litteraturen efter 1750 kallas denna Linnés termometer, som här nu blir allmänt använd, för den *»svenska termometern»*, ett namn, som man då även understundom finner i fransk och engelsk litteratur.

Att vår 100-gradiga termometer har till konstruktör Linné och icke Celsius synes man redan tidigt haft sig bekant åtminstone i Frankrike. I *Œuvres complètes de François Arago*, Tome 8: *Notices scientifiques*, Paris 1858, pag. 608, läses följande not: »Je dois dire ici que dans une lettre, que m'a écrite M. Requiem, d'Avignon, se trouve le passage suivant d'une correspondance manuscrite de Linné, qui appartient à M. d'Hombres-Frimas²: Ego primus fui qui parare constitui thermometra nostra, ubi punctum congelationis 0 et gradus coquentis aquæ 100; et hoc pro hybernaculis horti; si his adsuetus esses, certus sum quod arriderent.³ Ce passage, comme on le voit, semblerait indiquer, que ce n'est pas à Celsius mais à Linné qu'on devrait attribuer l'application de l'échelle centigrade au thermomètre».

I *Encyclopedia britannica* angives även Linné som upphovsman till den 100-gradiga termometern (år 1888). Även Renou i den förut citerade *Histoire du thermomètre*, Versailles 1876, framhåller, att det är Linné,

¹ Termometern var dock olikviderad ännu den 31 okt. 1749, då Linné ånyo begärde 30 dlr kopparmynt till densamma.

² Brevet, dagtecknat den 30/10 1758, är sedermera tryckt i *Lettres inédites de Linné*, Alais 1860, s. 225 ff. Det är skrivet till BOISSIER DE LA CROIX DE SAUVAGES, professeur vid école de médecine i Montpellier.

³ Jag var den förste, som beslöt att anskaffa våra termometrar, där fryspunkten är 0 och vattnets kokpunkt 100, och detta för trädgårdens växthus. Om du vande dig vid dessa, är jag säker på att de skulle slå an på dig.

som konstruerat »le thermomètre centigrade», och fortsätter om Celsius' termometer: »Ce n'est pas le thermomètre centigrade, et c'est à tort qu'en Allemagne on appelle le thermomètre centigrade thermomètre de Celsius».

Den förste, som i Sverige behandlat spørsmålet om den hundra gradiga skalan är professor TH. M. FRIES år 1897.¹ Han finner, att Linné är den förste, som använt den nu brukliga 100-gradiga skalan, men anser sig ej för övrigt kunna avgöra, om Celsius genom sin omvända skala har någon prioritetsrätt. Denna Celsius' skala, som för övrigt är de l'Isle's först använda skala, har aldrig kommit till användning, och någon fråga om prioritet kan därför här ej komma i fråga. En fråga lämnar Fries obesvarad. I Linnés Hortus Upsaliensis, som utkom 1748, läses i företallet, att den i Uppsala observerade högsta kölden var nattetid den 25 januari 1740, då man antecknat 24 grader under fryspunkten, då fryspunkten är 0° och kokande vattens värme 100°. »Huru förklara detta», frågar Fries, »då Linné det året ej var bosatt i Uppsala utan i Stockholm? Han måste ha fått uppgiften från Uppsala, där man sålunda redan 1740 skulle haft Linnés hundra gradiga termometer.» Förklaringen är emellertid den, att Linné hämtat uppgiften från Vetenskapsakademiens handlingar för år 1741, där Celsius meddelat denna köldgrad nämnda dag enligt Réaumur. Linné har vid begagnandet av uppgiften reducerat den, naturligt nog, till sin egen skala.

Att Linnés termometer eller som den under sjuttonhundratalets senare hälft här i Sverige kallades *den svenska termometern*» numer ofta med orätt bär Celsius' namn, är ett sällsamt faktum. Renou anser det bero på tyska författare, som missuppfattat förhållandena. Utdrag av Vetenskapsakademiens handlingar utkommo på franska av M. DE KELARIO i Paris 1772 och på italienska i Venedig 1762. I ingendera editionen förekommer Celsius' termometeruppsats av år 1742. Däremot finnes den återgiven i »Abhandlung der Königl. Schwedischen Akademie der Wissenschaften, herausgegeben von A. G. Kästner» i bandet för år 1750. Denna uppsats skulle då möjligen ha förlätt tyska vetenskapsmän att tro, att den »svenska termometern» utgått från Celsius.² Möjligen har tecknet C. för centigrade av någon blivit tolkat som Celsius?

När började man kalla den nu brukliga 100-gradiga termometern för Celsius'? Detta torde numera vara omöjligt att utreda. Från Sverige har benämningen näppeligen kommit. Från Tyskland enligt Renou, eller kanske från Holland? I Dissertation sur les thermomètres par J. H. VAN SWINDEN, Amsterdam 1778, sid. 117, läses: »M. Celsius construit en 1742 un

¹ Nordisk Tidskrift, 1897, sid. 658 o. f.

² Detta synes även vara uppfattningen i A. J. VON OETTINGEN: *Abhandlungen über den Thermometer von Fahrenheit, Réaumur und Celsius*. Ostwalds Klassiker der exakten Wissenschaften, Leipzig 1894.

thermomètre à mercure qui a depuis porté son nom et qui est aujourd'hui à quelques changements près universellement adopté en Suède — — — il compte à l'imitation de M. de l'Isle des degrés de haut en bas». Han återger även legenden, att Strömer skulle ha vänt om skalan.

När observator FERNER på sin utlandsresa befinner sig i London år 1761, beställer han hos den bekante instrumentmakaren BIRD en »svensk termometer», som Ferner sedermera visar DE MAIRAN i Paris. Mairan kallar den i Mémoires de l'Académie för år 1765, sid. 143, för Birds termometer.

LINNÉS ALMANACKSANTECKNINGAR FÖR ÅR 1735

MED INLEDNING OCH FÖRKLARINGAR

AV

ARVID HJ. UGGLA

AR 1845 PUBLICERADE JOH. AUG. HOLMSTRÖM¹ I BOTANISKA Notiser ett Linnédokument av utomordentligt stort intresse. Genom en tillfällighet hade han fått i sina händer den interfolierade almanacka, som Linné begagnat under det för honom så betydelsefulla året 1735 och som följt honom på färden från Falun till Holland. På de inhäftade bladen har Linné nedkastat hastiga anteckningar om sina upplevelser, omnämnt orter som han besökt och personer som han träffat. Hur kortfattade dessa notiser än äro, måste de såsom nedskrivna dag från dag betecknas som en förstklassig källa, särskilt då det gäller det exakta datum för händelserna. Att de härröra från just detta år, det år, som omfattar för Linné så avgörande händelser, som förlovningen i Falun, disputationen i Harderwijk, sammanträffandet med GRONOVIVS, BOERHAAVE, BURMANNUS m. fl. och, först och sist, tryckningen av *Systema Naturæ* och *Bibliotheca Botanica*, gör dem ännu mera värdefulla. Tillsammans med den säkerligen med stöd av dessa notiser författade *Iter ad exteros* samt Linnés »stambok» ge de oss möjlighet att med en ovanlig grad av noggrannhet följa händelseförloppet för nu jämnt tvåhundra år sedan. Detta är så mycket viktigare som Linné själv, som bekant, under senare år av sin livliga fantasi understundom leddes att något omdikta förloppet — att hans tidigare biografier, särskilt HEDIN, ytterligare broderat ut händelserna är också känt.

Den omständigheten, att dessa almanacksanteckningar föreligga tryckta i tämligen svårtillgängliga publikationer — utom det ursprungliga avtrycket i Botaniska Notiser finnas de inryckta i BRYKS i begränsad upplaga utgivna facsimil av stamboken³ — har synts motivera att de här på nytt meddelas jämte förklarande anmärkningar. Detta kan synas så mycket mera berätt-

¹ F. 1815, d. 1852. Botanist, död som privatlärare i Stockholm.

² Se: TH. M. FRIES, *Linné*.

³ *Linnæi minnesbok*. Utg. av FELIX BRYK. Sthm 1919.

tigat, som vi äro i tillfälle att avtrycka dem efter en förnyad granskning av originalet. Detta har av sin n. v. ägare, Linnean Society of London, med vanligt tillmötesgående ställts till red:s förfogande.

Tyvärr meddelar ej Holmström, var eller av vem han förvärvat den lilla boken. Såsom han påpekar, framgår det av några med oövad hand gjorda anteckningar på dessa blad, att den redan under Linnés livstid kommit ur hans ägo — en senare innehavare har bl. a. ändrat årtalet å titelbladet till 1765. — Efter anteckningarnas publicering i Botaniska Notiser har boken vandrat till England — som så många andra Linnéminnen — och, såsom antytts, förvärvats av Linnean Society.

Holmströms avtryck av anteckningarna, som ställvis äro ganska svårtydda, är i det hela korrekt. Han omnämner också att han på de svåraste ställena haft hjälp av en så tränad handskriftsläsare som bibliotekarien J. H. SCHRÖDER. På en del punkter torde dock utg. ha kommit till en riktigare läsning, i några andra fall, där man är hänvisad till rena gissningar om vad Linné menat, har han trott sig kunna komma med andra förslag än Holmström utan att därför våga påstå att han träffat det rätta.

Det är med en egendomlig känsla man håller denna lilla almanacka i sin hand, och man vill gärna instämma med den förste utgivarens ord att »hvarje, äfven ett ringare, minnesmärke af en verkligt och för alla tider stor man eger sin dyrbarhet». Lyckligtvis är boken, trots sina skiftande öden, väl bevarad. Den har i senare tid ombundits i ett sammetsband, men även den ursprungliga papp-pärmen är bevarad. På dess främre insida har Linné gjort några enkla anteckningar om utgifter under resan. Så långt de kunnat tolkas, må de här meddelas.

3 maj	1 ducat	
5 —	1 ducat	
	Smt	
	dlr öre	
maj 13	—	35—7
14		6—
16	—	12
Summa	53 dlr sm 7.	
dito på ducater	15 —	21
	68	28
	Hälf[?] 68	28
	Koul scrpt 10	
	Half ostfrisland[?] 6 dlr	
maj 25	-68	
	6	
maj 26	74	
Koul	10	
4 ducater		
blef skyldig d. 26	37 öre.	

Följande anteckningar å bakpärmens insida hänföra sig till uppehållet i Harderwijk:

Hadderw

45—24 skyldig

48

93 skyldig 24 öre den 16 Juni

Vid anteckningarna om de förbrukade dukaterna erinrar man sig Linnés berättelse om hur fadern vid avresan lät göra honom ett skärp av skinn, däri hans medförda dukater insyddes i flera rader.

Det förefaller snarast, som om annotationerna böra uppfattas som gällande Linnés och hans följeslagare Sohlbergs gemensamma resekostnader, därvid den förre väl skött uppgörelserna med tillgripande av sina dyrbara dukater. (Jfr anteckningen för 14 maj i almanackan med den motsvarande uppgiften här för 13 s. m.)

Den almanacka, Linné använt, är ställd efter Skaras horisont, vilket väl gör det troligt att han inköpt den under vistelsen i Falun. Dess titel lyder: Almanach på Åhret efter Jesu Christi nåderika Födelse 1735. Til SKARA Horizont... utreknad och steld af BIRGER VASSENIO... Med Kongl. Maj:tz allernådigste *Privilegio*. SKARA. Tryckt hos *Herm. Arnold Möller*.

Såsom avtrycket nedan visar, upphöra Linnés anteckningar i huvudsak under höstmånaderna. Detta är så mycket mera att beklaga, som skildringen i *Iter ad exteros* slutar redan innan ankomsten till Holland. För Linnés upplevelser i fortsättningen äro vi alltså hänvisade till andra källor, främst Egenhändiga anteckningar och Linnés brevväxling.

I avtrycket hava upplösta förkortningar utmärkts med kursiv. Linnés stavning har eljest noggrant iakttagits; dock hava *a* resp. *o* supplerats till *å*, *ä* och *ö*, där det varit självklart att Linné avsett dessa bokstäver.

Postmästare H. LAGERGREN har (genom intendenten A. SILOW) lämnat mig uppgifter om en del i anteckningarna nämnda Falubor, varför jag ber att få framföra mitt förbindliga tack.

JANUARIUS.

D. 1. Solen up 8:44. Ned 3:16. Minut.
Dagen 6:1 32. Natt. 17:1 28. Minut.

Att frödsamt, sundt, och fruchtsamt Åhr,
Själens af nåde, **GÅDE** wår!

1 Åhr	2 h	3 D. 7. 8. 24. 28. 7	4 18
2 h	3 7	4 7	5 19
3 7	4 7	5 19	6 14
4 7	5 19	6 14	7 15
5 19	6 14	7 15	8 16
6 14	7 15	8 16	9 17
7 15	8 16	9 17	10 18
8 16	9 17	10 18	11 19
9 17	10 18	11 19	12 20
10 18	11 19	12 20	13 21
11 19	12 20	13 21	14 22
12 20	13 21	14 22	15 23
13 21	14 22	15 23	16 24
14 22	15 23	16 24	17 25
15 23	16 24	17 25	18 26
16 24	17 25	18 26	19 27
17 25	18 26	19 27	20 28

O ENS ENTUM miferare mei.

1. i julfgen. Händ för Riden Dan. Nörög.
2. julfgen på 2. i Lapp. Nörög.
3. Linné's abstrakty paratibry.
4. giorden ny edition af Systema mineral.
5. julfgen. Af. Dezel. Nörög. og Kolmeten på min.
6. julfgen. Händ för Riden Andey jorf.
7. julfgen. Händ för Kolmeten.
8. julfgen. Händ för Sponsalia plantar.
9. Linné's Nörög.
10. julfgen på 2. i Linné's Nörög.
11. julfgen. Händ för Riden Dan.
12. julfgen. Händ för Riden Dan.
13. julfgen. Händ för Riden Dan.
14. julfgen. Händ för Riden Dan.
15. julfgen. Händ för Riden Dan.
16. julfgen. Händ för Riden Dan.
17. julfgen. Händ för Riden Dan.

LINNÉS ALMANACKA 1735.

Januarius. O Ens Entium miserere mei.

1. i juhlgiästbud hoos Rådm Dan Moræus.
- 2 hälsade på SL. i Lappläder.
- 3 Likaledes absentibus parentibus.
4. gjorde ny edition af Systema mineral.
- 5 hälsade Ass: Benzelstierna och Kolmeter på mig.
6. juhlgiästbud hoos Rådm Anders Jöransson (?)
- 7 Spisade hoos Ass: Kolmeter.
- 8 Begynte skrifwa Sponsalia plantarum.
- 9 continuerade
10. hälsade på SLM. med liten lek.
- 11 proberade Anders Jöranssons brun.
- 12 Spisade middag på morbygden hoos B. Forsling
- 13 Hälsade på hoos SLM. och Kongsgården och hoos mig Assess: Moræus.
- 14 i juhlgiästbud hoos Bergmäst: Troilli.
- 15 — Prosten i Falun et SLM.
- 16 middag hoos secret Neuman.

NB en odödelig hogkommmelse dag och godt slut SLM.

-
1. DANIEL MOREUS, 1677—1748, bergsrådman, bror till Linnés svärfar.
 2. SL eller SLM sammanskrivet, här och i det följande Linnés beteckning för SARA LISA MOREA.
 3. absentibus parentibus = i föräldrarnas frånvaro.
 4. Systema mineralogicum, väl en omarbetning av detta parti i Systema naturæ.
 5. LARS ERIKSSON BENZEL, adl. BENZELSTIERNA, 1680—1755, assessor i bergs-kollegium 1722. HENRIK KAHLMETER, 1693—1750, assessor i kommers-kollegium 1734. (Mottagaren av det dedikationsex. av Systema naturæ, vars titelblad facsimilerats i denna ärgång.)
 6. ANDERS JÖRANSSON, bergsrådman. Holuström har läst 'Jers' här och under $\frac{11}{12}$. På båda ställena står dock tydligt 'Jörs', säkerligen förkortning för 'Jöransson'. A. J. nämnes i Iter ad exteros bland dem av vilka Linné tog avsked. 'Anders Jöransson gaf mig 2 dukater.'
 7. Kolmeter = KAHLMETER, se ovan under $\frac{5}{12}$.
 - 8.) Sponsalia plantarum, tydligen någon omredigering av detta ungdomsarbete
 - 9.) i och för eventuell tryckning.
 12. Morbygden, gård väster om Falun. Där bodde bergsmannen JOHAN SAMUELSSON FORSLING, död 1773.
 13. Kungsgården, landshövdingebostället, där Linnés gynnare landshövding NILS REUTERHOLM bodde.
 14. SAMUEL TROILI D. Å., 1693—1758, bergmästare 1730.
 15. Probsten i Falun = ERIC BJÖRK, 1668—1740, tidigare pastor i svenska församl. i Amerika, kyrkoherde i Falun 1713.
 16. JACOB NEUMAN, landssekreterare i Falun 1735—40. Bodde i Lallarvet. Även i Iter ad exteros berättar Linné att den $\frac{16}{12}$ var den dag då han fick Sara Lisas ja-ord.

29. — SLM. fulskref Floram dalekarlic:
30 spisade hoos Landshöfdingen
31. skref till DCelsius, Spelin och Neander om condit.

Februarius

- 1 war hoos en födande hustru
 - 2 spisade hoos Probstén i Fahlú middag, áfton Bokh: Schultz.
 - 3 på Kongsgården och S.L.M. gaf obligationem scr: fidei
 - 4 war på morbygden hoos en siuk
 - 5 [toimt]
 - 6 fick bref af Celsius, Spelin, Neander, Liungval, Sophia Littorin
 - 7 skref till Spelin. Liungval, Tegnelin.
 - 8 áftonen SLM.
 - 9 war áfter middagen på lek i morbygden.
 - 10 áftonen SLM.
 11. war hoos SLM: till kl. X om áftonen
 12. gjorde visiter med Brovallius
-
29. Dedikationen till landsh. Reuterholm af Flora Dalekarlica är daterad denna dag.
 31. OLOF CELSIUS D. Å., 1670—1756. Prof., domprost, Linnés välgörare.
NILS SPELIN, 1708—1755, stud. i Uppsala 1727, död som kyrkoherde i Urshult.
Neander, se under 1711.
Inför den förestaende utresan till Holland gällde det för Linné att om möjligt få en utländsk kondition.
-
1. Linné har i någon män praktiserat som läkare under Faluvistelsen.
 2. Prosten i Falun, se under 1751.
SAMUEL SCHULTZ(E), 1698—1778, bokhållare vid kopparkontoret i Falun 1730.
 3. gaf obligationem scriptam fidei gav skriftlig trohetsförsäkran (till Sara Lisa Moræa).
 6. Celsius, Spelin, Neander, se ovan.
STENO LIUNGVALD, 1708—1740, Smål. nations kurator 1735—36.
Sophia, måhända = Linnés syster SOPHIA JULIANA, 1714—1766, blev gift med kyrkoherden JOHANNES COLLIN i Ryssby. Littorin (skr. över raden) kan vara någon son antingen av BENEDICTUS L. i Södra Ljunga el. DANIEL L. i Aringsås, kanske CHRISTOPHER L., 1705—1736, Smål. nations kurator 1733—34.
 7. DANIEL TEGNELIN, Smålands nations sekr. 1734—37. Enligt Linnés uppgifter senare avböjde han erbjudna konditioner efter löfte att få åtfölja CLAES SOHLBERG, men kände sig bedragen af hans fader i avseende på villkoren.
 12. JOHANNES BROVALLIUS, 1707—1755. Landsbövdning Reuterholms huskaplan och Linnés förtrogne. Död som biskop i Åbo.

13. gjorde visite hoos F: Ehrenholm absente SLM
Fick bref af Spelin, osaengius, Ahlgren
 - 14 skref till prob sandel. AMLinnæa
 - 16 spisade hoos Bergmäst Troill och Swärföräldrarna
 - 17 hälsade på mig Bergmäst Borgenst [möjl.: Borgmäst] Svaben, Elfvius [?]
grufpojck [?]
 - 18 tog afsked af Swärfar
 - 19 tog afsked af S.L.M. som skref eden
 - 20 kl. 10 reste från Fahlun med Clas Sohlberg.
 21. spisade hoos Svedenstierna Högfors, ankom till Nya ♀bg
 - 22 spisade hoos Bergm Lybecker, ankom till Nora
 - 23 } låg öfver i Knutsberg hoos Bergmäst. Christiernin.
 - 24 }
-
13. Troligen CHRISTINA EHRENHOLM, 1705—1775, g. 1732 med geschwornern
ERIK BENZEL, adl. BENZELSTIERNNA, 1705—1767. ELISABETH E. blev
senare gift m. JOHANNES BROVALLIUS. absente SLM = då Sara Lisa
Moræa var borta.
CORNELIUS OS.ENGVIUS, 1712—1742, stud. 1731, död som nådårspredikant
i Väckelsång.
Ahlgren möjligen = JOHAN AHLEGREN, 1711—1745, stud. i Uppsala 1732,
död som konrektor i Jönköping.
 14. ANNA MARIA LINNÆA, 1710—1769, syster till Linné, g. m. GABRIEL HÖÖK.
 17. Holmström läser: »Bergmäst. Borgenström». Någon sådan är dock ej känd.
(Se ALMQUIST, *Bergskollegium och bergslagsstaterna 1657—1857*. 1909.)
Däremot kan man gissa att här avses DANIEL BERGENSTIERNNA, 1706—1773,
bergmästare vid Sala silververk 1734, där Linné enl. Iter ad exteros
besökte honom i dec. 1734.
Svaben troligen ANTON GABRIEL SVAB, 1718—1761, auskultant i bergs-
kollegium 1734. Död som brukspatron.
»Elfvius» skrivet med blekare bläck över raden. Ovisst vilken som avses, möj-
ligen prosten i Norrbärke, som Linné besökte den 20 på vägen från Falun.
 19. På Sara Lisas ed alluderar Linné i En Ålskandes Vale med orden:
Jag stämmer öck Ehr
för Gudar och ber,
den swaghetens flor
ej måtte påkomma den ädelhet stor,
som uti Er bor,
att I nånsin ryggar den Ed, I mig swor.
 20. CLAES SOHLBERG, 1711—1773, son till konststatsinspektör ERIK NILSSON
SOHLBERG, 1660—1739, som antagit Linné som sonens följeslagare
till Holland.
 21. { SVEDENSTIERNNA, ryttmästare. Svedenstiernorna hade anlagt Högfors bruk.
 22. { Nya ♀berg = Nya Kopparberg. Bergmästare där var sedan 1719 HANS
FILIP LYBECKER D. Y., 1677—1746.
 23. CHRISTIERNIN, PETER JAKOB, 1670—1739, bergmästare i Nora och Linde
bergs slag 1722, bodde på sin gård Knutsberg i Nora s:n.

- 25 war wid dylta swafwelbruk, ankom till örebro.
 26 reste från örebro
 27 reste genom Askersund, middag hoos past Tiseliuss.
 28 genom Schenninge, ankom till Wistena.

Martius

- 1 reste till Schenninge, hälsade Menlös pastor loci.
 2 reste i kyrkia, spisade i Wistena.
 reste till Lindkiöping
 3. hälsade på mag. Knop. middag hoos Bisk Benzel.
 4. reste till Wistena, hälsade på Prof. Hermens.
 5 lågo öfwer
 6 reste genom Schenninge och Wastena, besågo kyrkian
 7 genom omberg till slutet af Östergötland
 8 i Småland genom grenna, Skierstad till jönkiöping
 9 war i Jönkiöpings kyrkia.
 10 Spisade hoos probsten junbeck
 11 reste bort, blefwo i wreckstad.
 12 komo till wexiö.
 13 Spisade hoos Assess Rothman
 14 General Koskul
 15 Höken
 16 Camer: Bergman
 17 ————— Assess: Rothman
 18 Spisade hoos Camer Bergman
 19 reste till stenbrohult

-
27. DANIEL TISELIUS, 1682—1744, kyrkoh. i Hammar, Närke, 1715. Medl. av Vet.-akad. 1740.
 28. Vistena, by i Allhelgona s:n, strax ö. om Skänninge. Ovisst vem man gästade där.
-
1. CARL JOHAN MENLÖS, 1697—1755, kyrkoherde i Skänninge 1733.
 3. CAROLUS PETRI KNOOP, 1698—1757, komminister i S:t Lars 1724, kyrkoherde i Wallerstad och Järstad 1735.
 ERIK BENZELIUS D. V., 1675—1743. Dog som ärkebiskop.
 4. GUSTAF HARMENS, 1699—1774, prof. i medicin i Lund 1735. Formen »Hermens» ett lustigt utslag av Linnés smålandsdialekt.
 10. THEODORUS ARVIDI JUNBECK, 1663—1739, kyrkoh. i Jönköping 1709.
 11. Wreckstad = Vrigstad s:n i Småland.
 13. JOHAN ROTHMAN, 1684—1763, lektor och provinsialläkare, Linnés välgörare.
 14. Koskull, se under ¹⁷/1.
 15. GABRIEL HÖÖK, 1698—1769, Linnés sväger, apologist vid Växjö skola 1734, död som kyrkoh. i Virestad.
 16. HANS FREDRIK BERGHMAN, landskamrer i Växjö.

- 23 ankom Brovalli bref daterat af 7 martii
- 24. skref till Insp: Sohlberg, Brovall och SLM:
- 26 woro wij på möckelsnäs
- 30 ankom Brovalli bref af 21 martii
- 31. hälsade DRothman på mig i stenbrohult

Aprilis

- 3. reste Rothman bort, war i diö
 - 6. tracterades på möcklanäs med Ekelund, Hök etc.
 - 7 tracterades i stenbrohult med swågren, Törnquist.
 - 8 tracterad i diö med swågern
 - 9 dito och Unner.
 - 13 reste mag. Hök ifrån oss i stenbrohult
 - 15 valedicerade stenbrohult med anhörige.
 - Kom till Ry järnbruk till unner
 - 16 middag i gjötteryd, till markary gästgifvaregård?
 - 17 anlände till Helsingbor
 - 18 Böndag; reste äfter aftonsång öfver sundet till Helsingör
 - 22 gick om bord från Helsingör.
 - 24 seglade förbij Seland, Kiöpenhamn.
 - 25 fick tyska botn i ögon sichte
 - 26 Saræ Lisæ Morææ födelse dag. 1716
 - 26 ankom till Lybeck
 - 27 i Lybecks kyrkia
 - 28 reste till Hamburg
 - 29 besåg staden Hamburg
 - 30 hälsade på Prof. Koul.
-
- 23. Browallius förmedlade som bekant korrespondensen med fästmon.
 - 26. På Möckelsnäs i Stenbrohults sn bodde sockenherren, majoren ABRAHAM FALKENGREN (1670—1738).
-
- 6. NICOLAUS CANUTI EKElund, d. 1752, regementspastor vid Kronobergs regte.
 - 7. JONAS TÖRNQVIST, gästgivare i Diö. Svagren = G. Hök
 - 9. SAMUEL ANDERS UNEER, löjtnant, brukspatron på Ry och Diö.
 - 16. Kyrkoh. i Göteryd var ERIK HJELM, 1688—1758, g. m. Linnés syssling
CECILIA GISTRENA.
 - 26. Denna anteckning har Linné skrivit med spegelskrift!
 - 30. JOHANN PETER KOHL, 1698—1778, hade varit prof. i Petersburg, levde som privatlörd i Hamburg och utgav Hamburgische Berichte für gelehrte Sachen, där Linné ofta omtalas. Jfr BRYK, Linnæus im Auslande. 1919.

Majus

1. häsade [sic] Prof. Koul på mig. besågo Sprekelsons Hortum
- 2 sågo Nators cabbinet och Hydram.
3. woro hoos residenten, och Sprekelson
4. Spisade hoos Schöning och tracterade Kohl, jenes.
- 5 omkring med Spreckelson in hortis. 1 ducat.
12. i giästbud hoos Sprekelson
13. Bröllopp hoos Schöning
 - 13 Carl Linnæi födelse dag
14. 35 dlr 7 $\frac{1}{2}$. s^{mt} war mig skyldig
- 15 besåg Andersons cabbinet, drack 75 åhr. renstwin
- 16 valedicerade Hamburg till Altona.
17. Kl. 9 σ gick om bord
- 18 Kom till stören, låg öfwer i wefwelsflyt.
19. war i wäfwelsflyt kyrkia, låg öfwer i contra Δ
- 26 fick groeninge tracten i ögonsichte
27. sågo gröningen.
- 28 fick wästfrisland i ögonsicht
 - förfriskades i Stiernkoog.
- 29 låg öfwer mitt för Stiernkoog.
- 30 reste öfwer hafwet, sågo omerland en 3 mils öe
 - woro på hafwet när förgångne
31. kl. 5 om morgonen reste förbij Harlem
 - en liten siöstad, middag Yorge[?]

-
1. J. H. VON SPRECKELEN, d. 1764, Juris licentiat och Ratssekretär, naturvetenskaplig samlare.
 2. JOH. FREDR. NATORP, droghandlare.
Om Linnés avslöjande av »hydran» se Egenhänd. anteckn. och Iter ad exteros.
 3. Residenten, förmodligen den svenske. 1 lter ad exteros: »Presidenten», som väl är felläsning.
 4. »jenes» = GOTTFRIED JAKOB JÄNISCH, död 1784. Doktor, lärjunge till Heisterus.
 5. »1 ducat», jfr de i inledningen avtryckta räkenskaperna.
 13. Anteckningen om födelsedagen med spegelskrift!
 14. Måhända har Linné lagt ut för sin reskamrat Sohlberg. Jfr räkenskaperna för samma datum.
 15. JOHANN ANDERSSON, 1674—1743, borgmästare i Hamburg.
 17. σ = om dagen.
 18. Wewelsfleth ligger nära Störs utflöde i Elbe.
 19. contra Δ = motvind.
 28. Schiermonnikoog, en av de frisiska öarna.
 30. Ameland, dito.
 31. Harlingen, stad i Friesland.

afton Enkhysen, hkn sista låg på wänster
 middags tijden kom en faselig orkan
 med regn blåst åskdunder blix
 Haddervik låg i öster den wij
 ej se kunne
 enkhysen war den första man fick i Holland.

Junius

1. måste ligga för Enkhysen till middag för storm och motwind. sedan
 på höger sågo Horn en stad
- 2 kom helt bittida till Amsterdam, där jag äfter middagen såg Hortum
 medicum
- 3 hälsade på Prof Bot: Burman och däs Biblioteq
- 4 besåg Sebas oförliklige Apotheque
- 5 Spisade hoos Burman, aftonen reste till Haddervik.
- 6 ankom kl 3 till Hadderwik om morgon
 besåg Academien, hörde Prof Loms introduct[ion]
- 7 post examen creatus fui Candidatus medicinæ
- 8 recepi a Promotore Diss: meam censuratam et typographo tradidi im-
 primendam
- 9) } audiui lectiones privatas Prof. de Gorter
- 10) }
- 12 Linnæus Doctor creatus fuit Harderovici
- 13 reste om aftonen frå Haddervik
- 14 ankom till Amsterdam
15. war på plantagierna och såg det myckna folket

-
1. Enkhuizen, stad i Nordholland. Ligger väster, ej vänster om fartygets
 kurs. — Hoorn s. v. om den förra.
 3. JOHANNES BURMANNUS, 1706—1779, prof. i Amsterdam. Linnés gynnare
 och vän.
 4. ALBERT SEBA, 1665—1736, apotekare i Amsterdam, naturhistorisk samlare
 och utg. av praktverket *Locupletissimi rerum naturalium thesauri descriptio*.
 6. Linné tillryggalade resan från Amsterdam till Harderwijk sjövägen.
 JOHAN HENDRIK VAN LOM, 1704—1763, matheseos professor.
 7. »Blef jag efter examen utnämnd till medicine kandidat.»
 8. »Återfick jag af promotor min afhandling efter censur och lämnade den
 till boktryckaren för tryckning.» — Promotor var univ:s d. v. rektor
 JOHANNES DE GORTER, 1689—1762, medicine professor. — Avhand-
 lingen trycktes hos Joh. Rampens arvingar.
 - 9) } »Hörde jag prof. de Gorters privata föreläsningar.»
 - 10) }
 12. »Blef Linné promoverad till doktor i Harderwijk.» Doktorsbrevet är över-
 satt i utdrag i Sv. Linné-Sällskapets årsskr., årg. 16, s. 44.

- 16 tog 7 ducater, summa 8 ducater
17. [tomt]
- 18 reste til Leiden.
- 19 såg hortum academ.
- 20 hälsade på Prof. v Royen
21. såg Bibliotheque
23. [tomt]
- 27 ankom Artedi till Leiden.
såg Boerhaaves Arboretum.
30. gaf på trycket Systema Naturæ.

Julius

4. war wid hafstranden och Botanicerade
- 6 reste till Amsterdam
- 8 reste till Leiden.
- 15 absoluerade Systema naturale.
- 16 skref till Rothman och min far.
- 17 reste till ytrecht. besåg Hort. Acad.
- 18 reste till Leiden med Gronov. och mouschenbr
- d. 22 reste till Amsterdam, bodde hos Pr. Burman.
- 28 literæ ad uxorem
- 29 gaf på trycket Bibliot Botanica
31. [tomt]

-
20. ADRIAAN VAN ROYEN, 1703—1779, botanices prof. i Leiden.
 27. PETER ARTEDEI, 1705—1735, Linnés ungdomsvän, förf. till *Ichthyologia sive Opera omnia de piscibus*.
HERMANN BOERHAAVE, 1668—1738, den berömde läkaren, Linnés beskyddare. — Om episoden vid besöket i Boerhaaves trädgård för sällsynta träd (arboretum) utanför Leiden, se Egenhänd. anteckningar, s. 24. D. 24 (⁵/₇ n. st.) hade B. skrivit sitt namn i Linnés stambok.
 6. Månce det ej var redan vid detta tillfälle Linné hos Seba introducerade Artedi? Detta stämmer väl med ordalagen i Linnés biografi över Artedi i *Ichthyologia*, medan framställningen i Egenhänd. anteckningar, att det skett, först sedan Linné »war kommen till Clifford», förefaller orimlig.
 15. Manuskriptet till *Systema naturæ* har tydligen avslutats denna dag; företalet är daterat 23 (= 12 juli).
 18. JOHANNES FREDERICUS GRONOVIVS, 1690—1760, med. dr och rådsherre i Leiden, en av Linnés ivrigaste gynnare i Holland, bekostade jämte skotten ISAAC LAWSON tryckningen av *Systema naturæ*.
PETRUS VAN MUSSCHENBROEK, 1692—1761, den berömde fysikern.
 28. »Literæ ad uxorem» = brev till min hustru (!).
 29. Linnés *Bibliotheca botanica* utkom först 1736.

Augustus

- 12 [= 1 g. st.] fick vexel på 200 dl af Sohlb
 13 [= 2 » »] reste till Cliffort.
 14 [= 3 » »] kom hem
 17 [= 6 » »] reste till Leiden
 19 [= 8 » »] kom till Amsterdam
 21 [= 10 » »] [tomt]
 [29 = 18 g. st.] Antogs till Præfectus Horti Cliffortiani
 [30 = 19 g. st.] skref till Ins Sohlberg, Brovall: SLM.

September

- 13 [= 24 n. st.] emot tog præfecturam horti Cliffor[tiani]

 27) [= 16/17 g. st.] hora 1 noctis drunknade Artedius uti Amsterdam
 28)
 20 [= 1 okt. n. st.] [Skref emot togienst af præfectura
 Horti Cliffortiani *öfverstr.*]
 [oct. o. nov. tomma.]

December

- 13 [= 2 g. st.] Promotio cum kappa Lugduni
 Absolverat Systema naturæ att tryckas

Aug.

12. [= 1 g. st.] (Linné övergår här till den i Holland brukliga nya stilen, vars data äro i almanackan tryckta parallellt med den gamlas.) Av det sagda framgår väl att Claes Sohlbergs fader dock infriade sina åtaganden mot sonens följeslagare. Jfr ovan under ²⁰/₁₁.
 13. [= 2 g. st.] GEORG CLIFFORD, 1685—1760, Linnés holländske mecenat, ägare av Hartekamps botaniska trädgård.

Sept.

- 27.) [= 16/17 g. st.] kl. 1 på natten drunknade Artedi i en »gracht» på väg
 28.) från en bjudning hos Seba.

Dec.

13. [= 2 g. st.] Promotion med (doktors)kappa i Leiden.
 Tryckningen av Systema naturæ avslutades nu. Redan den 19 sände Gronovius och Lawson ex. till Sir Hans Sloane i London.

MEDDELANDEN FRÅN DEN LINNÉANSKA STIFTELSEN PÅ HAMMARBY. VII.

STIFTELSENS ALLMÄNNA UTVECKLING UNDER 1934.

I administrativt hänseende bör 1934 räknas som ett viktigt år för Hammarby-Stiftelsen, då härunder dess utgifter för samlingar och trädgårdsanläggningar överflyttades från Byggnadsstyrelsen till Uppsala Universitet. Huvudakterna i underhandlingarna i frågan avtryckas här. (Delar återfinnas i Meddelanden V):

GUSTAF o. s. v. Vår ynnest o. s. v.

Från universitetet i Uppsala gjordes under år 1933 åtskilliga äskanden, avseende anslag för budgetåret 1934/1935 till beredande av ökade medel till materiel för vissa institutioner vid nämnda universitet.

Vid sin anmälan den 3 januari 1934 under punkten 65 i åttonde huvudtiteln av ovan omförmälda anslagsäskanden erinrade departementschefen bland annat om följande.

Sedan gammalt vore vården av Linnéanska stiftelsen vid egendomen Hammarby i Uppsala län uppdelad mellan byggnadsstyrelsen och Uppsala universitet. Enligt Kungl. Maj:ts beslut den 12 juni 1882 anförtröddes vården av byggnaderna åt dåvarande överintendentsämbetet, under det vården av samlingarna, parken och de övriga områdena anförtröddes åt en av Kungl. Maj:t bland universitetets professorer utsedd inspektor. Enligt samma beslut skulle emellertid överintendentsämbetet bestrida samtliga med tillsynen och vården av stiftelsen förenade kostnader med undantag i huvudsak för arvode åt en av inspektor antagen tillsyningsman, åt vilken skulle vara anförtrödd den närmaste vården av stiftelsens byggnader, samlingar och övriga tillhörigheter. För närvarande vore till arvode åt nyssnämnde tillsyningsman å universitetets stat under »Avlöningar till vissa tjänstemän och betjante vid universitetets samlingar och inrättningar m. m.» uppfört ett belopp av 960 kronor.

Byggnadsstyrelsen hade i skrivelse den 17 februari 1932 hemställt, att styrelsen för framtiden måtte befrias från skyldigheten att bekosta vården av stiftelsens samlingar och trädgårdsanläggningar. Kostnaderna härför borde i stället bestridas av medel, som stode eller för ändamålet kunde ställas till universitetets förfogande. Det slutliga avgörandet rörande nämnda vård skulle sålunda tillkomma universitetet, som givetvis genom sina organ hade större förutsättningar än styrelsen att på ett sakkunnigt och effektivt sätt tillvarataga stiftelsens intressen i detta avseende.

Byggnadsstyrelsens förslag tillstyrktes av de akademiska myndigheterna i Uppsala och av kanslern för rikets universitet, vilka dock framhöll, att universitetet saknade medel för berörda utgifters bestridande, varför ett årligt reservationsanslag av 500 kronor borde anvisas för ändamålet, samt av statskontoret, som bland annat föreslog, att för ändamålet i universitetets stat borde uppföras en post å 500 kronor.

Departementschefen förklarade sig för sin del anse, att förevarande fråga provisoriskt torde kunna lösas på så sätt, att det erforderliga beloppet, 500 kronor, finge utgå från det extra reservationsanslaget till beredande av ytterligare medel till materiel m. m. till vissa institutioner vid universitetet i Uppsala. Ovannämnda slutsumma, 169,415 kronor, skulle i anledning härav uppgå till 169,915 kronor.

Tillika uppdrager Kungl. Maj:t -- som framdeles vill meddela beslut angående bestridande av kostnaderna för värden av ovan omnämnda samlingar och trädgårdsanläggningar vid Linnéanska stiftelsen -- åt kanslern att, efter vederbörandes hörande, före den 15 juni 1934 till Kungl. Maj:t inkomma med förslag till de bestämmelser, som kunna föranledas av ett bifall till byggnadsstyrelsens ovanberörda framställning.

Detta meddelas statskontoret till efterrättelse i vad på statskontorets åtgärd ankommer. Stockholms slott den 20 april 1934.

Under Hans Maj:ts,
Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

GUSTAF ADOLF

Arthur Engberg.

GUSTAF o. s. v. Vår ynnest o. s. v.

Med ändring därutinnan av tidigare i ämnet meddelade bestämmelser föreskriver Kungl. Maj:t att kostnaderna för värden av Linnéanska stiftelsen å Hammarby samlingar, park och övriga områden skola, räknat från och med den 1 juli 1934, bestridas av medel, som för ändamålet utgå till universitetet i Uppsala.

Tillika ställer Kungl. Maj:t av det i riksstaten för budgetåret 1934/1935 uppförda extra reservationsanslaget till ytterligare medel till materiel m. m. för vissa institutioner vid universitetet i Uppsala (1934/1935: VIII E. 7) ett belopp av femhundra kronor till förfogande av det större konsistoriet vid universitetet i Uppsala att användas för ovan angivna ändamål; skolande detta belopp, som skall utgöra ett särskilt reservationsanslag, ställas till förfogande av inspektor för Linnéanska stiftelsen å Hammarby att förvaltas och redovisas i enlighet med bestämmelserna i § 133 gällande universitetsstatuter.

Detta meddelas statskontoret till efterrättelse i vad på statskontorets åtgärd ankommer. Stockholms slott den 22 mars 1935.

Under Hans Maj:ts,
Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

GUSTAF ADOLF

Arthur Engberg.

Det är mig en stor personlig glädje att kunna meddela att tillsyningsmannen vid Linnéanska Stiftelsen A. LINDELL, som sedan 1899 innehått sin plats,

av Uppsala Universitets Kansler tilldelats medaljen för trohet och nit i Universitetets tjänst.

En viktig syn hölls vid Hammarby 29.12. 1933, vars papper blevo färdiga i februari 1934. Handlingen lyder:

Syneinstrument vid ekonomisk besiktning av *Linnés Hammarby*, den 29 dec. 1933.

Syneförrättare: Länsarkitekt Arvid Stille.

1. Beträffande vård och allmänt underhåll förefanns ej skäl till erinran.
2. Vid påsyrning av samtliga till gården hörande lokaler såväl ut- som invändigt samt tillhörande område och stängsel antecknades följande:

Utvändigt.

Stängsel. Hela stängslet omkring stiftelsens område är i behov av ommålning.

1:0 å norra sidan är stängslet tjärat,

2:0 å östra samt övre västra sidan har använts U.K.-olja,

3:0 å södra samt nedre västra » » » » »

Skorstenarna. Å den ena av östra flygelns båda skorstenar har putsen fallit ned, på den andra är den sprucken. Reparation är nödvändig.

Invändigt.

Enligt min mening kan starkt ifrågasättas om icke huvudbyggnadens inre med ömtåliga tryck på väggarna m. m. i längden måste fara mindre väl, särskilt under längre perioder av fuktig väderlek. Byggnaden är nu utan varje uppvärmningsmöjlighet, och då rökkanalernas utloppsöppningar i skorstenen äro täckta med plåt, och dörrarna inom byggnaden, som i regel torde vara stängda under tider då visning ej sker, måste luften av brist på cirkulation bliva rå och mindre tjänlig för museiändamål.

För Linnéanska Stiftelsens föreståndare professor R. Sernander har jag fört på tal frågan om uppvärmning vissa tider av byggnadens inre genom elektrisk energi och därigenom få till stånd önskvärd luftcirkulation.

Jag tänker mig en elektrisk radiator uppställd på hällen i stora köksspisen med kabelintag från byggnadens baksida. Elektrisk energi finnes på gården; vaktmästaren har elektrisk belysning i sin bostad.

För frågans vidare undersökning synes önskvärt, att byggnadsstyrelsens specialsakkunnige på elektrotekniska frågor finge tillfälle taga del av det anförda. Kostnadsförslag till anläggningen, om sådan över huvud taget kan anses tillräddig, framlägges därför icke i detta sammanhang.

Av ovanstående har jag tagit del:

Uppsala den 12. 2. 1934

Rutger Sernander.

Den 20 oktober 1934 hölls nästa syn. Närvarande: Länsarkitekten ARVID STILLE, byggnadsingenjör BERTIL TINGBORG samt undertecknad.

Bland besökare märktes den 24 maj 1934 Botaniska sektionen av Naturvetenskapliga studentsällskapet och den 26 maj Svenska Linnésällskapet. Utom demonstrationsföredragen höll jag för båda sällskapen ett över »Iter dalecarlicum. Ett 200-årsminne».

Professor JENS HOLMBØE från Oslo gjorde oss den 14 oktober 1934 ett uppskattat besök. Han studerade särskilt det Linnéanska växtbeståndet.

Som vanligt ha en del gallringar företagits i parken. Den påträngande bilismen har härvidlag börjat göra sina krav gällande. I parkens sydöstra kant borttogos med anledning av ett tillbud till bilolycka några sikten hindrande och vägen skuggande träd.

VÄXTVÄRLD OCH TOPOGRAFI.

Vid föregående tillfällen har jag betonat den fara som medföljer inplanteringar av växter vid Hammarby. Ytterligare några exempel skola framdragas på vad jag härmed menar.

Benved (*Euonymus europæa*). I själva nedgången till parken resa sig 3 ur-gamla buskar, vilka, som t. ex. FRIES och TULLBERG betonat, med all säkerhet äro linneaner. Jag har förvånat mig över, att bland dem står ett mindre och tydligen mycket yngre exemplar, enär man har svårt att tänka benveden självföryngrad här ute. Genom LINDELL har jag detta år fått veta, att TULLBERG en gång haft med sig denna buske från Uppsala och låtit LINDELL plantera densamma (busken i Upplands-trädgården, som tillhör samma varietet, planterades nog samtidigt). Nu är det så, att en dendrolog, som ville se vilken benved Linné kände, kunde missledas genom denna inplantering. Busken tillhör nämligen *Euonymus europæa* L. v. *genuina* ROUY & FOUCAUD. De 3 linneanska exemplaren äro emellertid *Euonymus europæa* L. v. *angustifolia* SCHULTZ.

Vallört (*Symphytum*). Trädgårdsodlare i Uppland ha nuförtiden mycken förtret av att vid flyttning av perenner eller transport av trädgårdsjord gärna bland andra följa med tre besvärliga ogräs: kirsål (*Aegopodium Podagraria*), vitplister (*Lamium album*) och vallört (*Symphytum uplandicum* NYMAN = *S. officinale* L. $\times$ *S. asperum* LEP.). Alla tre ha vi fått in vid Hammarby genom de av FRIES och TULLBERG föröfrigt så väl gjorda och väl sammansatta anläggningarna: Upplands- och köksträdgårdarna. Genom fägårdens demolerande i början av 1880-talet har Hammarby gamla nitrofyttiska flora blivit ytterst starkt reducerad. *S. uplandicum* är ej ofarlig för dessa sista rester. LINDELL och förf. söka hålla den tillbaka så mycket som möjligt. — *S. uplandicum* och den ena av moderarterna *S. asperum* kände LINNÉ icke. (Jag lämnar i detta samband å sido vad han menade med sin *S. orientale*.) Skall »vallört» representeras i Hammarby återuppståndna trädgård efter principen att de inplanterade växterna voro kända av LINNÉ, skulle ren *S. officinale* ha använts. Jfr SERNANDER i Årsskriften 1933, p. 33.

Mina topografiskt-botaniska studier över Hammarby granngårdar ha 1934 omfattat sträckan Mora sten—Övre och Nedre Edely—Söderby—Berga. Det är mig ett stort nöje kunna meddela att, då jag i Bruhagen på Söderby ägor fann, att en paraplyek och ett bestånd av synnerligen vackra stor-enar hotades av ett värdelöst uppslag av sålg m. m., och jag hänvände mig till ägaren, herr H. KARLSSON i Söderby, med anhållan om detta uppslags borttagande runt eken och enarna, herr KARLSSON med största tillmötesgående genast utförde detsamma.

De floristiska studierna ha särskilt omfattat *Rosa*, *Pyrus* och *Prunus*. Den av LINNÉ på gårdsplanen satta paradisa-peln (*Pyrus baccata*) har jag studerat i samband med tvenne andra av Uppsalatraktens äldre paradisa-plar i gamla apoteksträdgården i Uppsala och vid Ultuna.

RUTGER SERNANDER.

DE LINNÉANSKA URNORNA FRÅN BOTANISKA INSTITUTIONEN I UPPSALA.

I Sällskapets årsskrift för år 1933 (årg. 16, sid. 103) lämnades en beskrivning på två gamla trädgårdurnor, som funnits på botaniska institutionen, men som nu, sedan det visats, att de med all sannolikhet tillhört den gamla Linné-trädgården i Svartbäcken, genom konsistoriets beslut deponerats i Linnémuseet. Dessa krukor, som fordom förvarades i botaniska trädgårdens krukkällare, men sedan en tid varit uppställda i institutionens tjänstebostäder, visade sig äga icke blott ett konstindustriellt intresse — den ena tillhör Rörstrands allra äldsta tillverkning från omkr. 1750 — utan äro de med all säkerhet de sista resterna av den samling trädgårdurnor, som en gång av LINNÉ anskaffats för Linné-trädgården. När sedan THUNBERG övertlyttade Svartbäcksträdgårdens samtliga inventarier till den nya trädgården, följde även dessa gamla urnor med.

Enligt muntlig tradition bland trädgårdspersonalen skulle dessa urnor i den nya trädgården icke ha använts till sitt ursprungliga ändamål, utan blott tagits fram vid de stora promotionsmiddagarna i frigidariet, då de fylldes med blommor och sattes på det långa middagsbordet, som infogades omkring de gamla linnéanska lagrarna. När jag år 1933 nedskrev uppsatsen om de gamla urnorna förbisåg jag, att denna tradition även bestyrkes genom VITALIS' (ERIK SJÖBERGS) dråpliga dikt »Promotionen 1824». VITALIS ger här en satirisk skildring av den akademiska ståt, som vid detta tillfälle utvecklades. Promovendi hade ju — efter delvis stormiga överläggningar — beslutit att även denna gång vid promotionen i domkyrkan bruka den s. k. svenska dräkten med knäbyxor, vita strumpor, liten svart jacka samt brett rött sidenskärp, vilken »kortkungsprakt» — för att citera VITALIS — hoplånats från skilda håll, men mest från Operan i Stockholm. Efter promotionen avåts promotionsmiddagen på sedvanligt vis i botaniska trädgårdens utrymda frigidarium och det är vid skildringen härav, som vi i VITALIS' dikt få belägg för att de gamla urnorna plägade pryda middagsbordet. Det heter nämligen:

»Vi tempelsvenner sutto nu förtroligt
utpyntade omkring det rika bordet.
På bordet stodo sköna sinnebilder:
där stodo krukor¹, skuggade med lager.
Där stodo även många läckra rätter.»

Vi kunna således även ur litteraturen få belägg för traditionens riktighet, nämligen att dessa gamla linnéanska trädgårdurnor togos fram vid de stora promotionsmiddagarna, som firades i skuggan av de likaledes linnéanska lagrarna. Och sannolikt är det väl också vid dylika tillfällen, som de så småningom gått all världens väg och underligt vore, om så ej skulle bli fallet, ty — skriver VITALIS —

Skålar druckos,
och larmet störde Epikuri gudar,
ehuru långt de bo från Fyrisvall.

¹ spärrat av förf.!

SMÄRRE MEDDELANDEN.

Råshults Södregård. Instundande 2 juni blir en stor högtidsdag för befolkningen i Linnés hemsocken, Stenbrohult, och Småland i allmänhet. Under en säkerligen mycket stark tillslutning av traktens folk och främlingar från olika håll kommer då den under arkitekt PAUL BOBERGS ledning färdigrestaureerade och som Linnémuseum inredda byggningen att av H. K. H. KRONPRINSEN invigas. Samtidigt komma omgivningarna att te sig i ett förändrat skick, befriade från senare för platsen främmande inplanteringar och mera anslutande sig den naturliga vegetationen, så som man kan antaga att de befunno sig vid den tidpunkt, då för 228 år sedan Smålands störste son första gången skådade dagens ljus.

Svenska Linnésällskapet, som genom sin utsedde representant, professor R. SERNANDER, haft förtroendet att biträda vid återställningsarbetet, kommer att med ett fyrtiotal av sina medlemmar med ordf., professor ROB. E. FRIES, i spetsen vara företrätt vid festen och håller i samband därmed sin ordinarie vårsammankomst.

Råshults Södregård från söder.

Råshults Södra- och Norregård sedda från järnvägen.

Foto P. BOBERG.

Red. hoppas att i följande årgång kunna lämna en utförlig redogörelse för restaureringsarbetet och invigningsfesten och har i år inskränkt sig till att meddela ett par bilder av gårdens nuvarande utseende.

En bok om Sveden. Sistlidne höst utkom i den av Stora Kopparbergs Bergslag utgivna skriftserien en skildring av den gamla bergslagsgården Sveden nära Falun, välkänd för varje Linnébeundrare såsom platsen för Linnés bröllop 1739. Arbetet har utarbetats av professor SIGURD ERIXON under medverkan av flera vid Nordiska museet knutna personer. Det framträder i en utomordentligt förnämlig utstyrelse med en rikedom av bilder och kartor, varibland man särskilt fäster sig vid den vackra reproduktionen i färg efter en av arkitekt FERDINAND BOBERG — som själv här hade sitt barndomshem — utförd akvarell av den s. k. bröllopssalen med dess märkliga väggmålningar från barocken. Av den meddelade ägarelängden framgår att gården alltifrån 1640 varit i de befryndade släkterna Svedbergs och Moræi ägo. Med ett avbrott på tio år — 1871—81 — förblev den i Moræiska avkomlingars hand ända till 1909.

Linnéska skrifter i omtryck. Från det fjärran Japan har i år utgivits en på fotomekanisk väg framställd upplaga av Linnés *Species plantarum* 1753 i två band. Den nya facsimilupplagan — en liknande utgavs år 1907 av W. JUNK — är ytterst väl utförd och visar hur långt man i fråga om dylika metoder kommit på det senaste kvartsseket ävensom hur väl man i Japan följer med framstegen på det tekniska området. Inbunden i två solida halvfranska band — sammanlagt 1,200 sidor — betingar den i engelskt mynt ett pris av endast c:a 1 £. Det japanska förlaget har tidigare utgivit såväl Thunbergs *Flora japonica* och *Icones plantarum japonicarum* som andra arbeten rörande Japans flora i liknande upplagor.

I anledning av tvåhundraårsminnet har den som Linnébibliograf kände W. JUNK, numera i Holland, utgivit ett facsimiltryck av Linnés tillägg till den

zoologiska delen av *Systema naturæ*, Ed. XII (1768—71), vilka dölja sig dels i T. 3 av samma verk, dels i Mantissa plantarum altera, 1777. Det lilla häftet, som bär titeln: LINNÉ, *Systema naturæ: Appendices zoologicæ*. Holmiæ 1768—1771. W. Junk, 's-Gravenhage 1935, har försetts med en bibliografisk inledning av utg. Priset, som icke mycket understiger den nämnda japanska facsimil-upplagan, synes väl högt.

Linnés resor i utdrag. I en av Glycerups förlag utgiven serie urval ur äldre svensk litteratur ingår en samling utdrag ur Linnés resor under titeln: CARL VON LINNÉ, *Resor. Ur Öländska och gottländska, Västgötska samt Skånska resorna*. Lund 1934, 123 s.

Strävandet att göra Linnés reseskildringar kända i allt vidare kretsar är all heder värt. Man frågar sig blott om de för detta ändamål meddelade utdragen ej bort förses med en saklig och språklig kommentar, som nu helt saknas.

Behovet av moderna, kommenterade och till överkomligt pris framställda upplagor af samtliga Linnés resor gör sig alltmera gällande. — BECKMANS edition av Västgötaresan är därvid föredömlig och har mötts med en välförtjänt framgång, som manar till efterföljd. Detta är mer än man kan säga om den för en del år sedan av Norstedt & Söners förlag utgivna upplagan av Linnés Ungdomsresor, där man till råga på olyckan råkat avtrycka en föråldrad edition av Lapplandsresan. (Se Arsskriften 1930.)

Kilian Stobæi museum. Som Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1 ingår i K. Humanistiska Vetenskapssamfundets i Lund Årsberättelse 1933—1934, VII, en av redaktionssekreteraren BENGT HILDEBRAND författad uppsats: *Om Kilian Stobæus och hans samlingar*. Genom ett lyckligt fynd är han i tillfälle att meddela en tämligen detaljerad beskrivning av föremålen i »det Ijufva Museum Stobæanum» — som Linné, full av beundran, skrev 1731 — sådant det tedde sig 1741, då det överlämnats till Lunds universitet. Källan är en dagbok, förd av den unge CARL HILLEBRANDSSON UGGJA, som passerade Lund på sin utländska peregrination. Uppsatsen utgör ett värdefullt bidrag till det alltför litet utredda kapitlet om det svenska museiväsendets uppkomst och ger tillika en roande bild av ett »kuriositetskabinett» i tidens stil.

Bergsrådet Nils Dalbergs resejournal 1770/71 har av Stiftsbibliotekarien NILS GOROM meddelats i Linköpings Biblioteks Handlingar, Ny serie, Bd 2: 1. 1934. DALBERG, Gustaf III:s bekante livmedicus, medföljde, då denne som kronprins gjorde sin första utlandsresa, och de anteckningar han därunder gjorde äro av stort intresse både ur medicinhistorisk och allmänt kulturhistorisk synpunkt. Född 1736 och student 1752, var Dalberg lärjunge till Rosén von Rosenstein och Linné, med vilken senare han även framgent upphöll förbindelse. Till Linköpingsbiblioteket donerade han sin dyrbara naturvetenskapliga boksamling.

James Edward Smiths handskrifter. Linnean Society of London har påbegynt utgivningen av en förteckning över sin dyrbara samling av handskrifter under titeln: *Catalogue of the Manuscripts in the Library of the Linnean Society of London*. Part 1, som 1934 utkommit, innehåller *The Smith Papers* by WARREN R. DAWSON. Den väsentligaste delen av denna förteckning över

sällskapets grundare, J. E. SMITHS, litterära kvarlåtenskap upptages av hans korrespondens med naturvetenskapsmän i skilda länder. Den är mycket omfattande (över 3,000 brev) och säkerligen av stor betydelse för kännedomen om naturvetenskapens historia under hans tid. Särskilt intresse knyter sig för oss vid breven från hans svenska korrespondenter, bland vilka man finner E. ACHARIUS, J. G. ACREL, ADAM AFZELIUS, JONAS DRYANDER, E. PROSPERIN, A. J. RETZIUS, OLOF SWARTZ (24 st.), N. S. SWEDERUS, C. P. THUNBERG, C. TROILIUS, J. P. WESTRING och J. C. WILCKE.

Erkännansvärt är att brevens huvudsakliga föremål i korthet blivit angivet.

SUMMARY OF CONTENTS.

The Year-book opens with an article by Professor N. VON HOFSTEN in celebration of the bicentenary of the publication of the *Systema Naturæ*; its first edition was issued at Leyden in 1735. The author underlines the great importance to the researches of Linnæus of his sojourn in Holland. Swedish as well as cosmopolitan science is laid under an indelible obligation to the then Dutch School of research and to those men who patronised the work of Linnæus, such as GRONOVIVS, BOERHAAVE and others.

When Linnæus entered upon the stage there existed two foundations of systematizing, viz. RAY's idea of species and TOURNEFORT's genera plantarum. Certain efforts had been made but principles there were none. Linnæus, as is well known, introduced into scientific research the necessary principles and created order, method, and lucidity. The paper gives a comparison between the system of plants and that of animals of the *Systema Naturæ*. It is pointed out that the latter one is based on a more universal method; and the often repeated suggestion concerning the inferiority of the animal system is refuted. The much criticised class *Vermes* corresponds to the *Cryptogamia*. Both these classes represent what remains left after the classification of the thoroughly examined plants and animals. In the first (and second) edition of the *Systema Naturæ* the animal system is more differentiated, better worked out, and even more natural than that of plants.

Dealing with the history of binominal nomenclature the author refutes the assumption according to which it was founded by BAUHINUS, and suggests that it was announced already in the first edition of the *Systema* — especially in the regnum animale. The somewhat detailed exposition results in the suggestion that the unsophisticated names of species within the first edition have rather imperceptibly developed into the final ones; and to a great extent they have been transferred in an unaltered shape into the binominal nomenclature of the system. As for the plants conditions are fairly different, though a certain parallel development can be observed.

The author winds up with an analysis of Linnæus's idea of species and of the foundations of his system, which is an idealistic one going back to the Platonic doctrine of ideas. Later on Linnæus arrived at the conclusion that within each genus the species had come into light through hybridization. The learned author believes that this idea, which partly meant a dissolution of the idealistic basis of the Linnæan system, can be traced already with the editio princeps of the *Systema Naturæ*.

In the last issue of the Year-book Dr. O. HULT dealt with Linnæus's relations to microscopical research. He now continues his article with an exposi-

tion of the ideas of Linnæus concerning living organisms, invisible to the eye, which are producers of diseases, »contagia viva». The author also indulges in a rapid survey of earlier authors, from the time of VARRO (116—27 B.C.) on, who had put forth similar suggestions. The positive statements of Father ATHANASIUS KIRCHER, S.J., and the miraculously constructed lenses of VAN LOEWENHOECK had made the problem highly actual at the very moment when Linnæus first made his appearance. By combining these microscopical observations, with which he had become acquainted in Holland, with his own experiences of contagious diseases he finally arrived at certain conclusions that have been included in some of his writings, above all in the very remarkable dissertations *Exanthemata viva* (1757) and *Mundus invisibilis* (1767). The origin of scabies had been discovered already in the 17th century by the Italians BOXOMO and CESTONI; this, however, was unknown to Linnæus when, in the *Exanthemata viva*, he described the »Acharus» which causes this disease. Linnæus also believed that dysentery — called by him »scabies intestinorum interna» — was caused in the same way. Whooping cough, according to his opinion, is disseminated by a miasma which infects the expiration of the person suffering from the disease. From a similar point of view he eyes the origin of smallpox, measles, plague etc. He quite realised that the »invisible world» had begun to expand to human research by means of the microscope; however, infinite numbers of observations were still to be made ere all the »animalcula» of exanthematic diseases were definitely discovered.

Amongst the divisions of the animal realm Linnæus probably found the birds most interesting; and he also directed his attention towards the routes of migratory birds. In a dissertation called *Migrationes avium* (1757) he has put together his own observations on this topic as well as those of certain foreign authorities. This pamphlet is here presented in a Swedish translation by the venerable Dr. C. A. BROLÉN, sometime Headmaster of the Upsala Gymnasium, and with a commentary by Professor E. LÖNNBERG. L. surveys the Linnæan theories from the point of view of modern research, he himself being a prominent authority on the migrations of birds. The one question, upon which Linnæus obstinately clung to obsolete ideas, was that of the migration of the swallows; he, like most of his contemporaries and even scholars of the early 19th century, felt convinced that they hibernate on the bottom of the lakes.

Dr. F. STENSTRÖM, a Gothenburg medical man, describes with many details the life of two pupils of Linnæus, PETER OSBECK and LARS MONTIN, who both spent the best part of their active age in Halland and also investigated the flora of this province. OSBECK, acting as a chaplain, in his youth went on one of the ships of the Swedish East India Company to China and has published a description of his tour. His name is commemorated by the plant *Osbeckia chinensis*. Later on he became domestic chaplain to Count C. G. TESSIN, the great patron of art and literature who was also vastly interested in the natural sciences. Finally he was nominated Rector of a parish in southernmost Halland. MONTIN, on the exhortation of Linnæus, went through Lapponia along the way formerly trodden by his teacher; the results of his researches are contained in two dissertations, viz. on the moss *Splachnum* and on the medical treatments prevailing amongst the Lapps. He died as physician of the province Halland. THUNBERG, in commemoration of Montin, nominated the genus *Montinia*.

MARGIT ABENIUS, Ph. D., here publishes her researches into the language of Linnæus in a paper called »Everything is important». She emphasizes his

great powers of observation, which obtain their expression in the vivid interest he takes in every detail of his descriptions. Thence the unusual abundance in details which one cannot fail to observe though they do not unnecessarily encroach upon the lucidity of the exposition. His syntax is simple, the main word being generally placed at the beginning; subordinate sentences follow each other and add one detail after another to the strongly realistic exposition. Rhythmic intervals are very short and long series of unaccented syllables are carefully avoided. Thus there is everywhere a tendency to emphasize each single word. Consequently everything is really important.

Professor ROBERT E. FRIES, Chairman of the Swedish Linnæan Society, presents a paper on Linnæan specimens within the herbarium collected by P. S. BERGIUS, a pupil of the great botanist.

It has been long known that the herbarium (which belongs to the Bergian foundation and is kept at the Hortus Bergianus in Stockholm under the surveyance of Professor Fries) contains certain specimens collected by Linnæus. The late V. B. WITTROCK believed them to be about thirty in number. However, no one has so far gone further into this matter.

The author, having made a thorough research of the whole herbarium, has found out that its Linnæan specimens are far more numerous than had been assumed formerly. He divides them into three groups, viz.: 1. Such ones provided with the autography of Linnæus (82 specimens); 2. such as are denoted as originating from Linnæus though the sheets do not contain his own notes (28 specimens), and 3. Plants collected in the Hortus Upsaliensis during the life-time of Linnæus (218 specimens). Lists of the species belonging to each separate group are given on pp. 112 to 118, 118 to 120 and 120 to 123.

The species of the last group have as a rule not been specially investigated. On the other hand those of the two first groups have, as far as possible, been thoroughly identified. First of all the correct name of each species is printed in capitals. After that follow the notes on the separate sheets (their front-side being designated by *r*, the off-side by *v*). Each quotation is immediately followed, within brackets, by the name of its author: here L. means Linnæus, B. Bergius, and Wm. Wickström (Professor Bergianus 1818—1856). In order to emphasize the notes made by Linnæus himself they have been quoted in italics.

In a paper headlined *Anders Celsius, Linnæus, and the centigrade thermometer* Dr. N. V. NORDENMARK deals with the origin of the so-called Celsius thermometer. After having given us a retrospect of earlier efforts to create a scientifically satisfactory thermometer — that of NEWTON (1701), that of FAHRENHEIT (1724) &c. — he proves that the celebrated Swedish astronomer ANDERS CELSIUS became interested in the problem through LE MONNIER who took part in the expedition for mensuration of latitudes in Lapponia. The scale of Celsius is taken over from DE L'ISLE; the freezing point is at 100°, the boiling one at 0°. Celsius's own diaries are still preserved at the Observatory of Upsala; from them can be gathered the development of his experiments with thermometers of different types. In 1747 there suddenly appears a new one, bearing the name of its fabricator, the optician EKSTRÖM; it soon supplanted all other ones and became known as »the Swedish thermometer». Its freezing point is zero, the boiling one 100°. It was constructed by Linnæus himself. In Holland he probably met FAHRENHEIT and became interested in the thermometer problem, it being of great importance to him to be able

to state with certainty the freezing point which is vital to all plants. Already TH. M. FRIES has pointed out that in CLIFFORD's garden he seems to have made use of a thermometer, the freezing point of which was zero (cp. the title plate of the *Hortus Cliffortianus*). After his return to Sweden he continued his experiments, and in 1745 he demonstrated to the Senate of the University the thermometer construed by himself. In a letter to SAUVAGE he says: »Ego primus fui, qui parare constitui thermometra nostra, ubi punctum congelationis o et gradus coquentis aquæ 100. It seems difficult to understand why this instrument came to be connected with the name of Celsius. Perhaps because it was well known that Celsius had occupied himself with thermometers; or maybe C. (= centigrade) was interpreted as meaning Celsius.

The year 1735 was of importance to Linnæus not only because of the publication of the *Systema Naturæ*. At the New Year in Falun he became engaged to be married; and shortly afterwards he started upon his journey through Hamburg to Holland. At Harderwijk he put forth his thesis for the doctorate, and afterwards at Amsterdam and Leyden he made the acquaintance of men like BOERHAAVE, BURMANNUS and GRONOVIUS. It is highly interesting that a very personal document from this year has been preserved, viz. the calendar into which he entered short notes of his experiences. These notes were published in 1845, the year in which they were unearthed; however, they are now reprinted with commentary remarks by Dr. ARVID UGGLA, the editor of the Year-book, who has undertaken a renewed investigation of the original, it having been made accessible by courtesy of the Linnæan Society of London.

Professor R. SERNANDER presents his yearly report of the Hammarby foundation.

The volume winds up with a few short notices. Amongst these is an illustrated one dealing with the restoration of the birth-place of Linnæus, a vicar's lodge called Rashult in Småland. On June 2nd it will be reopened by H.R.H. the CROWN PRINCE.

LINNÉ-SÄLLSKAPETS EGNA ANGE- LÄGENHETER.

STYRELSENS ÅRS- OCH FÖRVALTNINGSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1934.

Sällskapets ordinarie vårsammankomst - den sjuttonde i ordningen — försiggick under övliga former lördagen den 26 maj 1934 å Linnés Hammarby.

Efter rundvandring i byggnaderna och parken under ledning av professorerna SERNANDER och FRIES samlades man framför museet, där ordföranden hälsade deltagarna välkomna. Därpå föredrogs årsberättelsen och ansvarsbefrielse beviljades styrelsen och skattmästaren för 1933 års förvaltning.

Vice häradshövding E. ORSTADIUS meddelade att han sammanbragt en samling svenska Makrolepidoptera, som monterats i det Sällskapet tillhöriga Linneanska insektskåpet och som han nu bad att få överlämna som gåva till Sällskapet. Ordf. uttalade Sällskapets tacksamhet för gåvan.

Professor R. SERNANDER höll ett föredrag, betitlat: »Iter Dalecarlicum — ett 200-årsminne».

Man begav sig därefter i turistbilar till Mora Stenar, där biblioteks-amanuensen, fil. lic. GUSTAF HOLMGREN i ett kortare föredrag, stödd på egna forskningar, gav en orientering över platsens historia och innebörd. Färden fortsattes därpå till Linnéträdgården, där gemensam middag intogs i orangerisalen och där tillfälle var berett att bese den av hr ORSTADIUS skänkta fjärlsamlingen.

Höstsammankomsten ägde rum å Svenska Läkarsällskapets lokal i Stockholm måndagen den 26 november. Därvid företogs stadgeenliga val, varvid till ordförande för 1935 omvaldes professor ROB. E. FRIES och till vice ordförande professor R. SERNANDER. Till styrelseledamöter för perioden 1935—1937 omvaldes professor E. LÖNNBERG, professor N. E. SVEDELIUS och doktor G. NEANDER, samt till suppleant för samma tid pastor G. VIRDESTAM. Till revisorer för 1935 utsågos rådmän K. W. HERDIN och professor N. VON HOESTEN med professor S. EKMÄN och amanuensen C. G. ALM som suppleanter.

Föredrag hölls av doktor F. STENSTRÖM över ämnet: Peter Osbeck och Lars Montin, två halländska Linnélärjungar. (Tryckt i denna argång.)

Ordf., professor FRIES, lämnade en del meddelanden om Montins till Vetenskapsakademien skänkta herbarium samt om i P. J. Bergii herbarium hos Bergianska Stiftelsen befintliga Linneanska herbarieexemplar. (Om de senare se uppsats i denna argång.)

Styrelsen har under året sammanträtt den 4 mars, 26 maj samt 11 och 26 november.

Den till K. Maj:t ställda ansökan om ett anslag av lotterimedel å 50,000 kr. för Linnéska bostadshusets restaurering har under året förnyats och blev genom K. Maj:ts resolution av den 7 december 1934 bifallen. Därmed har en ny, betydelsefull uppgift fallit på Sällskapetets lott och ännu ett av de önskemål, som vid dess stiftelse uppställdes, kan inom en snar framtid väntas bliva förverkligat.

LINNÉMUSEET OCH LINNÉBIBLIOTEKET.

Antalet besökande i Linnémuseet under 1934, antecknade i den utlagda besöksboken, utgjorde 502.

Följande gåvor ha överlämnats:

Av doktor FRANS BERGLUND, Stockholm: ett miniatyrporträtt av källarmästaren i Gävle Moræus, en anhörig till Linnés maka.

Av trädgårdsförman RICKARD CARLSSON: en inramad fotografi av Linnés Hammarby.

Av greve CARL G. MÖRNER: ett svartkritisporträtt av Linné.

Av Linnean Society of London: Catalogue of the Manuscripts in the Library of the Linnean Society of London. Part 1. The Smith Papers. By Warren R. Dawson. London 1934.

Av förf.: R. SERNANDER: Linné och lövängen. Särtryck ur Sveriges natur 1934.

Av Stora Kopparbergs Bergslags A.-B.: Sveden. En bergsmansgård i Stora Kopparbergslagen. Av Sigurd Erixon. Sthm 1934.

Av fil. kand. FOLKE DAHL: The Public Advertiser (London), numret för 28 juli 1755, innehållande en notis om »Dr. Linnæus, the most famous Botanist of the present age».

LINNÉTRÄDGÅRDEN 1934.

Vid de stora arbeten, som utfördes år 1920 för att så vitt möjligt återställa trädgården i samma skick som på Linnés tid, fälldes en del större och mindre träd, som planterats eller självsåts, sedan området i början av 1800-talet upphörde att vara botanisk trädgård. (Jfr NILS SVEDELIUS, Linnéträdgården 1920 i denna årsskrift för 1921.) Vid kortsidan av area perennis mot Svartbäcksgatan borttogos sålunda 2 stora almar och 1 ask. Däremot »sparades tills vidare ännu en alm på sydsidan i närheten av Linnéhuset». Anledningen här till var, att dettas hyresgäst av privata skäl hos dåvarande akademiräntmästaren för detta träd begärde och erhöll »avverkningsförbud». Man hade redan börjat fällandet och avhuggit ett par av de grövsta rötterna! Bevarandet av nämnda träd medförde genom stark beskuggning avsevärda olägenheter för växtbeståndet i area annua. De arter, som enligt Linnés system måste placeras i almens skugga, kommo aldrig till full utveckling och fruktsättning. Sedan numera villkoret för Svenska Linné-Sällskapetets dispositionsrätt till Linnés bostadshus uppfyllts, bortföll orsaken till trädets bibehållande, varför detta under hösten

kunde fällas. Årsringarna utvisade en ålder av c:a 130 år, d. v. s. denna alm härstammade i likhet med dem som fälldes år 1920 från början av 1800-talet.

Under eftersommaren reparerades en tidigare verkställd plombering av den stora hästkastanjen nära Linnéhuset. För egen del betvivlar jag möjligheten av att detta träd skulle vara planterat redan under Linnés levnad, d. v. s. före 1778. Då Linné i sina föreläsningar (jfr CARL v. LINNÉ. Eq. et Prof., Vorlesungen über die Cultur der Pflanzen denen Herren Alströmer und Logie gehalten in Upsala 1737; utg. av M. B. FLÖDERUS i Inbjudning till Uppsala Universitets Linnéfest 1907) påpekar, att hästkastanjen bör planteras »in fruchtbaren Erdreich an Häusern», så torde väl knappast därmed avses vid *nordsidan* av ett hus. Bredvid hästkastanjen står en enligt min mening likåldrig lönn. Vid grävning för omläggning av gräsmattan observerade trädgårdsförman Carlsson, att lönnen växte mitt i en gammal grusgång, som under tidernas lopp täckts med jord. På »Horti Upsaliensis Mappa» i Linnés dissertation Hortus Upsaliensis 1745 återfinnes denna gång vid nr 47: »Porta hortulani». Det är väl knappast troligt, att denna gång, som bildade en genväg in i trädgården från bostadshuset, igenlagts under den tid detta utgjorde bostad för prefekten. Jag är därför böjd att tro, att såväl hästkastanjen som lönnen och de fällda almarna planterats resp. självsåts i början av 1800-talet. Det bör tilläggas, att hästkastanjens stam numera till sitt inre består av betong, så att åldersbestämning genom räkning av årsringar är alldeles utesluten.

Under år 1934 hava följande gåvor erhållits av frön och levande växter:

Advokat I. ATMER, Hallkved, Funbo, har skänkt lökar av *Lilium Martagon* L.

Tullförvaltare F. BOLLING, Uppsala, har skänkt plantor och frön av *Paronychia argentea* Lam. (= *Illecebrum Paronychia* L.).

Frön hava vidare erhållits från följande botaniska trädgårdar:

Från Bergianska trädgården, Stockholm,	35 kapslar
» Göteborgs botaniska trädgård	19 »
» Lunds » »	45 »
» University of Toronto, Dept of Botany, Toronto (Canada)	8 »
» Uppsala botaniska trädgård	43 »

Tack vare den ovanligt gynnsamma hösten ha c:a 200 arter odlade i area annua lämnat grobart frö.

Vid hörnen av de bågige areac stodo på Linnés tid två st. apburar på höga stolpar. (Se bilden i Bussers arbete.) Den ena av dessa, som sedan lång tid tillbaka varit deponerad hos Linneanska Stiftelsen å Linnés Hammarby, har överlämnats till Sällskapet och jämte en ny av exakt samma modell, som nytillverkats, under sommaren uppställts på de ursprungliga platserna.

CARL G. ALM.

Föreståndare.

SKATTMÄSTARENS BERÄTTELSE FÖR ÅR 1934.

Linné-Sällskapets inkomster och utgifter samt fondernas ställning framgår av följande sammandrag.

Kassakonto:*Debet:*

Ingående balans	51: 97
Årsavgifter	3,975: —
En ständig ledamotsavgift	200: —
Statsanslag till årsskriften	1,200: —
Sålda publikationer	249: 02
Inträdesavgifter till Linnémuseet	58: 20
Sparkasseräkning	13,397: 32
Inlösta obligationer och kommanditlotter	35,000: —
Räntor	8,527: 01
	Kronor 62,658: 52

Kredit:

Omkostnader och löner	3,539: 30
Linnéträdgården 1934	5,638: 25
Linnémuseet 1934	3,870: 54
Årsskriften 1934 och publikationer	3,275: 13
Inköpta obligationer	27,270: —
Ränta vid obligationsköp	57: 36
Kapitalräkning	9,630: 52
Sparkasseräkning och sparbanks	9,355: 93
Utgående balans	21: 49
	Kronor 62,658: 52

Ingående balanskonto 1 jan. 1934.

Museifonden	2,618: 35	Samlingarna	1: —
Fasta fonden	22,034: 77	Oblig. och lotter	177,562: 70
Dispositionsfonden	12,829: 46	Kapitalräkning	945: 45
Linnéfonden	109,081: 27	Checkräkning	16: 22
Minnesstodsfonden	2,338: 40	Sparkasseräkning	11,716: 14
Viktor N. Baumbachs fond	10,819: 63	Kassabehållning	51: 97
Basil H. Soulsby's fond	991: 69		
Uppsala Kafébolags anslag	3,000: —		
Reservfonden	26,579: 91		
Kronor 190,293: 48		Kronor 190,293: 48	

Utgående balanskonto 31 dec. 1934.

Samlingarna	1: —	Museifonden	2,618: 35
Oblig. och lotter	170,282: 70	Fasta fonden	22,234: 77
Kapitalräkning	10,575: 97	Dispositionsfonden	12,829: 46
Checkräkning	16: 22	Linnéfonden	109,626: 67
Sparkassa och sparbanks	7,674: 75	Minnesstodsfonden	2,338: 40
Kassabehållning	21: 49	Viktor N. Baumbachs fond	10,927: 82
		Basil H. Soulsby's fond	1,041: 27
		Uppsala Kafébolags anslag	3,000: —
		Reservfonden	23,955: 39
Kronor 188,572: 13		Kronor 188,572: 13	

Sällskapets inkomster av årsavgifter ha även detta år minskats om än i mindre grad än förra året. Årsavgifterna ha uppgått till 3,975 kr. mot i staten beräknade 4,000 kr.

En ny ständig ledamot har under året tillkommit.

Statsanslaget till årsskriften har under året utgått med ett till 1,200 kr. nedsatt belopp.

För sålda publikationer har influtit kr. 249:02, ungefär det i staten beräknade beloppet.

Inträdesavgifterna till Linnémuseet ha uppgått till kr. 58:20, likaledes motsvarande det i staten beräknade beloppet.

Årets ränteinkomster ha nedgått till kr. 8,527:01 mot i staten beräknade minst kr. 8,666:60, detta på grund av den allmänna räntesänkningen.

De s. k. allmänna omkostnaderna, däri inbegripet tjänstemännens löner, ha uppgått till endast kr. 3,539:30 mot i staten beräknade 3,900 kr.

Linnémuseet har påförts utgifter för kr. 3,870:54, således ett betydande större belopp än det i staten beräknade, 400 kr., men detta beror på att enligt styrelsens beslut för 3,500 kr. inköpts 11 st. 1700-talskakelugnar från Ekolsund, avsedda att uppsättas i det blivande Linnémuseet i det gamla Linnéhuset. Den brist i staten, som härigenom uppstått, skall enligt styrelsens beslut täckas från reservfonden.

Linnéträdgårdens kostnad för året, kr. 5,638:25, överstiger något det i staten beräknade beloppet, 5,350 kr.

Årsskriftens kostnad har nedgått till kr. 3,275:13 eller något lägre än det beräknade beloppet, 3,500 kr.

Avsättning till fonderna har under 1934, liksom under 1933, endast skett till Linnéfonden, Viktor N. Baumbachs fond samt till Basil H. Soulsby's fond. Dessa ha ökats med följande belopp:

Linnéfonden	545:40
Viktor N. Baumbachs fond	108:19
Basil H. Soulsby's fond	49:58
Summa kr. 703:17	

Å andra sidan har reservfonden måst tas i anspråk för att täcka den stora utgiften till Linnémuseet, men att beloppet ur reservfonden likväl kunnat begränsas till kr. 2,624:52 beror dels på att en del andra utgiftsposter kunnat hållas nere, dels särskilt på en kursvinst å 450 kr., som erhöles vid inlösningen av Stockholms Enskilda Banks 5 % kommanditlotter av år 1911.

Under årets lopp ha jämte ovannämnda kommanditlotter, som inlösts i samband med bankens ombildning till aktiebolag, även 30,000 kr. av Sveriges Allm. Hypoteksbanks 5 % obl. av 1924 inlösts den 1 juni 1934.

I stället ha inköpts: nom. 20,000 kr. Svenska Statens 3 $\frac{1}{2}$ % obl. av år 1933 till 97 $\frac{1}{2}$ %, nom. 3,000 kr. Svenska Statens 3 $\frac{1}{2}$ % obl. av år 1934 till 99 % samt nom. 5,000 kr. Norges Kommunalbanks 4 % obl. 1934 till 96 %. Det sammanlagda bokförda värdet å Sällskapets obligationer (varöver en förteckning återfinnes i »Staten för år 1935») uppgår vid räkenskapsårets slut till kr. 170,282:70. Svårigheten att under året inköpa obligationer med tillfredsställande ränta har gjort, att utgående balansen i år uppvisar relativt större belopp å kapitalräkning (10,575:97) samt å sparkassa och i sparbank (7,674:75) än föregående år.

Sällskapets ekonomiska ställning är fortfarande god, men den låga räntan, som för varje år allt mer kommer att göra sig gällande, i den mån 5 och 5 $\frac{1}{2}$ % obligationerna bli konverterade, kräver, att fortfarande stor försiktighet iakttages beträffande utgifter, så mycket mer som medlemsantalet alltjämt tenderar att sjunka.

Allt fortfarande bör därför också avsättningen till fonderna begränsas endast till den, där de av Sällskapet fastställda reglementena sådant påbjuder.

För innevarande år har uppgjorts bifogade förslag till »Stat för Svenska Linné-Sällskapet för år 1935». Med ledning av årets räkenskaper ha posterna för »allmänna omkostnader» och för årsskriften kunnat sänkas något eller tillsammans med 500 kr., men posten för oförutsedda utgifter, kr. 161:56, är nu så låg, att det är osäkert om staten verkligen skall kunna hållas inom den uppgjorda ramen.

Uppsala den 8 jan. 1935.

NILS E. SVEDELIUS.
Svenska Linné-Sällskapets skattmästare.

—

STAT FÖR SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPET FÖR ÅR 1935.

Inkomster:*Räntebärande kapital:*

a) Obligationer:	Kapital.	Ränteavkastning.
K. Sveriges Stadshypotekskassas 4 $\frac{1}{2}$ % obl. 1933 (nom. 80,000 kr.)	80,600: —	3,600: —
Sthlms Int. Gar. A.-B:s 4 % obl. 1904 (nom. 5,040 kr.)	4,120: 20	201: 60
Hellefors Bruks A.-B:s 5 $\frac{1}{2}$ % obl. 1925 Ser. A (nom. 10,000 kr.)	10,000: —	550: —
Holmens Bruks och Fabr. A.-B:s 5 % obl. 1926 (nom. 5,000 kr.)	5,012: 50	250: —
Hellefors Bruks A.-B:s 6 % obl. 1925 (nom. 5,000 kr.)	5,112: 50	300: —
Sveriges Allm. Hypoteksbanks 4 $\frac{1}{2}$ % obl. 1926 (nom. 5,000 kr.)	4,887: 50	225: —
A.-B. Stjernfors-Ställdalens 5 % obl. 1927 (nom. 5,000 kr.)	5,000: —	250: —
Sveriges Allm. Hypoteksbanks 4 $\frac{1}{2}$ % obl. 1927 (nom. 3,000 kr.)	3,000: —	135: —
Mo och Domsjö A.-B:s 5 % obl. 1928 (nom. 5,000 kr.)	5,050: —	250: —
Hammarforsens Kraft A.-B:s 5 % obl. 1930 (nom. 3,000 kr.)	3,030: —	150: —
K. Sveriges Stadshypotekskassas 4 $\frac{1}{2}$ % obl. 1930 (nom. 10,000 kr.)	10,150: —	450: —
Sveriges Allm. Hypoteksbanks 4 % obl. 1931 (nom. 2,000 kr.)	1,950: —	80: —
K. Sveriges Stadshypotekskassas 4 $\frac{1}{2}$ % obl. 1932 (nom. 5,000 kr.)	5,100: —	225: —
Svenska Statens 3 $\frac{1}{2}$ % obl. 1933 (nom. 20,000 kr.)	19,500: —	700: —
Svenska Statens 3 $\frac{1}{2}$ % obl. 1934 (nom. 3,000 kr.)	2,970: —	105: —
Norges Kommunalbanks 4 % obl. 1934 (nom. 5,000 kr.)	4,800: —	200: —
	Kr. 170,282: 70	7,671: 60
b) Å bankräkningar		350: —
Årsavgifter av ledamöter		4,000: —
Statsbidrag till årsskriften		1,200: —
För sålda publikationer		250: —
Inträdesavgifter till Linnémuseet		50: —
	Summa inkomster kr. 13,521: 60	

Utgifter:

Tjänstemännens löner.

Sekreterare	600: —	
Skattmästare	600: —	
Redaktör	600: —	1,800: —

Allmänna omkostnader.

Renhållning	180: —	
Försäkringspremier	800: —	
Kostnader för sammanträdena	300: —	
Diverse	520: —	1,800: —

Linnéträdgården.

T. f. föreståndaren för trädgården	250: —	
Trädgårdsförmannen	3,300: —	
Hyra av bostad åt honom	300: —	
Daglönare	1,000: —	
Material, repar., körslor m. m.	300: —	
Växter, frakt m. m.	200: —	5,350: —

Linnémuseet.

Uppvärmning o. belysning	300: —	
Städning o. rengöring	100: —	400: —

Årsskriften.

Tryck	3,000: —	
Oförutsedda utgifter m. m.	300: —	3,300: —

Avsättning till fonderna.

Linnéfonden ($\frac{1}{2}$ % å kapitalbehålln.)	548: 13	
Viktor N. Baumbachs fond (1 % å kapitalbehålln.)	109: 27	
Basil H. Soulsby's fond (5 % å kapitalbehålln.)	52: 64	710: 04

Oförutsedda utgifter 161: 56

Summa utgifter kr. 13,521: 60

Uppsala den 8 jan. 1935.

NILS E. SVEDELIUS.
Svenska Linné-Sällskapets skattmästare.

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1934.

Undertecknade, av Svenska Linné-Sällskapet utsedda att granska styrelsens räkenskaper och förvaltning under år 1934, få efter fullgjort uppdrag avgiva följande berättelse.

Sällskapets inkomster och utgifter samt ekonomiska ställning framgå av skattmästarens till styrelsen avgivna berättelse, till vilken vi härmed få hänvisa.

Räkenskaperna, som äro förda med stor omsorg och reda, ha jämte samtliga verifikationer enligt här bifogat intyg undergått fullständig siffergranskning av kamrer TH. BÄCKSTRÖM. Sällskapets tillgångar synas oss på fullt betryggande sätt placerade; värdehandlingarna ha av oss granskats och befunnits i vederbörlig ordning.

Sällskapets samlingar äro brandförsäkrade för 200,000 kr., Linnébiblioteket och lagret av Sällskapets skrifter för tillsammans 57,000 kr. Premierna för samtliga försäkringar äro i laga tid inbetalda.

Föreskrivna ränteavsättningar till Sällskapets fonder äro verkställda.

Styrelsens protokoll äro oss företedda och föranleda icke någon anmärkning.

Det är för revisorerna ett nöje att konstatera det synnerligen förtjänstfulla och för Sällskapet gagnande arbete, som nedlagts av styrelsen, enkannerligen skattmästaren, under det gångna verksamhetsåret.

På grund av revisionen få vi tillstyrka, att Sällskapet beviljar styrelsen och skattmästaren full och tacksam ansvarsfrihet för den tid revisionen omfattar.

Uppsala den 11 maj 1935.

K. W. Herdin.

Nils von Hofsten.

SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPETS STYRELSE.

Professor ROB. E. FRIES,
Ordförande för 1935.

Professor R. SERNANDER,
Vice ordförande för 1935.

Övriga styrelsemedlemmar:

Valda för åren 1933—1935:

Disponenten P. BELLANDER, professor T. LAGERBERG, överbibliotekarien
A. GRAPE.

Suppleant: Andre bibliotekarien J. L:SON SAMZELIUS.

Valda för åren 1934—1936:

Professor O. HULT, professor emeritus Sv. MURBECK, andre bibliotekarien
A. HJ. UGGLA, sekreterare och föreståndare samt redaktör för årsskriften.

Suppleant: Intendenten SIGURD WALLIN.

Valda för åren 1935—1937:

Professor E. LONNBERG, professor N. SVEDELIUS, skattmästare, doktor
G. NEANDER.

Suppleant: Pastor G. VIRDESTAM.

Vald av Större Akademiska konsistoriet i Uppsala:

Professor R. SERNANDER.

Revisorer:

Rådman K. W. HERDIN och professor N. VON HOFSTEN.

Suppleanter: Professor S. EKMAN och amanuensen C. G. ALM.

NYTILLKOMNA MEDLEMMAR

* — Ständig ledamot.

AHLQVIST, ALFRED, Apotekare, Göteborg.
ALBRINGER, H., Kyrkoherde, Klastorp.
BOMAN, HANS, Rådman, Djursholm.
BOOBERG, GUNNAR, Dr, Pasoeroean, Java.
BRUN, HELGE, Docent, Uppsala.
DAHLGREN, THORILD, Dr, Malmö.
ERIKSSON, HJALMAR, Disponent, Rocklunda, Sköldinge.
FRIES, M., Fil. stud., Stockholm 50.
HADDING, CARL, Advokat, Stockholm.
HELLGREN, ERNFRID, Bankkamrer, Malmö.
HELMS, O., Dr, Nakkebølle Fjord, Danmark.
HILDEBRAND, BENGT, Redaktionssekreterare.
*KEMPE, CARL, Direktör, Stockholm.
RYBERG, O., Amanuens, Lund.
SELLING, GÖSTA, tf. Intendent, Stockholm.
SELLING, MAGNUS, Fil. mag., Uppsala.
SJÖSTRÖM, F. W., Apotekare, Växjö.
STRANDELL, JANE, f. Öhrn, Fru, Göteborg.
WESTERDAHL, ERIK, Direktör, Stockholm.
WINTZELL, LISA, f. Strandeil, Fru, Göteborg.

Nya medlemmar kunna föreslås till Sekreteraren eller någon av styrelsens medlemmar.

LIPPSALA 1935
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

3521